

ΙΣΤΟΡΙΚΑ

184

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ιστορία
του δικαίου

ΙΣΤΟΡΙΚΑ

Ο νομοθέτης
σε «Πανδέκτη»
του 13ου αιώνα

Η εξέλιξη του δικαίου στο ελληνικό κράτος

ΣΤΑΘΜΟ ΣΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

του δικαίου αποτελεί η Γαλλική Επανάσταση, καθώς το Σύνταγμά της ορίζει τη διάκριση των εξουσιών και η εκτέλεση του Λουδοβίκου ΙΣτ' θέτει τέρμα στο παραδοσιακό σύστημα του δικαίου που ίσχυε ως τότε. Είτσι, όλοι οι Γάλλοι πολίτες δικάζονται από τα ίδια δικαστήρια, με κορυφαία το Ακυρωτικό και το Ανώτατο, ενώ στην περίοδο της Τρομοκρατίας εφαρμόζεται το επαναστατικό δίκαιο με ομώνυμο δικαστήριο. Στη μετεπαναστατική Ελλάδα, κυρίως με την παρουσία του Βαυαρού Μάουρερ, εισβάλλει το γερμανικό δίκαιο που επηρεάζει σαφέστατα το υπό διαμόρφωση ελληνικό. Είτσι, το 1837 ιδρύεται η Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Οι θεσμοί της δικαιοσύνης εξελίσσονται και στην περίοδο της Αντίστασης ξεκινάει από την περιοχή Φουρνά της Ευρυτανίας ο θεσμός της Λαϊκής Δικαιοσύνης. Με τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου συστήνεται το πρώτο διεθνές δικαστήριο, αυτό της Νιρεμβέργης, που δικάζει τα εγκλήματα πολέμου. Σημαντική χρονιά για την Ελλάδα το 1951, οπότε και αρχίζει η εφαρμογή του ισχύοντος Ποινικού Κώδικα. Ειδική μνεία βέβαια σ' αυτό το τεύχος του «Ε»-ΙΣΤΟΡΙΚΑ γίνεται και για τα σύγχρονα διεθνή δικαστήρια.

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ

Το χρονικό

19ος ΑΙΩΝΑΣ: ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΜΑΣ

Ανάμεσα
σε ξένες
επιδράσεις και
εθνικά έθιμα

14

ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Η μετα-
πολεμική
εξέλιξη του
στην Ελλάδα

22

ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ

Αποτίμηση του
θεσμού σε
σύγκριση με
την αρχαιότητα

34

Υπεύθυνος έκδοσης ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ

Σύνταξη ύλης
ΝΑΣΟΣ ΓΚΟΛΕΜΗΣ

Σύμβουλος έκδοσης
ΣΤΕΡΙΟΣ ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ

Σ' αυτό το τεύχος συνεργάστηκαν

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ ΜΠΑΓΙΟΝΑΣ

ΚΩΣΤΑΣ Ε. ΜΠΕΝΣ

ΝΙΚΟΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ

ΘΑΝΑΣΗΣ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΤΕΛΙΟΣ ΠΕΡΡΑΚΗΣ

ΜΙΧΑΗΛ ΤΣΑΠΟΓΑΣ

Δημιουργικό

ΝΙΚΟΣ ΚΕΧΑΓΙΑΣ

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΤΖΑΝΕΤΟΠΟΥΛΟΥ

ΣΟΦΙΑ ΔΡΑΚΑΚΗ

Παραγωγή

ΦΩΤΟΕΚΔΟΤΙΚΗ Α.Ε.

Συντονισμός - επιμέλεια ΝΙΚΟΣ ΒΑΡΔΙΑΜΠΑΣΗΣ

Μόνιμοι συνεργάτες ΦΑΙΔΩΝ ΜΑΛΙΓΚΟΥΔΗΣ

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑΡΔΑΣΗΣ - ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

Ηλεκτρονική διεύθυνση istorika@enet.gr

Το παρόν περιοδικό παρέχεται δωρεάν
μαζί με την ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ.
Απαγορεύεται η αυτοτελής πώλησή του.

Ο κανυν και η Βεντέτα στην Αλβανία

Παραπλέοντας τα παράλια της Αδριατικής, θα σημειώσει ο Edward Gibbon στο ημερολόγιό του, γύρω στα μέσα της δεκαετίας του '80 του 18ου αιώνα, πως «Υπάρχει μια χώρα που βρίσκεται σε απόσταση αναπνοής από την Ιταλία και η οποία ωστόσο μας είναι περισσότερο άγνωστη ακόμα και από τα ενδότερα της Αμερικής». Η παρατήρηση αυτή του Αγγλου ιστορικού (*Η άνοδος και η πτώση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας*) για τη «Χώρα των Αετών» (*Shqipëria*) παραμένει και σήμερα, εδώ και δυο αιώνες, ακόμη επίκαιρη. Η Αλβανία είναι η μοναδική γωνιά της Ευρώπης όπου οι κωδικοποιημένοι νομικοί κανόνες ενός σύγχρονου κράτους δικαίου δεν έχουν ακόμη επιτύχει να εξοβελίσουν τελείως την πρακτική του εθιμικού δικαίου από τη συλλογική συνείδηση των κατοίκων.

Το εθιμικό αυτό δικαίο (αλβαν. *kanun* από το ελλην. «κανόνας») έχει κύριο χαρακτηριστικό του τη *Βεντέτα*, στα αλβανικά *gjakmarrja*, που σημαίνει να ξεπλύνει ο δράστης την προσβολή, «*παίρνοντας το αίμα του πίσω*». Μια αναλογία με το έθιμο του «*γδικιωμού*» στη Μάνη, ή τις αντίστοιχες πρακτικές στην Κρήτη και τη Ν. Ιταλία, η οποία δεν γνωρίζουμε αν οφείλεται σε κάποια κοινή προέλευση ή αν αποτελεί ένα φαινόμενο συγκρητισμού ανάμεσα στους λαούς στο χώρο της Α. Μεσογείου. Με βεβαιότητα πάντως μπορούμε να προσδιορίσουμε τις απαρχές της επικράτησης του εθιμικού αυτού δικαίου, το 15ο αιώνα, το οποίο δεν περιορίζεται μόνον στη Βεντέτα, αλλά περιλαμβάνει ένα πλέγμα από κανόνες που ρυθμίζουν όλες τις εκφάνσεις του δημόσιου και του ιδιωτικού βίου.

«*Το δικαίό μας δεν μπορεί να το σπουδάσει κανείς από τα Βιβλία*» – η απάντηση αυτή ενός γέροντα από τη Σκόδρα σε έναν ερευνητή από τη Λύον [πβ. H. Eberhart-K. Kaser, *Albanien*. Βιέννη 1995, σ. 70] συνοψίζει τη διαχρονική παρουσία του εθιμικού δικαίου σε όλες τις φάσεις της αλβανικής ιστορίας. Παρουσία, η οποία, σε πολλές περιπτώσεις, εκτοπίζει στη

συνείδηση των κατοίκων και ακυρώνει και αυτήν ακόμη την «επίσημη» νομοθεσία της κεντρικής εξουσίας.

Κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κρατικής παρουσίας, το «επίσημο» νομικό καθεστώς υπαγορεύεται στην Αλβανία από τους ιερούς κανόνες του Κορανίου (τη *Charia*). Δεδομένο, το οποίο, τυπικά, αποκλείει την εφαρμογή των διατάξεων του παραδοσιακού «*kanun*». Στην πράξη ωστόσο εξακολουθεί και επιβιώνει, σε πολλές περιοχές της Αλβανίας, το εθιμικό δικαίο, το οποίο μάλιστα «κωδικοποιείται» σε συλλογές διατάξεων που διατηρούνται σε ισχύ από το Μεσαίωνα, όπως, για παράδειγμα, στον *kanun* του Duka Gjini. Ένα νομικό καθεστώς όπου υπερσχύουν οι διατάξεις του εθιμικού δικαίου και το οποίο θα είναι χαρακτηριστικό για την Αλβανία μέχρι τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Κατά την περίοδο της ανεξαρτησίας, μέχρι το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, με την εισαγωγή εκσυγχρονιστικών νομικών διατάξεων από το καθεστώς του βασιλιά Ζώγου, φαίνεται να φθίνει η εφαρμογή του πατροπαράδοτου *kanun*, ο οποίος ωστόσο εξακολουθεί να επιβιώνει σε περιοχές εκτός της αλβανικής επικράτειας, όπως στην περιοχή του Κοσόβου.

Μετά την επικράτηση του κομμουνιστικού καθεστώτος, το Δίκαιο που ισχύει στην Αλβανία δεν αποτελεί παρά ένα αντίγραφο του σοβιετικού μοντέλου. Στις δυσπρόσιτες, ωστόσο, ορεινές περιοχές του Βορρά εξακολουθούν να ισχύουν οι διατάξεις του εθιμικού *kanun*.

Τα υποτυπώδη στατιστικά στοιχεία που έχουν γίνει γνωστά μετά την καθεστωτική αλλαγή του 1998, μαρτυρούν ότι το παραδοσιακό εθιμικό δικαίο του *kanun* δεν έχει περιπέσει διόλου σε αχρησία στη συλλογική συνείδηση στη γεγονική μας χώρα. Ετσι, κατά την περίοδο 1998-2003 έχουν καταγραφεί από τις αλβανικές αρχές 330 περιπτώσεις δολοφονιών, τα κίνητρα των οποίων υπαγορεύονται άμεσα από τις άγραφες διατάξεις του *kanun*, την πατροπαράδοτη Βεντέτα.

Οι αρχαίοι Έλληνες –γράφαμε στο προηγούμενο τεύχος– διέκριναν με σαφήνεια το Δίκαιον από το Νόμο. Η Δίκη είναι «θεϊκή» –έλεγαν– ο Νόμος ανθρώπινος, των «δωροφάγων» νομέων τους (Ησιόδ., *Εργα...*, 264).

Μία από τις βασικές γενεσιουργούς αιτίες της Γαλλικής Επανάστασης ήταν η κοινωνική αδικία, που αποτυπωνόταν σε μία καυτική πολυνομία. Το 1789 υπήρχαν 360 (!) διαφορετικοί φεουδαρχικοί κώδικες ποινικών αστικών νόμων στα διάφορα μέρη της Γαλλίας (βλ. «Ε»-*ΙΣΤΟΡΙΚΑ*, τ. 91, Γαλλ. Επανάστ., *Αντί Προλόγου*). Οι επαναστάτες με τη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη (20-26 Αυγ. 1789) θεσπίζουν την ισονομία χωρίς διακρίσεις (Άρθρο 6), διασφαλίζουν κάθε κατηγορούμενο έως την απόδειξη της ενοχής του (Άρθρο 9), θεσπίζουν την ελευθεροτυπία (Άρθρα 10-11) κ.λπ.

Στα «Δικαία του Ανθρώπου» που δημοσιεύει ο Ρήγας διαβάζουμε: «Να είμεθα όλοι *ίσοι*, να είμεθα *ελεύθεροι*» (Άρθρο 2), «Η *ελευθερία*... έχει ως θεμέλιον την Φύσιν, διότι φυσικά αγαπώμεν να είμεθα ελεύθεροι· έχει ως κανόνα την δικαιοσύνην, διότι η δικαία ελευθερία είναι καλή...» (Άρθρο 6), «Το δικαίον του να φανερώνημεν την γνώμιν μας και τους συλλογισμούς μας, τόσον με την τυπογραφίαν, όσον και με άλλον τρόπον· το δικαίον του να συναθροίζώμεθα... Η ελευθερία κάθε είδους θρησκείας...» (Άρθρο 7), «Όταν η διοίκσις βιάζει, αθετεί, καταφρονεί τα δίκαια του λαού και δεν εισακούει τα παράπονά του, το να κάμνι τότε ο λαός επανάστασιν, να αρπάξη τα όπλα και να τιμωρήσιν τους τυράννους του, είναι το πλέον ιερόν απ' όλα τα δικάιά του...» (Άρθρο 35).

Την αιτία της Ελληνικής Επανάστασης τη διατυπώνει ο Μακρυγιάννης με μια φράση που άκουσε από Τούρκους: «*Πασάδες και μπέηδες θα καθούμε διότι αδικήσαμε το ραγιά. Τον αφανίσουμε... Μαύρισαν τα μάτια του και μας σήκωσε ντουφέκι*» (Απομν., Β 24).

«*Η δε πενία* (η φτώχεια, η πείνα) *στάσιν* (επανάστασιν) *εμποίει και κακουργίαν...*», έγραφε στα μέσα του 5ου αι. π.Χ. ο Φαλέας ο Χαλκηδόνιος (Αριστ., *Πολιτ.* 1265 b12).

Οι επαναστάτες στην Εν Αστρεϊ Β' Εθνική Συνέλευση (12 Απριλ. 1823), αναθεωρώντας το Πολίτευμα ή Νόμο της Επιδαύρου, συνεπλήρωναν το κεφάλαιο Περί των πολιτικών δικαιωμάτων των Ελλήνων, καθιερώνοντας την ελευθεροτυπία. Τότε κατήργησαν τη δουλεία και την αγοραπωλησία ανθρώπων. Αναγνώρισαν το δικαίωμα του αναφέρεσθαι. Καθιέρωσαν τη δημοσιότητα της δικαστικής διαδικασίας. Προσδιόρισαν το χρόνο κρατήσεως. Επέβαλαν το θεσμό του δικαστικού εντάλματος για φυλάκιση κ.λπ.

Η Δίκη –γράφαμε στο προηγούμενο τεύχος– ανταγωνίζεται το Νόμο. Τελευταία φτάσαμε στο σολοικισμό «δικαίον του ισχυροτέρου». Το σωστό είναι «ο Νόμος του ισχυρού νομέα», που νέμει, κατανέμει, απονέμει, διανέμει (με τη γεωπολιτική έννοια και το δόγμα των «προληπτικών πολέμων») τους λαούς θεωρώντας τους... νομαδικούς. Ετσι ουσιαστικά καταργεί το Διεθνές Δίκαιο, όπως εκφράζεται από τις αποφάσεις λ.χ. του ΟΗΕ, οδηγώντας τον κόσμο σε μια εφιαλτική μονοκρατορία, «νομιμότητα» σύμφωνα με τους τρομονόμους που θεσπίζει, αλλά... αδικη.

1. Η επίδραση των Βολτέρου και Μοντεσκιέ (2) είναι έντονη στη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του 1789.

3. Η πτώση της Βασίλης σήμανε και την έναρξη νέων συγκρούσεων ανάμεσα στις νέες τάξεις.

4. Γελοιογραφία της περιόδου της Γαλλικής Επανάστασης που δείχνει ένα χωρικό να κουβαλά στην πλάτη του το βασιλιά και τις παρασιτικές τάξεις

1

2

ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΓΑΛΛ

Η Του ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ ΜΠΑΓΙΟΝΑ
καθηγητή Πανεπιστημίου

Γαλλική Επανάσταση δεν περιορίζεται στο γεγονός ότι οι αστοί «έσπασαν τις αλυσίδες της φεουδαρχίας», όπως λέγεται στο *Κομμουνιστικό Μανιφέστο*. Από τα μέσα του 1792 κυριαρχούν οι συγκρούσεις μεγαλοστών και ευγενών αφ' ενός, μικροστών, για παράδειγμα ιδιοκτητών εργαστηρίων και μικρεμπόρων καθώς και χειρωνάκτων, αφ' ετέ-

ΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

ρου. Κατά το 1793 και ως τον Ιούλιο του 1794 ο συνασπισμός των μικροαστών και των χειρωνάκτων, ηγέτης του οποίου είναι ο **Ροβεσπιέρος** και παράταξη του οι Ορεινοί, διεξάγει διμέτωπο αγώνα, κατά των ευγενών, μεγαλοαστών και των υποστηρικτών τους αφ' ενός, των περιθωριοποιημένων λαϊκών στρωμάτων αφ' ετέρου, που αποιελούν την παράταξη των Λυσσοδηκτών με επικεφαλής τον **Ερμπέρ** και τον **Ζακ Ρου**.

Ο αδιάκοπος εμφύλιος πόλεμος κατά την περίοδο 1789-1794 οξύνεται από τις λαϊκές επεμβάσεις και την ένοπλη καταστολή τους και κυρίως από τη σύλληψη, εκθρόνιση και καρατόμηση του βασιλιά **Λουδοβίκου ΙΣΤ'** (21-1-1793). Η ενέργεια αυτή εσθ-

5. Η γαλλική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου το 1789 προέβλεπε και τη χειραφέτηση των αποικιών

6. Δημόσιος
κατήγορος σε
επαναστατικό
δικαστήριο.
Λεπτομέρεια
γκραβούρας
της εποχής.
7. Ζαν-Ζακ Ρουσό:
Το δικαίωμα
στην ευτυχία.
8. Αβάς Σιεγές:
Νόμοι, η βούληση
του έθνους

μαινε οριστική ρήξη της επανάστασης με το προεπαναστατικό παρελθόν και από την άποψη του δικαίου. Ο εμφύλιος πόλεμος οξύνθηκε από φήμες για ληστικές επιδρομές και κίνδυνο σιτοδείας, η οποία άλλωστε υπήρξε, την εξωτερική απειλή και τις προδοσίες στρατηγών της επανάστασης (Λαφαγιέτ, Ντιμουριέ).

Κάτω από τη συγκυρία αυτή ήταν αναπόφευκτο ο Ροβεσπιέρος να υποστηρίξει ότι δεν μπορούσε να υπάρξει νόμιμη καταδίκη του Λουδοβίκου ΙΣΤ' γιατί το προεπαναστατικό δίκαιο είχε καταλυθεί. Η επανάσταση δεν είχε επικρατήσει και δεν είχε προλάβει να δημιουργήσει νέο δίκαιο. Η κατατόμηση του Λουδοβίκου ΙΣΤ' δεν εσήμαινε απονομή δικαίου. Ο Λουδοβίκος ΙΣΤ' έπρεπε να θανατωθεί για να

Σύμφωνα με τη διακήρυξη του 1793 το δικαίωμα στην ιδιοκτησία θεμελιώνεται στην εργασία που χρειάστηκε για να αποκτηθεί

ζήσει το επαναστατημένο έθνος. Παρόμοια ο Σεν-Ζιστ υποστήριξε ότι ο βασιλιάς βασιλεύει σύμφωνα με το προεπαναστατικό δίκαιο ή είναι απλώς σφετεριστής και δεν έχει λόγο ύπαρξης αν το προεπαναστατικό δίκαιο έχει καταλυθεί.

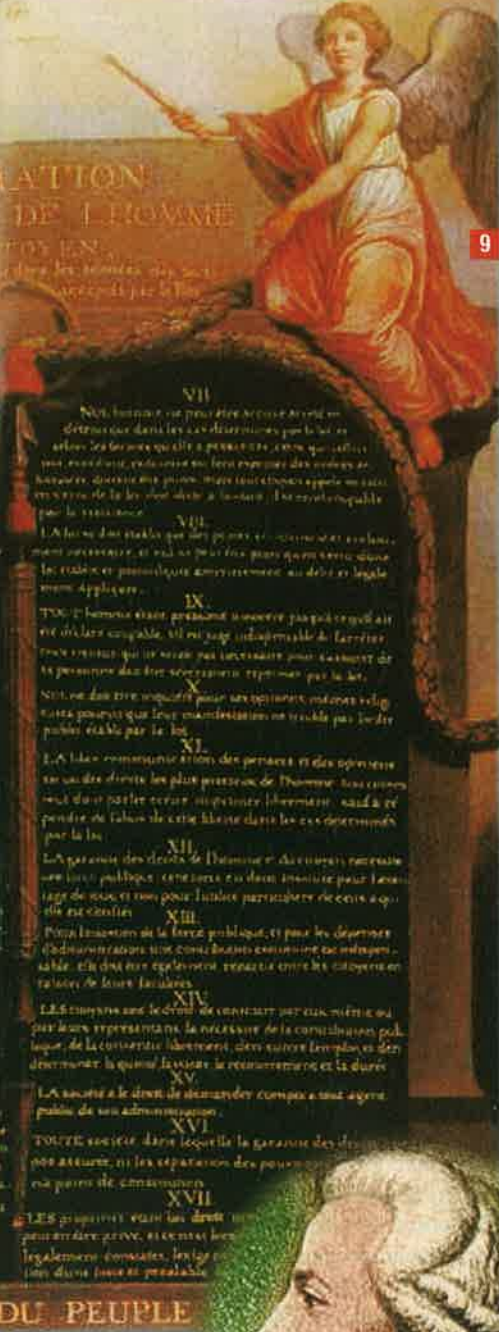
Ωστόσο η επανάσταση είχε ανάγκη ηθικής νομιμοποίησης. Στην ανάγκη αυτήν ανταποκρίνονται οι δύο διακηρύξεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη του 1789 και του 1793. Η πρώτη επιβάλλει την κατάργηση του φεουδαρχικού δικαίου και αναγνωρίζει την ισότητα των πολιτών έναντι

του νόμου. Το Σύνταγμα του 1791, το οποίο η διακήρυξη εμπνέει, αναγνωρίζει τη διαίρεση των εξουσιών. Η διακήρυξη του 1789 ανινακλά την επιδραση του Βολιέρου και του Μοντεσκιέ ως προς την κριτική της φεουδαρχίας και τη διαίρεση των εξουσιών.

Η διακήρυξη του 1793 προφανώς επηρεάζεται από τον Ρουσό που τόνιζε το δικαίωμα στην ευτυχία και τον Ροβεσπιέρο που τόνιζε ότι το δικαίωμα στην ύπαρξη είναι το πρωταρχικό δικαίωμα.

Η διακήρυξη του 1793 αναγνωρίζει και κοινωνι-

9

8

10

9. Η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του 1789 (Μουσείο Carnavalet).
10. Επαναστατική επιτροπή του Ετους 2

(1791 και 1793) οι νόμοι δεν εκφράζουν τη θέληση του βασιλιά. Το δεύτερο Σύνταγμα είναι άλλωστε δημοκρατικό. Σύμφωνα με τους Φυσιοκράτες, όπως π.χ. ο **Τιργκό**, που κυριαρχούν ιδεολογικά τα τελευταία χρόνια της βασιλείας του Λουδοβίκου ΙΣΤ' αλλά και τον Μοντεσκιέ, οι νόμοι είναι φυσικές αλήθειες. Οι νόμοι που θεσπίζονται από την πολιτική εξουσία αποτελούν ειδική μορφή των φυσικών νόμων. Συνεπώς η νομοθεσία αποτελεί διαπιστωτική και όχι δημιουργική πράξη.

Για τους νομοθέτες της Συντακτικής Συνέλευσης του 1789, για παράδειγμα τον αβά **Σιεγές**, οι νόμοι εκφράζουν τη Βούληση του έθνους. Το έθνος ταυτίζεται με τους αστούς και τους χειρώνακτες που δεν έχουν τα προνόμια των ευγενών και του ανώτε-

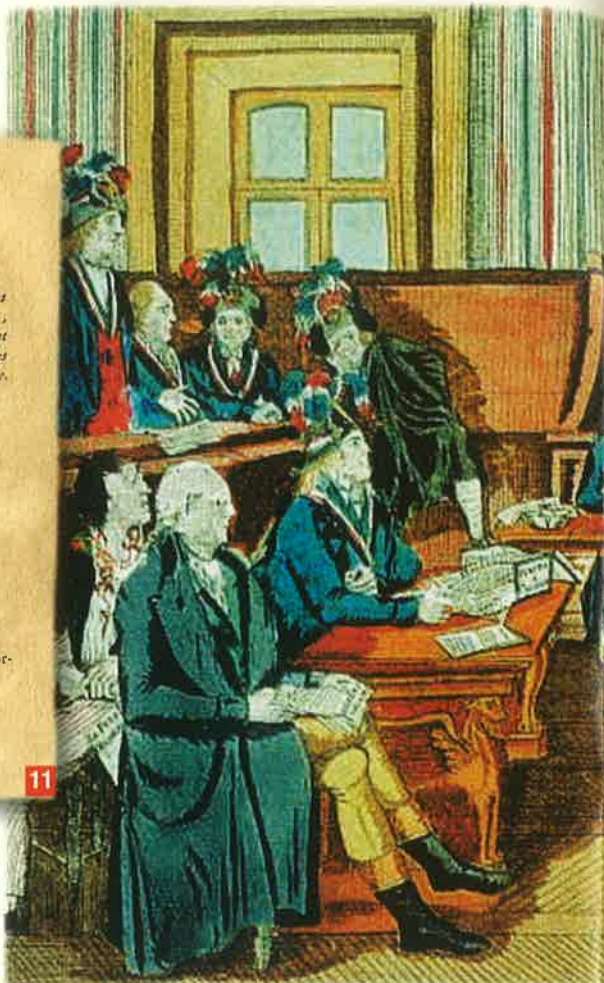
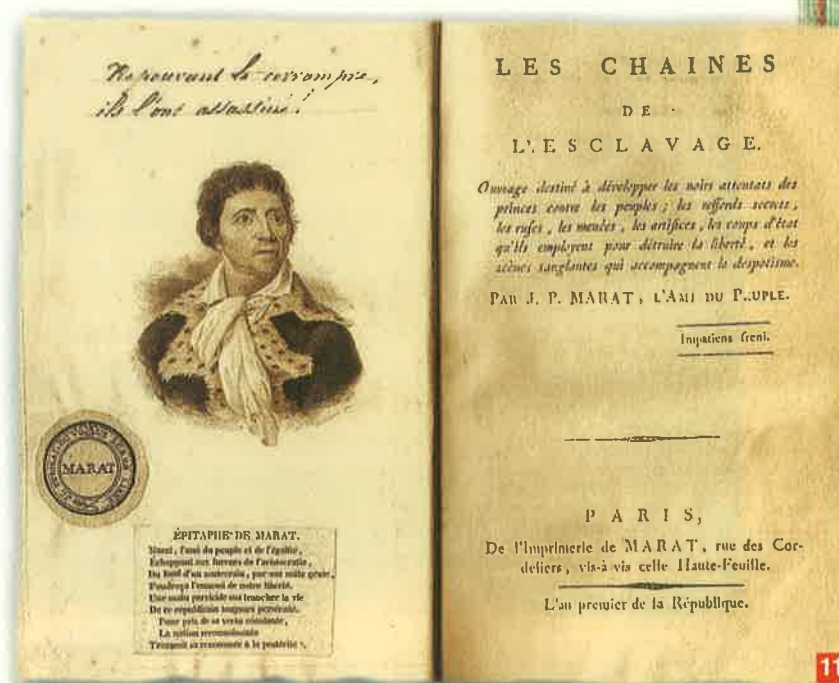
Ένας λαός μπορεί ν' αλλιάξει το Σύνταγμα, γιατί μια παλαιότερη γενιά δεν δικαιούται να δεσμεύει αιωνίως τις μέλλουσες γενιές

κά δικαιώματα, όπως το δικαίωμα στην εργασία και τη βοήθεια από την πολιτεία προς τους άπορους πολίτες, το δικαίωμα στην εκπαίδευση και την υποχρέωση της πολιτείας να καλλιεργεί το «δημόσιο λογικό». Σύμφωνα με την πρώτη διακήρυξη του 1789 το δικαίωμα της ιδιοκτησίας είναι φυσικό και γι' αυτό ιερό. Σύμφωνα με τη διακήρυξη του 1793 η ιδιοκτησία είναι κοινωνικός θεσμός. Το δικαίωμα στην ιδιοκτησία θεμελιώνεται στην εργασία που χρειάστηκε για να αποκτηθεί.

Και στις δύο διακηρύξεις και τα Συντάγματα

ρου κλήρου. «Το έθνος μέχρι την επανάσταση δεν ήταν τίποτε ενώ είναι το παν, αφού συντηρεί τη χώρα. Τώρα το έθνος επιθυμεί να είναι «κάτι»».

Στη διακήρυξη και το Σύνταγμα του 1793 θεωρείται ότι το έθνος εκφράζεται με τη «γενική βούληση». Η έννοια της γενικής βούλησης, σύμφωνα με το *Κοινωνικό Συμβόλαιο* του Ρουσό, είναι η βούληση του «πολιτικού σώματος», δηλαδή του συνόλου των πολιτών, εφ' όσον λαμβάνεται υπόψη το έλλογο στοιχείο της και εφ' όσον αποβλέπει στην υπέρσπιση της κοινής ευτυχίας και του κοινού

11. Η σελίδα τίτλου του βιβλίου του Μαρρά «Οι Αλυσίδες της Δουλείας»

συμφέροντος. Η γενική βούληση δεν ταυτίζεται με τη βούληση της πλειονότητας.

Στη διακήρυξη του 1793 τονίζεται ότι ένας λαός δικαιούται να μεταβάλει το παραδομένο Σύνταγμα, γιατί μια παλαιότερη γενιά δεν δικαιούται να δεσμεύει αιωνίως τις μέλλουσες γενιές.

Από τις ιδέες του μετριοπαθούς Σιεγές, όσο και από τη διακήρυξη των δικαιωμάτων και το Σύνταγμα του 1793, συνάγεται ότι η θέληση του έθνους είναι πάντα νόμιμη αφού είναι η πηγή του δικαίου. Αρα νόμιμη είναι και η άσκηση τρομοκρατίας κατά των εχθρών της επανάστασης εφ' όσον ανταποκρίνεται προς τη θέληση του έθνους. Πριν από την επανάσταση δεν υπήρχε θέληση του έθνους εφ' όσον δεν αναγνωριζόταν η ύπαρξη του έθνους.

Στις διακηρύξεις των δικαιωμάτων του 1789 και του 1793, καθώς και στα δύο Συντάγματα του 1791 και του 1793 επικρατεί περιοριστική αντίληψη για το νόμο. Ο νόμος μπορεί να επιβάλει μόνον ό,τι είναι χρήσιμο στην κοινωνία (Διακήρυξη 1793, άρθρο 4). Ο πολίτης είναι ελεύθερος να πράξει ό,τι δεν απαγορεύει ο νόμος.

Κύρια λειτουργία του νόμου είναι η προάσπιση της ελευθερίας του πολίτη από τις καταχρήσεις της

**Κύρια λειτουργία του νόμου είναι
η προάσπιση της ελευθερίας του πολίτη
από τις καταχρήσεις της εξουσίας**

εξουσίας, ιδιαίτερα της βασιλικής εξουσίας.

Στα γραπτά όμως του Ροβεσπιέρου και του Σεν-Ζιστ ο νόμος φαίνεται να ταυτίζεται με την πεμπουσία της δημοκρατικής πολιτείας. Ταυτίζεται με την παριίδα κατά τον Σεν-Ζιστ.

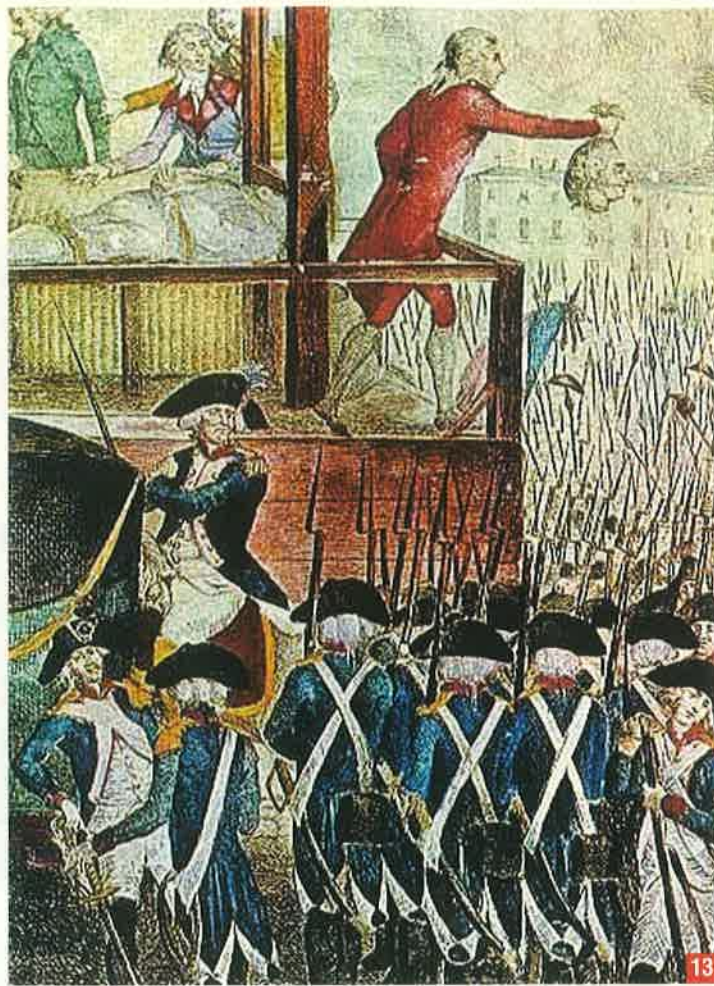
Ο Μαρρά στις *Αλυσίδες της Δουλείας* υποστηρίζει ότι ο νόμος εκφράζει τη βούληση του έθνους μόνο στις μικρές χώρες, όπου μπορεί να υπάρξει η άμεση δημοκρατία. Στις μεγάλες χώρες ο νόμος δεν μπορεί παρά να είναι τυραννικός, ιδίως εκεί όπου κυβερνούν οι βασιλιάδες και οι πρίγκιπες. Οι γνώμες αυτές του Μαρρά δείχνουν ότι οι Ορεινοί πριν να έλθουν σε ρήξη με τους Λυσσοδήκτες επηρεάζονται έστω και μη συνειδητά από τις δοξασίες τους για το νόμο και το δικαίο ως τυραννικά κατασκευάσματα.

Η εξέλιξη αυτή των αντιλήψεων για το νόμο και το δικαίο εξηγεί και την εξέλιξη της διαίρεσης των εξουσιών. Την αναγνωρίζει το Σύνταγμα του 1791 (Τίτλος Γ, άρθ. 4). Το Σύνταγμα του 1791 αναθέτει στο βασιλιά την εκτελεστική εξουσία, σε νομοθετικό σώμα τη νομοθετική εξουσία και σε δικαστές «εκλεγμένους έγκαιρα από το λαό» τη δικαστική (Κεφ. Ι, άρθρο 1 κ.ε., κεφ. 5, άρθρο 1 κ.ε.).

Η διαίρεση των εξουσιών γίνεται αποδεκτή και από το δημοκρατικό Σύνταγμα του 1793. Καθίστα-

12

13

ται όμως νεκρό γράμμα γιατί κατά τα έτη 1793-1794 όλες οι σημαντικές και επείγουσες αποφάσεις λαμβάνονται από την *Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας* στην οποία συμμετέχουν ο Σεν-Ζιστ και ο Ροβεσπιέρος. Η επιτροπή αυτή ασκεί δικτατορικές εξουσίες υπό την πίεση των επαναστατημένων λαϊκών μαζών.

Τις δικτατορικές αυτές εξουσίες, μετά την πτώση των Γιρονδίνων που είναι δημοκρατικοί αλλά εκπροσωπούν τη μεγαλοαστική τάξη (τραπεζίτες, εφοπλιστές), επιδοκιμάζει η δημοκρατική κοινή γνώμη που ακολουθεί τους Ορεινούς, οι λεγόμενοι «πατριώτες» ή «αβράκωτοι».

Παράλληλη προς την εξέλιξη της διαίρεσης των εξουσιών είναι και η εξέλιξη της απονομής της δικαιοσύνης. Στη διακήρυξη του 1789 και στο Σύσταγμα του 1791 τονίζεται ιδιαίτερα η ανάγκη της προστασίας των κατηγορουμένων. Απαγορεύονται οι παρεμβάσεις του βασιλιά στην απονομή της δικαιοσύνης (απονομή χάριτος, γραπτές και απόρρητες εντολές σύλληψης και κράτησης). Η φεουδαρχική ποικιλία των θεσμών στην απονομή της δικαιοσύνης καταργείται. Όλοι οι Γάλλοι πολίτες δικάζονται από τα ίδια δικαστήρια ανάλογα με την

κατηγορία με την οποία βαρύνονται. Κορυφή της δικαστικής πυραμίδας είναι το «ακυρωτικό» και το «ανώτατο δικαστήριο».

Υπό την πίεση συχνών περιστατικών αυτοδικίας και σφαγών κρατουμένων από επαναστατημένα λαϊκά στρώματα, αλλά και περιθωριακούς κατευθυνόμενους από τους «λυσοδοήκτους» και για να αποφευχθούν αυτά τα περιστατικά, ο *Δαντόν* πρότεινε την ίδρυση έκτακτου επαναστατικού δικαστηρίου το οποίο θα τιμωρεί χωρίς αναβολή και νομικισμούς, αλλά όχι ανεξέλεγκτα, τους αντεπαναστάτες και τους «προδότες» (Μάρτιος 1793).

Οι εγγυήσεις που παρείχε το επαναστατικό δικαστήριο στους κατηγορουμένους ήταν περίπου ανύπαρκτες και οι «ηθικές αποδείξεις», δηλαδή οι απλές ενδείξεις ήταν επαρκείς για τις αποφάσεις του. Η επαναστατική τρομοκρατία ασκείται μέσω αυτού. Τα κοινά δικαστήρια δεν καταργήθηκαν.

Το δίκαιο της Γαλλικής Επανάστασης υπήρξε ►

Ο Ρουσό τόνιζε το δικαίωμα στην ευτυχία και ο Ροβεσπιέρος ότι το δικαίωμα στην ύπαρξη είναι το πρωταρχικό

12. Η Μαρία Αντουανέτα σε επαναστατικό δικαστήριο.

13. Το κεφάλι του βασιλιά Λουδοβίκου ΙΣτ' μετά την καρτότμηση

14. Η σύλληψη του Ροβεσπιέρου την ενάντη Θερμιδώρ

αρχικά, αν και συγκεντρωτικό όπως φαίνεται από τη διαίρεση της Γαλλίας σε νομούς αντί των επαρχιών της εποχής της βασιλείας, φιλελεύθερο και αντιμοναρχικό. Μετά την αποτυχία της συνταγματικής μοναρχίας και κάτω από την πίεση συνεχών λαϊκών εξεγέρσεων εναντίον των ευγενών και των μεγαλοστών, οι οποίες προκαλούνταν από ποικίλα περιστατικά, ιδιαίτερα τις προδοσίες στρατιωτικών ηγετών της επανάστασης και την εξωτερική απειλή του φιλομοναρχικού συνασπισμού, το δίκαιο της Γαλλικής Επανάστασης έγινε όλο και πιο πολύ συγκεντρωτικό, στρεφόταν κατά των αντεπαναστατικών τάξεων και στρωμάτων και προσαρμόστηκε προς τις δικτατορικές εξουσίες της Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας. Το δίκαιο αυτό είναι ελάχιστα κωδικοποιημένο. Πηγές του είναι οι λόγοι και οι αναφορές των στελεχών της επανάστασης, ιδιαίτερα των ηγετών των Ορεινών και των μελών των επαναστατικών επιτροπών και μάλιστα της Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας.

Αποτελεί παραποίηση της ιστορικής αλήθειας ο ισχυρισμός, για παράδειγμα, του **Ανατόλ Φρανς** στο μυθιστόρημα *Οι θεοί διηγούν* ή και του σύγ-

χρονου ιστορικού **Φρανσουά Φιρέ** ότι το δίκαιο των Ορεινών και η επαναστατική τρομοκρατία εκφράζουν τη δίψα για εξουσία του Ροβεσπιέρου, του Σεν-Ζισι και του Μαρά. Τον απάνθρωπο χαρακτήρα της τρομοκρατίας επέβαλε η συγκυρία. Η επανάσταση συνεχίζεται τυπικά με το Σύνταγμα του 1795, το οποίο όμως καταργεί τα κοινωνικά δικαιώματα που είχαν αναγνωριστεί από τη διακήρυξη του 1793. Στην πραγματικότητα το επαναστατικό δίκαιο πεθαίνει μαζί με τον Ροβεσπιέρο, τον Σεν-Ζισι και τους φίλους τους με τη συνωμοσία της ενάντη Θερμιδώρ (Ιούλιος 1794). Θα εξακολουθήσει όμως να αποτελεί πηγή έμπνευσης για τις κοινωνικές επαναστάσεις των 19ου και 20ού αιώνων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Les Constitutions De La France*, Paris 1979
- Marat, *Les Chaînes De L' Esclavage*, Paris, 1972
- Robespierre, *Oeuvres*, Paris, Editions Sociales, 1970
- Abbe Sieyes, *Qu' est-ce que le Tiers Etat*, Paris, Presses Universitaires de France, 1980
- Jacques Godechot, *Les Institutions De La France Sous La Revolution Et L' Empire*, Paris, 1951
- Albert Soboul, *La Revolution Française*, 2n έκδ. 1989, Paris, του ίδιου, *Mouvement Populaire Et Gouvernement Revolutionnaire en I' an II, 1793-1794*, Paris 1973
- Francois Furet, *Penser La Revolution Française*, Paris, 1970

Στα ελληνικά υπάρχουν για τη Γαλλική Επανάσταση γραπτά των Αλμπέρ Ματιέ (Γκοβόστης) και Μπριζιτ και Ζαν Μασίν για τον Ροβεσπιέρο.

Το δίκαιο της Γαλλικής Επανάστασης θα αποτελέσει πηγή έμπνευσης για τις κοινωνικές επαναστάσεις των 19ου και 20ού αιώνων

1789

Η Γαλλική Επανάσταση διαφοροποιεί ριζικά την εξέλιξη της ιστορίας του δικαίου

1793

Η εκτέλεση του βασιλιά Λουδοβίκου ΙΣΤ΄ θέτει και συμβολικά το τέλος του παραδοσιακού συστήματος δικαίου. Το Σύνταγμα της Γαλλικής Επανάστασης ορίζει τη διάκριση των τριών εξουσιών. Η περίοδος της Τρομοκρατίας, που θα διαρκέσει μέχρι την εκτέλεση του Ροβεσπιέρου (Ιούλιος 1794), εφαρμόζει το επαναστατικό δίκαιο

1823

Δημοσιεύεται το *Απάνθισμα των Εγκληματικών*, που είναι το πρώτο ποινικό νομοθέτημα που υπογράφεται από τις αρχές της Ελληνικής Επανάστασης

1835

Με Βασιλικό Διάταγμα τίθεται σε ισχύ η Εξάβιβλος του Αρμενοπούλου, ενώ παράλληλα δηλώνεται ότι το εθιμικό δίκαιο υπερισχύει, στις περιοχές που εδραίωσαν εθιμικούς κανόνες δικαίου. Η παρουσία του Βαυαρού Μάουρερ σφραγίζει τις εξελίξεις στο διαμορφούμενο ελληνικό δίκαιο

1837

Ιδρύεται η Νομική Σχολή στο Πανεπιστήμιο Αθηνών

1848

Ο Παύλος Καλλιγάς εκδίδει το *Σύστημα Ρωμαϊκού Δικαίου*, που συνιστά την επαυξημένη επιρροή του γερμανικού σχολαστικισμού στον καθορισμό των εννοιών του δικαίου

1899

Ιδρύεται το Διαρκές Διαιτητικό Δικαστήριο για τις διεθνείς υποθέσεις

1908-1918

Λειτουργεί το Κεντροαμερικανικό Δικαστήριο

1911

Αποφασίζεται από την Αναθεωρητική Βουλή η σύσταση Επιτροπής για τη σύνταξη νέου Ποινικού Κώδικα

1928

Λειτουργεί το Διαιτητικό Δικαστήριο της Ανω Σιλεσίας

1942

Στην περιοχή Φουρνά της Ευρυτανίας ξεκινά ο θεσμός της λαϊκής δικαιοσύνης

1943

Οι δυνάμεις της Εθνικής Αντίστασης επεκτείνουν τη λειτουργία του θεσμού της λαϊκής δικαιοσύνης σε πολλές περιοχές της ελεύθερης Ελλάδας

1945

Λειτουργεί το Διεθνές Στρατιωτικό Δικαστήριο της Νιρεμβέργης για να δικάσει τα εγκλήματα που διεπράχθησαν στη διάρκεια του Β΄

Παγκοσμίου Πολέμου

1946

Ανάλογο δικαστήριο λειτουργεί και στο Τόκιο

1951

Τίθεται σε εφαρμογή ο ισχύων Ποινικός Κώδικας

1956-1957

Η Ελλάδα προσφεύγει στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για παραβιάσεις της Αγγλίας σε βάρος των Κυπρίων

1976

Η Ελλάδα προσφεύγει στο Διεθνές Δικαστήριο σε βάρος της Τουρκίας για το ζήτημα της υφαλοκρηπίδας στο Αιγαίο

1982

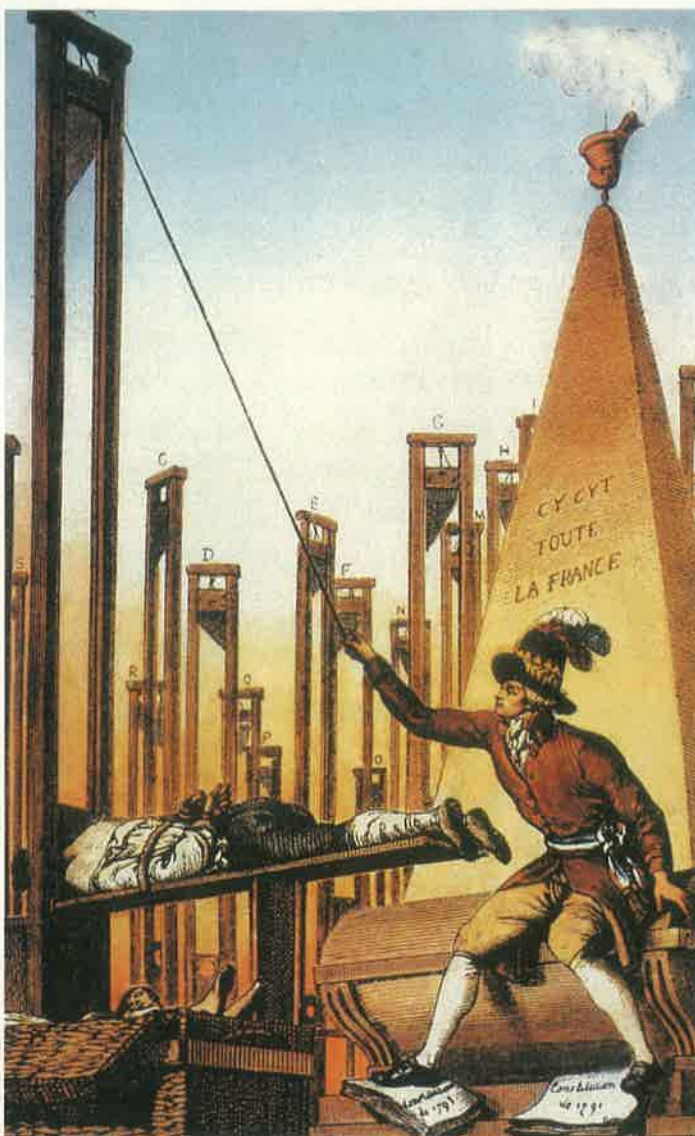
Αποποινικοποιείται η μοικεία στη χώρα μας

1983

Καταργείται η θανατική ποινή στην Ελλάδα

2001

Τίθενται σε εφαρμογή νέες αυστηρές ποινές για την καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος. Οι νομικοί επιστήμονες εκφράζουν σημαντικές θεωρητικές διαφορίες

Ο Μαξιμιλιέν ντε Ροβεσπιέρους στην γκιλοτίνα

Του ΜΙΧΑΛΗ ΤΣΑΠΟΓΑ
διδάκτορα Νομικής Πανεπιστημίου Μονάχου

Από την Τουρκοκρατία στο νεαρό βασίλειο

Μετά την άλωση της Πόλης, το βυζαντινό ιδιωτικό δίκαιο παρέμεινε σε ισχύ, κατ' αρχάς χάρη στα δικαστικά προνόμια του κλήρου. Σε μεταγενέστερο χρόνο, μάλιστα, οι οθωμανικές αρχές αναγνώρισαν δικαστική αρμοδιότητα και στις κοσμικές αρχές των ελληνικών κοινοτήτων, καθώς και σε επαγγελματικές συντεχνίες. Σε γενικές γραμμές, τα κοινοτικά δικαστήρια είχαν δικαιοδοσία για τις αστικές διαφορές πλην οικογενειακών και κληρονομικών, καθώς και, σε περιορισμένο βαθμό, για ποινικές υποθέσεις. Απέναντι στην οθωμανική έννομη τάξη, τα κοινοτικά δικαστήρια αναγνωρίζονταν ως οιονεί διαιτητικά, δηλαδή νομιμοποιούσαν τη δικαιοδοσία τους στη βούληση των Ρωμίων να υπαχθούν σ' αυτήν. Μ' αυτό τον τρόπο αποφεύγονταν οι τριβές που ίσως δημιουργούσε η παρέμβαση της οθωμανικής δικαιοσύνης σε εσωτερικά θέματα των ελληνικών κοινοτήτων.

Προέκυψε έτσι ένα πλαίσιο παράλληλης ισχύος δικαίων με διαφορετική προέλευση: οθωμανικό δίκαιο, βυζαντινό (με πλέον προσιτή και εύχρηστη πηγή την Εξάβιβλο του Κωνσταντίνου Αρμενοπούλου), εκκλησιαστικοί νομοκάνονες, εθιμικό δίκαιο. Σταδιακά, μέσα στους αιώνες της Τουρκοκρατίας, το εθιμικό δίκαιο χειραφειλήθηκε από το επίσημο βυζαντινό δίκαιο, του οποίου η κυριαρχία παρέμεινε αναλλοίωτη μόνο σε πεδία σαφούς εκκλησιαστικής επιρροής, όπως λόγου χάρη στις διαφορές οικογενειακού δικαίου. Η απόκλιση του εθιμικού δικαίου από το βυζαντινό εντοπίζεται κυρίως στο μετριασμό της τυπικότητας και αυστη-

19ος ΑΙΩΝΑΣ: ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

1

+ περὶ χιλιονόμῳ ἡ σὺν δίδωσι +

περὶ νόμων καὶ δικαστικῆς κατασκευῆς. ἥτις τὸ
περὶ ἀποκατασκευῆς καὶ ἡ δυνάμις ριζῶν
περὶ νόμων. πρὶν αὖ

Κατὰ τοὺς παλαιούς χρόνους, οὐτε μὲν ἀρχὴ καὶ ἡ σὺν βασι-
λικά. καὶ ὁ ὑπάτων τὰ τῶν ῥωμαίων ἡγετῶν το πρὸ
ματὰ περιέδιδοντο δὲ καὶ ἕκαστον χρόνον ὑπάτῳ.

2

1. Οι ελληνικές κοινότητες στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας είχαν το δικαίωμα να ρυθμίζουν τα εσωτερικά τους ζητήματα (ξυλογραφία του 17ου αιώνα από τον George Sandys).
2. Χειρόγραφο από την Εξάβιβλο του Κωνσταντίνου Αρμενόπουλου

3. Ο αντιβασιλιάς επί Οθωνα Γκέοργκ Λούντβιχ φον Μάουρερ, υπεύθυνος και για τα θέματα της Δικαιοσύνης

ρότητας εκείνου. Ετσι, λόγου χάριν, το εθιμικό αστικό δίκαιο αναγνωρίζει συμβάσεις ως δεσμευτικές, ανεξάρτητα από το αν η σύναψή τους είχε περιβληθεί συγκεκριμένο τύπο. Σε περισσότερο συγκεκριμένα σημεία του αστικού δικαίου, η ιδιαιτερότητα των εθίμων εντοπίζεται στην ύπαρξη θεσμών χωρίς ρωμαϊκή προέλευση, κυρίως στο οικογενειακό (όπως το νομικό μórφωμα του ψυχοπαιδιού) και στο εμπράγματο δίκαιο (όπως μια σειρά τοπικών ιδιαιτεροτήτων σχετικών με την αγροτική ιδιοκτησία και αγροληψία).

Από το 1821, οι επαναστατικές συνελεύσεις επικύρωσαν την προσωρινή ισχύ του βυζαντινού δικαίου, κατανοώντας τη σημασία του ως συμβόλου νομικής συνέχειας και διαδοχής στα δικαιώματα της ένδοξης Αυτοκρατορίας. Ταυτόχρονα, ήδη με εντολή της Α' Εθνοσυνέλευσης της Επιδαύρου, ξεκίνησε (ή έστω εξαγγέλθηκε) η εκπόνηση νέων κωδικών, αφού αναγνωριζόταν ως πασιδηλο γεγονός η ανεπάρκεια του βυζαντινού δικαίου και η ανάγκη για συμπλήρωσή του. Αλλωστε, ειδικά στο πεδίο του εμπορικού δικαίου, οι αδήριτες ανάγκες ασφάλειας δικαίου είχαν ήδη οδηγήσει στην πλή-

Μέσα στους αιώνες της Τουρκοκρατίας το εθιμικό δίκαιο χειραφετήθηκε, σταδιακά, από το επίσημο Βυζαντινό δίκαιο

ρη αποδοχή του γαλλικού Εμπορικού Κώδικα, ο οποίος είχε γίνει εθιμικά αποδεκτός ήδη πριν από την Επανάσταση. Τη χρονοβόρα διαδικασία συλλογής των ποικίλων τοπικών εθίμων, η οποία είχε ξεκινήσει ήδη με πρωτοβουλία των επαναστατικών συνελεύσεων, συνέχισε η οθωνική Αντιβασιλεία σε συνεργασία με τις περιφερειακές αρχές του κράτους. Αποτελεί ιστορική ειρωνεία το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος αυτών των εθίμων έχει καταγραφεί χάρη στον **Γκέοργκ Λούντβιχ φον Μάουρερ** (τόσο στο βιβλίο του «*Ο ελληνικός λαός*» όσο και στις συλλογές που παρήγγειλε ως μέλος της Αντιβασιλείας), δηλαδή ακριβώς σ' εκείνον ο οποίος κατηγορήθηκε σαν φυσικός αυτουργός της καταλυτικότερης αποδοχής ξένων επιδράσεων που σημάδεψε ποτέ το ελληνικό δίκαιο.

Οπαδός ο ίδιος της ιστορικής σχολής του δικαίου, ο Μάουρερ (Maurer) σκοπίμως παρέλειψε να συντάξει αστικό κώδικα, θεωρώντας πρόωπο ένα τέτοιο έργο εφ' όσον δεν συνέτρεχαν οι προϋποθέσεις ενσωμάτωσης των εθίμων σ' αυτό.

Αντίθετα, προχώρησε στη σύνταξη κωδικών για τα αντικείμενα στα οποία, κατά την άποψή του, η συνεκτίμηση εθίμων ήταν περιττή: ποινικό δίκαιο,

ποινική δικονομία, πολιτική δικονομία, οργανισμός δικαστηρίων. Σαν βασικές αρχές που διείπαν τους κώδικες αυτούς, ο Μάουρερ αναφέρει την ανάγκη για περιορισμό της γαλλικής επιρροής, ως ήδη ασύμβατης με την ελληνική νοοτροπία. Αντίθετα, εμφανίζει ως καταλληλότερο υπόδειγμα τη γερμανική νομοθεσία, ισχυριζόμενος, μάλιστα, ότι ανακάλυψε στενή εθνολογική συγγένεια μεταξύ αρχαίων Ελλήνων και αρχαίων Γερμανών (διαπίστωσε η οποία εξασφάλισε στο βιβλίο του ομοβροντία σαρκαστικών κριτικών από το γερμανικό Τύπο). Στο πεδίο του αστικού δικαίου, ο Μάουρερ αποδέχθηκε την ισχύ των εθίμων, προκρίνοντας, ωστόσο, την ερμηνεία τους υπό το πρίσμα συγκεκριμένων νομικών συστημάτων, στοιχεία των οποίων υποτίθεται ότι διέγινωσε στα έθιμα αυτά. Ετσι, πέραν του ρωμαϊκού, βυζαντινού και εκκλησιαστικού, εξέλαβε ακόμη και το γερμανικό δίκαιο ως οδηγό ερμηνείας των ελληνικών εθίμων.

Είσοδος και επικράτηση της γερμανικής επιρροής

Η ρευστή αυτή κατάσταση, στο χώρο του αστικού δικαίου, τερματίζεται απότομα με το βασιλικό διάταγμα της 23ης Φεβρουαρίου 1835: «*Οι πολιτικοί νόμοι των Βυζαντινών Αυτοκρατόρων οι περιεχόμενοι εις την Εξάβιβλον του Αρμενοπούλου θέλουν ισχύει μεχρισού δημοσιευθῇ ο πολιτικός κώδης του οποίου την σύνταξιν διετάξαμεν. Τα*

έθιμα όμως ό-
σα πολυχρόνιος
και αδιάκοπος συνή-
θεια ή αποφάσεις δικαστι-
καί καθιέρωσαν, υπερισχύουν
όπου επεκράτησαν».

Καλούμενοι να εφαρμόσουν τη νέα ρύθμιση, οι Έλληνες ρωμαϊστές παρακάμπτουν το ύστερο Βυζάντιο («σεσηπός πτώμα», κατά τον Παύλο Καλλιγά), του οποίου, ωστόσο, προϊόν αποτελούσε η Εξαβιβλος, και ανατρέχουν κατ' ευθείαν στο κλα-

σικό ρωμαϊκό δίκαιο όπως αυτό είχε κωδικοποιηθεί στις ιουστινιάνειες συλλογές (corpus iuris civilis). Ανακηρύσσουν το ιουστινιάνειο δίκαιο, στη μορφή που του είχε προσδώσει η καλλιέργειά του από τη γερμανική επιστήμη, ως συνώνυμο της νομικής αρτιότητας και κατά τεκμήριον συμβατό με τις ελληνικές ανάγκες του 19ου αιώνα.

Κρυμμένος πίσω από τις συλλογές αυτές, εισβάλλει στην ελληνική έννομη τάξη ο γερμανικός πανδεκτισμός, δηλαδή ολόκληρο το οικοδόμημα της γερμανικής επιστήμης του ρωμαϊκού δικαίου, το οποίο έμελλε όχι απλώς να καλύψει τα κενά και τις ασάφειες της Εξαβιβλου, αλλά να την υποκαταστήσει πλήρως, καθιστάμενο πραγματική πηγή δικαίου. Αυτό το επιστημονικό εγχείρημα ξεκινά με την ελληνική έκδοση του βιβλίου του **Φερδινάνδου Μακέλδεϊ** «*Εγχειρίδιον του Ρωμαϊκού Δικαίου*» (1838) σε μετάφραση των **Γεωργίου Ράλλη** και **Μάρκου Ρενιέρη**, για τους οποίους το κλασικό αυτό πόνημα της γερμανικής επιστήμης θεμελιώνεται «*επί των αναλλοιώτων του δικαίου αρχών*». Στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, που ιδρύεται το 1837, η αρχικά

3

Αποτελεί ιστορική ειρωνεία ότι το μεγαλύτερο μέρος των τοπικών εθιμικών δικαίων καταγράφηκε από τον Μάουρερ

εμφανής και αδιαμφισβήτητη επιρροή της γαλλικής επιστήμης υποχωρεί, σταδιακά, απέναντι στη γερμανική επιρροή που φέρνει στις αποσκευές της την εννοιοκρατία, το σχολαστικισμό και την προσκόλληση στο γερμανικό πανδεκτισμό. Συμβατικά λογίζεται ως στιγμή αυτής της στροφής το 1848, έτος πρώτης έκδοσης του «*Συστήματος Ρωμαϊκού Δικαίου*» του Παύλου Καλλιγά.

Χωρίς να τρέφουν αυταπάτες περί εθνικών χαρακτηριστικών του δικαίου, οι επιφανείς αστικολόγοι αντιλαμβάνονται μόνον ένα δίλημμα ως υπαρκτό: το δίλημμα αν η πλέον επιθυμητή επιρροή είναι η γαλλική ή η γερμανική. Γράφει το 1837 ο Μάρκος Ρενιέρης: «*Η νομοθεσία, η νυν εν τη Ελλάδι, σύγκειται κυρίως από δύο στοιχεία, το μεν του Ρωμαϊκού Δικαίου, το δε του Γαλλικού. Τα δύο ταύτα στοιχεία είναι πολλά μακράν από το ν' αποτελώσιν εν όλον αρμονικόν και εντελές. Το μεν Ρωμαϊκόν προ αιώνων πολλών εγκεντρισθέν εις το δένδρον του Ελληνικού Πολιτισμού, έγινε μέρος ζωηρόν αυτού και επέζησεν εις τα έθιμα του λαού. Το δε Γαλλικόν, εξαγόμενον της υλικής φιλοσοφίας της δεκάτης ογδόης εκατονταετηρίδος, ελθόν προ ολίγου εις την Ελλάδα και επι-*

4. Ο νομικός, καθηγητής Πανεπιστημίου και πολιτικός Μάρκος Ρενιέρης

4

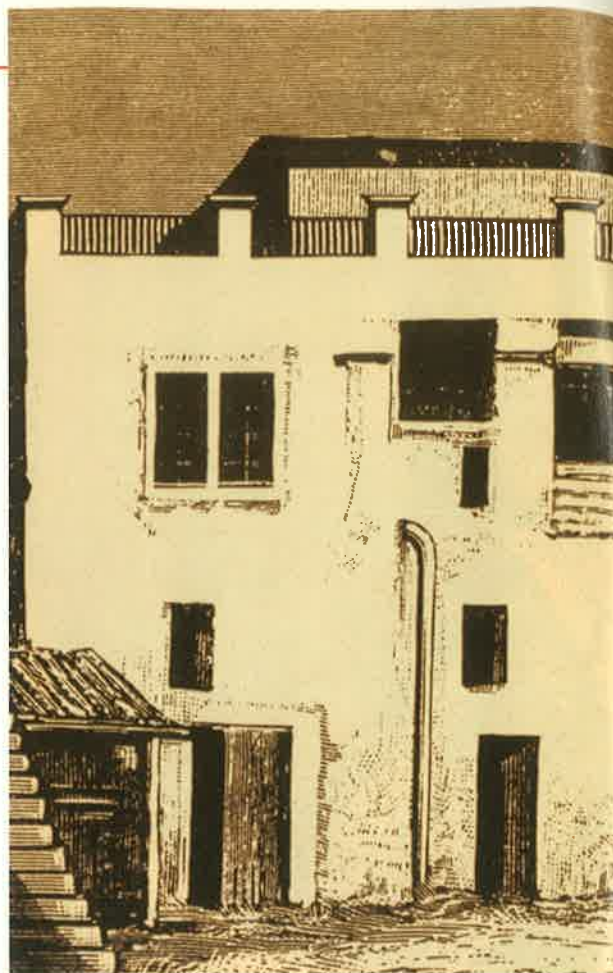
5

5. Ο ιστορικός του Δικαίου, καθηγητής Πανεπιστημίου Νικόλαος Πανταζόπουλος.
6. Η Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών ιδρύθηκε το 1837

Βληθέν διά μιας εις τον ελληνικόν λαόν, ευρίσκεται ξένον προς αυτόν και δεν ζη ειμή εις τας κεφαλάς δέκα ή είκοσι νομικών». Ενώ εξακολουθεί να ελλοχεύει το ενδεχόμενο μεταστροφής προς την κατεύθυνση της υιοθέτησης αυτούσιου του γαλλικού Αστικού Κώδικα, οι διασώτες της γαλλικής ή της γερμανικής επιρροής επιδίδονται σε αγώνα δρόμου (τον οποίο κέρδισαν οι δεύτεροι), για το ποια από τις δυο θα προφθάσει να καλύψει το κενό. Μακροπρόθεσμα, η υπερίσχυση της γερμανικής (αντί της γαλλικής) επιρροής έδωσε στην ελληνική νομική επιστήμη τη δυνατότητα να εκπονήσει το δικό της Αστικό Κώδικα. Τέλος, μόνον ως παράπλευρη απώλεια της διαμάχης μεταξύ γαλλικής και γερμανικής επιρροής μπορούν πλέον ν' αναφερθούν τα νομικά έθιμα. Η μνεία του διατάγματος περί ισχύος και εφαρμογής αυτών «όπου επεκράτησαν», παρέμεινε γράμμα κενό στη δικαστηριακή και συναλλακτική πρακτική.

Ακόμη μια γερμανική επίδραση: η νοσταλγία των εθίμων

Οι επικριτές της αποδοχής ξένου δικαίου στην Ελλάδα χρησιμοποιούν ως επιστημονικό εργαλείο τη διάκριση ανάμεσα στη λόγια και στη δημοτική παράδοση, σαν φαινόμενο του ελληνικού πολιτισμού σε όλες του τις εκφάνσεις (γλώσσα, θρησκεία, τέχνη, δίκαιο). Η λόγια παράδοση φέρεται να έχει

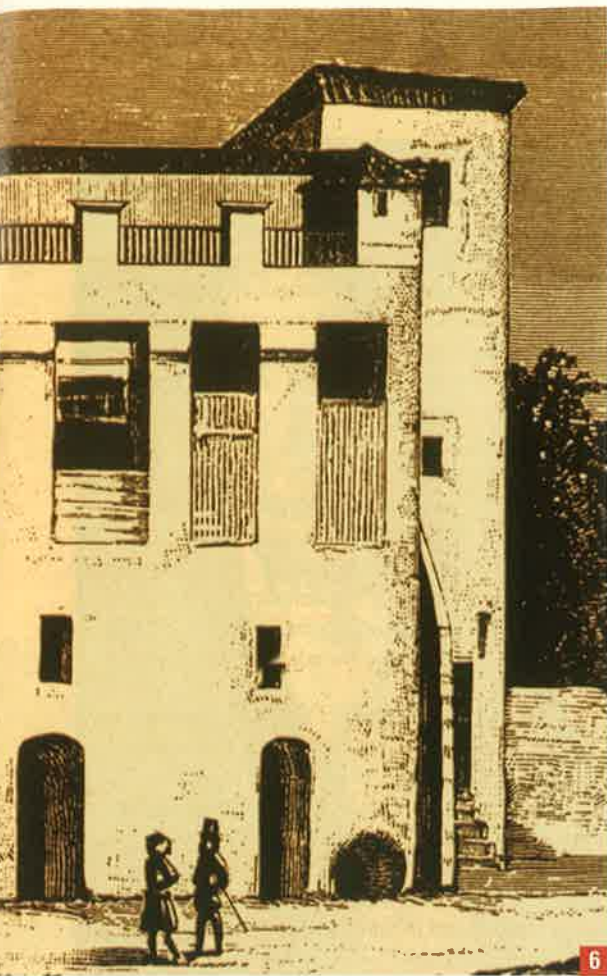
Στη Νομική Σχολή η αρχικά αδιαμφισβήτητη επιρροή της γαλλικής επιστήμης υποχωρεί, σταδιακά, απέναντι στη γερμανική επιρροή

διαμορφωθεί είτε βάσει ξένων προτύπων είτε με τη διατήρηση (ή τεχνητή αναβίωση) παρωχημένων προτύπων, ενώ, αντίθετα, η δημοτική παράδοση αναπτύσσεται φυσιολογικά μέσα στη συλλογική συνείδηση. Στην προκειμένη περίπτωση, η συλλογική νομική συνείδηση του ελληνικού λαού φέρεται (κατά τον **Νικόλαο Πανταζόπουλο**) να έχει προσδώσει στο ελληνικό εθιμικό δίκαιο τα εξής συγκεκριμένα εθνικά χαρακτηριστικά: αυτάρκεια, αυτοτέλεια, αυτονομία. Αλλά και σ' αυτές καθ' εαυτές τις ξένες επιρροές, οι επικριτές της αποδοχής επιφυλάσσουν διακριτική μεταχείριση, παρουσιάζοντας τη μεν γαλλική επίδραση ως φαινόμενο ενδογενές (απότοκο της ανάγκης για κάλυψη των κενών στο εμπορικό δίκαιο), τη δε γερμανική επίδραση ως φαινόμενο εξωγενές.

Φαίνεται, πάντως, πως ριζικότερες είναι οι γερμανικές επιδράσεις που μπορούν να διαγνωσθούν στη σκέψη και στη μέθοδο εκείνων ακριβώς των

Ελλήνων νομικών, οι οποίοι ομνύουν στην ανάγκη για ελληνική θεσμική καθαρότητα και για αποσκορακισμό των λευτονικών στοιχείων. Μήτρα της κριτικής αυτής αποτελεί η *ιστορική σχολή του δικαίου*, από την οποία, άλλωστε, είχαν επηρεαστεί και οι ίδιοι οι Έλληνες ρωμαϊστές του 19ου αιώνα που ευθύνονται για την κραταιώση της γερμανικής επιρροής. Στη γενέτειρά της, Γερμανία, η ιστορική σχολή του δικαίου εκφράζεται σε δύο βασικές εκδοχές: οι ρωμαϊστές, με επικεφαλής τον **Σαβινί** (Savigny), εξέλαβαν το ρωμαϊκό δίκαιο (στη μορφή με την οποία το είχαν επεξεργαστεί γενεές Γερμανών νομικών) ως το «*φυσικό*» δίκαιο του γερμανικού έθνους. Οι γερμανιστές, με επικεφαλής τους **Μπέζελερ** (Beseler) και **Γκίερκε** (Gierke), αναζητούν το «*φυσικό*» δίκαιο του γερμανικού έθνους σε λαϊκές παραδόσεις, και μάλιστα επιτέθηκαν στο ρωμαϊκό δίκαιο χαρακτηρίζοντάς το ως επείσακτο και ασύμβατο με τη γερμανική νοοτροπία.

Η ιστορική σχολή του δικαίου στηρίζεται στη θεωρία ότι κάθε λαός έχει ψυχή και πνεύμα, που εκδηλώνεται στην κοινωνική συνείδηση και αποτυπώνεται στο δίκαιο ως προϊόν του συνολικού παρελθόντος του έθνους. Προκειμένου να υπερασπιστεί την παράδοση, η θεωρία αυτή ορίζει ως δεδομένο το ότι οι θεσμοί θεμελιώνονται στην ιστορική

συνέχεια κάθε λαού και φέρουν τα δικά του χαρακτηριστικά. Η οργανική, σχεδόν ανθρωπομορφική, αντίληψη περί έθνους και λαού οδηγεί στη ρομαντική και ιστορικιστική αντίληψη περί δικαίου.

Ακριβώς όπως η εθνική ταυτότητα αναζητείται, με τρόπο μυστικιστικό και ανορθολογικό, στην οργανική εξέλιξη της κοινότητας, αποδίδονται στους νομικούς θεσμούς χαρακτηριστικά που καθιστούν εξ ορισμού αδιανόητο το υπερεθνικό ομοιόμορφο δικαιο, και εξ ορισμού αυθαίρετη κάθε κανονιστική παρέμβαση του κράτους. Ιστορικά, η σχολή αυτή εξέφρασε τη μάχη οπισθοφυλακής των γερμανικών φεουδαρχικών δυνάμεων, αποτελώντας την ιδεολογική τους αντίδραση απέναντι στους θεσμούς του ανερχόμενου αστικού κράτους, όπως αυτοί είχαν κερδίσει έδαφος μετά τη Γαλλική Επανάσταση. Η ιστορική σχολή απέρριπτε τον πυρήνα της αστικής νομικής ιδεολογίας, δηλαδή τον ορθό λόγο και την παντοδυναμία της κοινής βούλησης όπως αυτή εκφράζεται στο νόμο. Στο αίτημα της κωδικοποίησης και της ασφάλειας δικαίου, αντιπαρέταξε τον ορισμό του δικαίου ως προϊόντος δυνάμεων απρόσιτων στον ανθρώπινο νου. Ελκυστική απέναντι σε εθνικώς ευαίσθητα ακροατήρια, δεν διέφυγε τον κίνδυνο να εκθρέψει ξενοφοβικές

κοσμοθεωρίες. Η έννοια του λαού, κατά την ιστορική σχολή του δικαίου, δεν ορίζεται κοινωνιολογικά, αλλά μεταφυσικά και συγκινησιακά. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο δεν πρέπει να συγχέεται με τις μαρξιστικές αντιλήψεις για το κοινωνικά προσδιοριζόμενο δικαιο.

Το ξένο δικαιο και οι κατήγοροί του

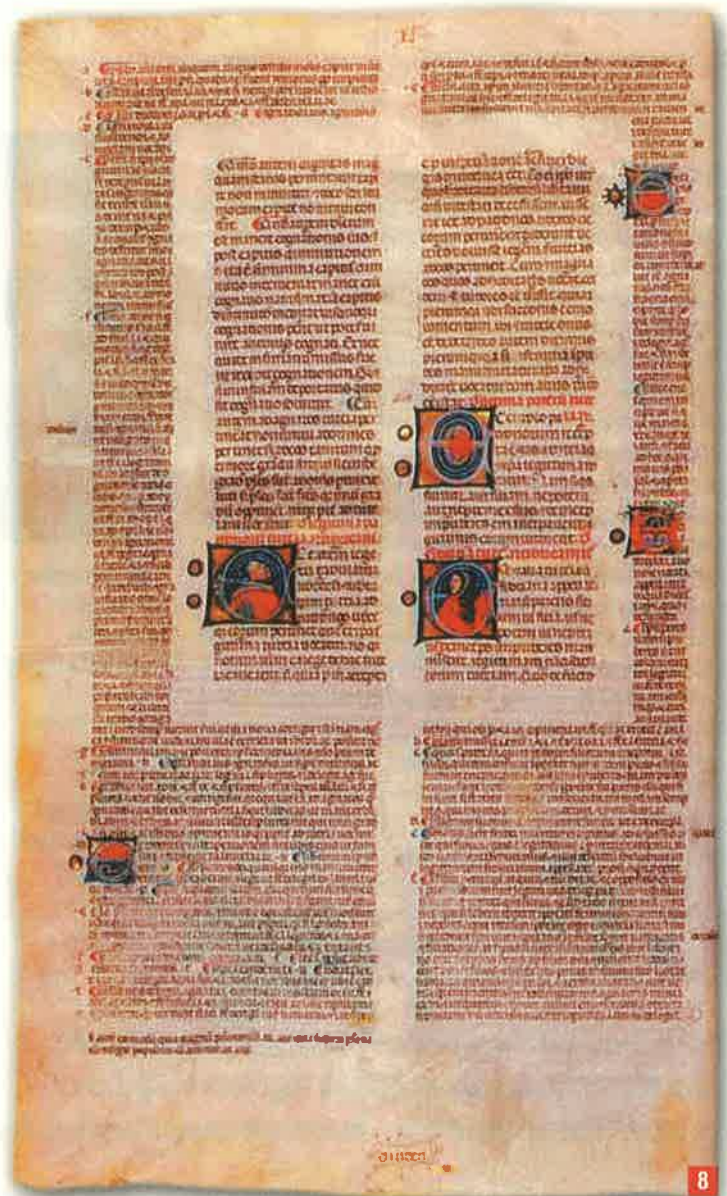
Το δίπολο λόγιας και δημοτικής παράδοσης, στηριζόμενο στην προέλευση των αντίστοιχων θεσμών, είναι ενδιαφέρον και χρήσιμο μεθοδολογικό εργαλείο. Ωστόσο, η άκαμπτη επίκληση και εφαρμογή του παρίσταται λογικά αυθαίρετη και πραγματολογικά ανεδαφική. Τα προβλήματα αυτά ανακύπτουν, όταν το λόγιο και το δημοϊκό δικαιο υπερβαίνουν το κριτήριο της προέλευσης και συνδυάζονται με αξιολογικές ιδιότητες. Αυθαιρεσία πρώτη, ο συλλογισμός ότι το λόγιο δικαιο είναι εξ ορισμού *τεχνητό*, ενώ το λαϊκό δικαιο εξ ορισμού *«φυσιολογικό»*. Η εξίσωση αυτή, χαρακτηριστικό παράδειγμα *«λήψης του ζητούμενου»* κατά τους κανόνες της τυπικής λογικής, αποτελεί τον αξιωματικό και αναπόδεδicto ιδεολογικό πυρήνα της ιστορικής σχολής. Αυθαιρεσία δεύτερη, ο συλλογισμός ότι το λόγιο δικαιο είναι εξ ορισμού *συντηρητικό*, ενώ το λαϊκό δικαιο εξ ορισμού *προοδευτικό*. Μάλλον το αντίθετο έχει αποδειχθεί ανά τους αιώνες, αφού κατά κανόνα η αλματώδης εξέλιξη ε-

7. Ο νομομαθής και νομοδιδάσκαλος Πάυλος Καλλιγιάς

Τα ποινικά έθιμα προσλήμβαναν διαστάσεις «δικαίου του ισχυροτέρου» ή αναγνώριζαν ποινική δικαιοδοσία σε οικογενειακά συμβούλια

πέρχεται με τη βοήθεια γραπτού και επίσημου δικαίου, ενώ το έθιμο αντιδρά στις καινοτομίες και αργεί να προσαρμοστεί (χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα των λαϊκών δικαστηρίων στις ελεύθερες περιοχές της Ελλάδας κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, τα οποία ανέπτυξαν, βάσει εθίμων, μιαν άκρως συντηρητική και μοραλιστική νομολογία σε θέματα οικογενειακού δικαίου). Αυθαιρεσία τρίτη, ο συλλογισμός ότι το λόγιο δικαιο είναι εξ ορισμού *ολιγαρχικό*, ενώ το λαϊκό δικαιο εξ ορισμού *δημοκρατικό*. Ωστόσο, ακόμη και η τήρηση ή εξέλιξη των εθίμων ανάγεται στην αρμοδιότητα εκείνων στους οποίους η υποσιθιμένη κυρίαρχη κοινότητα έχει εμπιστευθεί την επίλυση των διαφορών. Ετσι, η ταύτιση του εθίμου με τη δημοκρατία προϋποθέτει την παραδοχή ότι είναι δημοκρατικά (και όχι, λόγου χάριν, ολιγαρχικά) τα αρμόδια δικαιοδοτικά όργανα της οικείας *κοινότητας*, κάτι που, στην ελληνική περίπτωση, *δεν είναι δεδομένο*. Αυθαιρε-

8. Το Corpus Iuris Civilis αποτέλεσε τη βάση του σύγχρονου δικαίου

σία τέταρτη, ο συλλογισμός ότι το λόγιο δικαίο είναι εξ ορισμού ξένο, ενώ το λαϊκό δικαίο εξ ορισμού εθνικό. Ωστόσο, δάνεια δεσμών παρατηρούνται ακόμη και στο εθμικό δικαίο. Επί πλέον, η αναγωγή του διπλόου «Λόγιο/Λαϊκό» στο διπλόο «ξένο/εθνικό» δεν συνεπάγεται άνευ άλλου πινός την αξιολογική υπεροχή του λαϊκού δικαίου απέναντι στο λόγιο, ακριβώς επειδή δεν είναι καν αυτονόμη η αξιολογική υπεροχή του εθνικού δικαίου απέναντι στο ξένο, η οποία αποτελεί, επίσης, αξιωματικό και αναπόδεικτο ιδεολόγημα.

Αλλά και επί της ουσίας, η θεοποίηση των εθι-

Οι εθιμικές «γενικές ρήτρες» ενσωματώθηκαν στο επίσημο δικαίο με τη μορφή νόμων ή διατάξεων του Αστικού Κώδικα

μων καταλείπει πραγματολογικά κενά. Η μορφή της ξενομανίας παραβλέπει την πραγματική κοινωνική ανάγκη της ασφάλειας και ενότητας δικαίου, η οποία θα κινδύνευε αν ο νομοθέτης επαναπαύοταν στην αναζήτηση ποικίλων ή ασάφων εθιμων. Αλλωστε, οι εθιμικές «γενικές ρήτρες», που καθιστούσαν ευέλικτο το αστικό δικαίο, ενσωματώθηκαν στο επίσημο δικαίο με τη μορφή μεταγενέστερων νόμων ή διατάξεων του ισχύοντος Αστικού Κώδικα (καλή πίστη, απαγόρευση κατάχρησης δικαιώματος). Από τα κατ' ιδίαν έθιμα, πολλά είχαν ήδη καταστεί περιττά εν όψει της κοινωνικής ή τεχνικής προόδου, ενώ άλλα ήταν κατ' ουσίαν συντηρητικά, όπως λόγου χάριν η ανισότητα μεταξύ κληρονόμων. Σε κάθε περίπτωση, το εθμικό ιδιωτικό δικαίο, εξ ορισμού αποσπασματικό, θα ήταν απρόσφορο για τις νέες συναλλακτικές ανάγκες.

Αεν είναι τυχαίο ότι η κριτική σε βάρος της αποδοχής γερμανικού δικαίου εστιάζεται στο ιδιωτικό δικαίο και παρακάμπτει το ποινικό. Το ποινικό δικαίο εμφανίζεται, πράγματι, ακατάλληλο για την ανάπτυξη θεωριών ξενηλασίας, διότι εκεί ο προοδευτικός και εκπολιτιστικός χαρακτήρας της νομοθετικής παρέμβασης είναι αυτονόητος. Παρά το φορμαλισμό του και το συνδυασμό αφηρημένης συστηματοποίησης και αφόρητης περιπτώσιολογίας, ο Ποινικός Νόμος του Μάουρερ εισάγει στην Ελλάδα τις στοιχειώδεις κατακτήσεις του ευρωπαϊκού νομικού πολιτισμού (αρχή «ουδεμία ποινή άνευ νόμου») και καταργεί ρητώς τα κατὰ τόπους ποινικά έθιμα, τα οποία, σε περιοχές όπως η Μάνη, προσλάμβαναν διαστάσεις «δικαίου του ισχυροτέρου» ή αναγνώριζαν ποινική δικαιοδοσία ακόμη και σε οικογενειακά συμβούλια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Χαρά Αργυριάδου, «Περιφερειακές έννομες τάξεις και ιστορία της κωδικοποίησης στην Ελλάδα του 19ου αιώνα», στο περιοδικό Νομικό Βήμα, τόμος ΛΔ' 1986, σελ. 1373-1379
- Αριστοτέλης Βαζούρας, Εθιμα και κράτος εις την νεωτέραν Ελλάδα, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1974
- Γκούσταβ Γκάμπι, Παρουσίαση της κατάστασης του δικαίου στην Ελλάδα, μετάφραση Ι. Αυδή-Καλκάνη, εκδ. Γκοβόστη, Αθήνα 1995
- Παναγιώτης Ζέπος, Η νεωτέρα ελληνική επιστήμη του αστικού δικαίου, εκδ. Ζαχαρόπουλου, Αθήνα 1954
- Γκέοργκ Λούντβιχ φον Μάουρερ, Ο ελληνικός λαός, μετάφραση Ο. Ρομπάκη, εκδ. Τοιδίδη, Αθήνα 1976
- Γεώργιος Μιχαηλίδης-Νούαρος, «Λαϊκόν και επίσημον δικαίον εις την νομικήν ζωήν», στον τόμο του ίδιου Δίκαιον και κοινωνική συνείδησις, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1972, σελ. 17-43
- Ιωάννης Μουσουρής, Η ιστορία της ελληνικής δικαιοσύνης, εκδ. Κλεισιούνη, Αθήνα 1940
- Νικόλαος Πανταζόπουλος, Από της «λογίας» παραδόσεως

9

εις τον Ασικόν Κώδικα, εκδ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 1947
 Νικόλαος Πανταζόπουλος, «Η προς ευρωπαϊκά πρότυπα ολοκληρωτική στροφή της νεοελληνικής νομοθεσίας», στην *Επιστημονική Επετηρίδα Σχολής Ν.Ο.Ε. Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, τόμος ΙΓ'/1969, σελ. 1345-1503
 Νικόλαος Πανταζόπουλος, *Το διά της επανάστασεως του 1821 θεσπισθέν δίκαιον και οι έλληνες νομικοί*, εκδ. Δικηγορικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1971
 Νικόλαος Πανταζόπουλος, «Τόπος και νόμος στη συλλογική συνείδηση των ελλήνων», στον τόμο *Κοινότητα -κοινωνία και ιδεολογία* (επιμέλεια Μ. Κομνηνού-Ε. Παπαταξιάρχη), εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1990, σελ. 193-234
 Λάφνη Παπαδάτου, «Το όραμα θεμελίωσης μιας αυτόφωτης νεοελληνικής νομικής επιστήμης», στον τόμο *Δίκαιο - ιστορία και θεσμοί* (επιμέλεια Π. Πετρίδη-Ευ. Πρόντζα), εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2000, σελ. 219-230
 Θεόδωρος Παπαθεοδώρου, «Ο ποινικός νόμος του 1834», στον τόμο *Η οθωνική Ελλάδα και η συγκρότηση του ελληνικού κράτους* (επιμέλεια Α. Παπαγεωργίου-Βενετά),

10

εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2002, σελ. 153-160
 Νίκος Παπαντωνίου, «Το ιδιωτικό δίκαιο των ελλήνων κατά την επανάσταση του 1821», στον τόμο του ίδιου *Νομικά & πάρεργα*, εκδ. Π. Σάκκουλα, Αθήνα 1995, σελ. 415-436
 Αθανάσιος Παπαχρίστου, «Στοιχεία για μια κριτική θεώρηση της ιστορικής σχολής του δικαίου», στο περιοδικό *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τεύχος 30-31/1977, σελ. 227-233
 Δημήτρης Σιάτρας, *Ελληνικά κοινοτικά δικαστήρια κατά την Τουρκοκρατία*, εκδ. Δημοτικού Κέντρου Ιστορικών Ερευνών, Βόλος 1997
 Μιχάλης Σταθόπουλος, «Τα έθιμα, ο Μάουρερ και η νομοθετική πολιτική στον τομέα του αστικού δικαίου τον 19ο αιώνα», στο περιοδικό *Αρμενόπουλος*, τόμος ΝΕΤ'/1992, σελ. 465-476
 Κωνσταντίνος Τριανταφυλλόπουλος, «Το ελληνικόν ιδιωτικόν δίκαιον κατά τον δέκατον ένατον αιώνα», στον τόμο *Πανελλήνιον Λεύκωμα της εθνικής εκατονταετηρίδος*, Αθήνα 1924, σελ. 14-23
 Σπύρος Τρωιάτος, Ιουλία Βελισσαροπούλου-Καράκωστα, *Ιστορία Δικαίου*, εκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα 1993

9. Ο εκπρόσωπος της σχολής των ρωμαϊστών στο Δίκαιο
 Φρίντριχ Καρλ φον Σαβινί.
 10. Ο επιφανής «γερμανιστής» νομικός
 Οτο φον Γκίερκε

Κ του ΝΙΚΟΥ ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΥ
καθηγητή Ποινικού Δικαίου στο ΑΠΘ

υριότερο, ίσως, από κάθε άλλο χαρακτηριστικό της μεταπολεμικής εξέλιξης του ποινικού δικαίου, είναι ότι η απονομή της ποινικής δικαιοσύνης άρχισε να συνδέεται σιενά με τα πολιτικά πράγματα, ακόμη και με ζητήματα μεγάλου ενδιαφέροντος για τις διεθνείς σχέσεις της χώρας (δική πρωταπών της δικτατορίας, σκάνδαλο Κοσκωτά, δική μελών της «17 Νοέμβρη»).

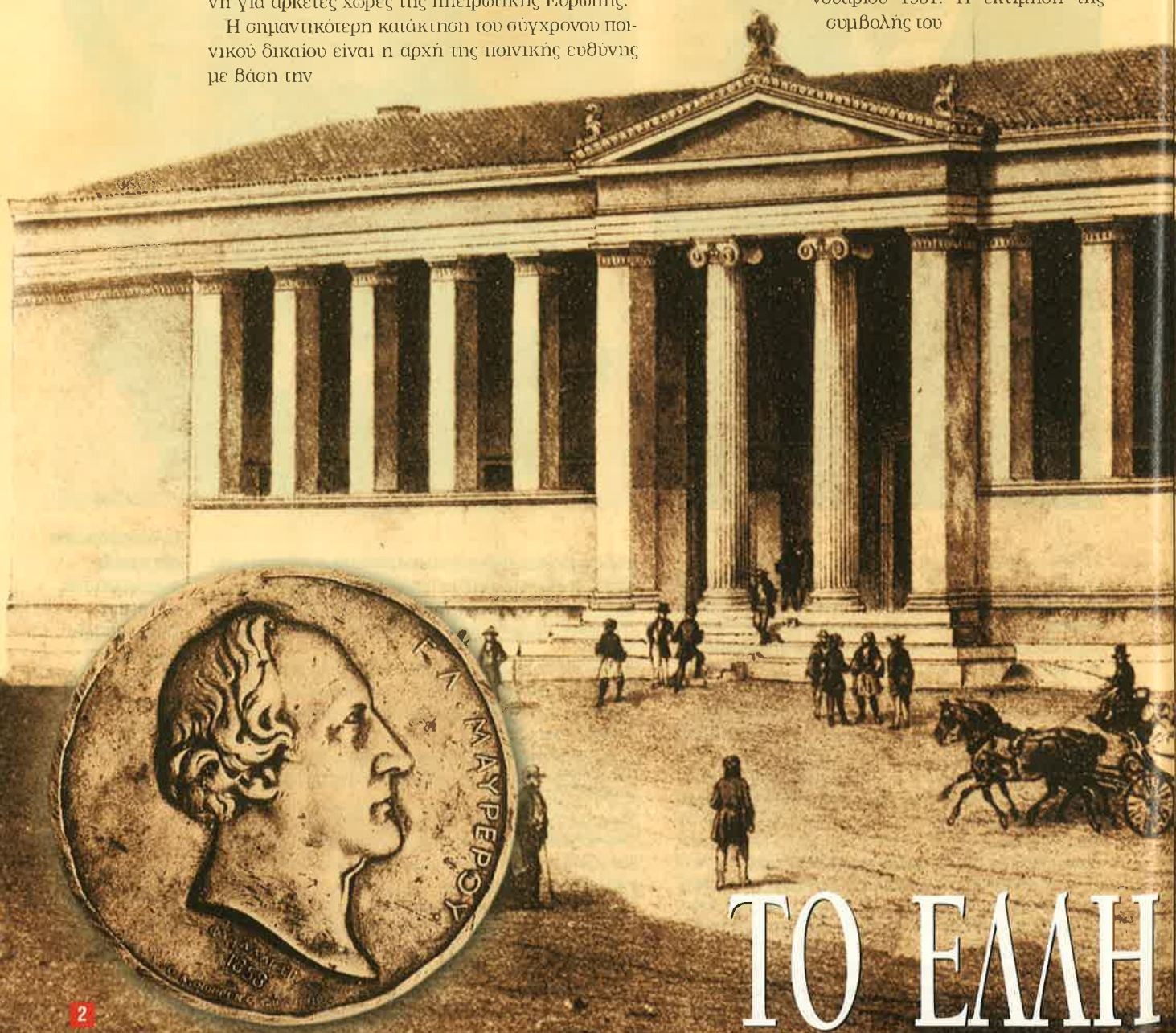
Το ποινικό σύστημα της χώρας (κώδικες και λοιπή νομοθεσία, δικαστήρια, σωφρονιστικό σύστημα) ακολουθεί σε γενικές γραμμές μια παράδοση κοινή για αρκετές χώρες της ηπειρωτικής Ευρώπης.

Η σημαντικότερη κατάκτηση του σύγχρονου ποινικού δικαίου είναι η αρχή της ποινικής ευθύνης με βάση την

πράξη, η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 7 παρ. 1 του ισχύοντος Συντάγματος. Προϋπήρξαν εποχές όπου το φρόνημα ή ο σταθερός τρόπος ζωής ενός ατόμου το καθιστούσαν στόχο της ποινικής εξουσίας, ακόμη και χωρίς να προηγηθεί από μέρους του συγκεκριμένη άδικη πράξη. Ιδίως, όμως, μετά τον Ευρωπαϊκό Διαφωτισμό και σε μας μετά την Επανάσταση του 1821 ο πολίτης απέκτησε το θεμελιώδες δικαίωμα να μην τιμωρείται αν δεν τελέσει πράξη προβλεπόμενη από το νόμο.¹

Συγκεκριμένες πράξεις, λοιπόν, για τις οποίες τιμωρείται ο οποιοσδήποτε δράσης, είναι η πρώτη ύλη του πρώτου μετεπαναστατικού ποινικού νομοθετήματος, του Απανθισματος των Εγκληματικών (1823),² όπως και του Ποινικού Νόμου που ακολούθησε (1835).

Ο ισχύων στην Ελλάδα Ποινικός Κώδικας τέθηκε σε εφαρμογή από 1ης Ιανουαρίου 1951. Η εκτίμηση της συμβολής του

στην εξέλιξη του ελληνικού ποινικού δικαίου προϋποθέτει μία σύντομη αναφορά στο προϊσχύσαν ποινικό νομοθέτημα: στο γερμανικής έμπνευσης Ποινικό Νόμο του 1834. Ο Ποινικός Νόμος ήταν έργο του **Γκ. Λ. φον Μάουρερ** (G. L. von Maurer), μέλους της Αυτοκρατορίας του **Όθωνα**, και στηριζόταν κυρίως στο βαυαρικό ποινικό κώδικα του 1813. Ο τελευταίος ήταν δημιούργημα του επηρεασμένου από τα ρεύματα του Διαφωτισμού ποινικολόγου **Ανσελμ φον Φέουερμπαχ** (Anselm von Feuerbach).¹ Αποτύπωνε τις ιδέες του τελευταίου για τη γενική πρόληψη των εγκλημάτων μέσω του ψυχολογικού καταναγκασμού, καθόριζε τα εγκλήματα και κλιμάκωνε τις ποινές με τρόπο περιπτωσιολογικό. Η περιπτωσιολογία μείωνε τα περιθώρια διακριτικής εκτίμησης των δικαστηρίων και σμίκρυνε έτσι τις πιθανότητες εμφάνισης ανισοτήτων κατά την εφαρμογή της ποινικής νο-

μοθεσίας. Παρά το γεγονός, όμως, ότι δεν είχε υιοθετηθεί ένα σύστημα απολύτως ορισμένων ποινών, τα νομοθετικά προσδιορισμένα στενά πλαίσια της ποινής έγιναν αισθητά ως αρκετά δεσμευτικά.²

Κριτική ασκήθηκε επίσης σε ένα άλλο χαρακτηριστικό του Ποινικού Νόμου, στη σκληρότητα ορισμένων από τις ποινές του. Δεν πρέπει όμως να παραγνωρίζεται ότι η υπερεκατονταετής διάρκεια της ισχύος του Ποινικού Νόμου έθεσε τον Κώδικα αυτό εντός νέου ιστορικού και πολιτισμικού πλαισίου. Στο πρώτο ήμισυ του 19ου αιώνα, η ανάμνηση από τις σκληρές σωματικές τιμωρίες των προηγούμενων εποχών ήταν νωπή, ενώ στον 20ό αιώνα απομακρυσμένη.

Ούτως ή άλλως η μεταβολή των ιστορικών συνθηκών, καθώς και η ανάπτυξη της ποινικής επιστήμης, οδήγησε στην απόφαση της συγκρότησης επιτροπής για τη σύνταξη νέου Ποινικού Κώ-

1. Το νέο κτίριο του Πανεπιστημίου Αθηνών όπως ήταν το 1865.
2. Ο Γκέοργκ Λούντβιχ φον Μάουρερ, δημιουργός του ελληνικού Ποινικού Νόμου

ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

3. Η δίκη των πρωταίων της δικτατορίας αποτέλεσε το κορυφαίο γεγονός της μεταπολίτευσης

δικα (1911). Η επιτροπή αυτή, με κύριο εισηγητή τον καθηγητή Ποινικού Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών **Τημ. Ηλιόπουλο**, κατέθεσε Σχέδιο Κώδικα εν έτει 1924. Με τον ίδιο πρωτεργάτη ακολούθησαν αναθεωρητικές εργασίες και η υποβολή νέου Σχεδίου το 1933. Η νομοπαρασκευαστική δραστηριότητα, όμως, συνεχίστηκε: νέα επιτροπή κατέθεσε αναμορφωμένα Σχέδια, αρχικά το 1938 (εισηγητές **Ν. Χωραφάς**, **Αγγ. Μπουρόπουλος**, **Στ. Τεγόπουλος**) και τελικά το 1948. Κύριος εισηγητής στην όψημη αυτή φάση ήταν ο επίσης καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών **Ν. Χωραφάς**.

Ετσι φτάσαμε στην ψήφιση του ισχύοντος (με πολλές τροποποιήσεις) Ποινικού Κώδικα κατά το έτος 1950. Ο Ποινικός Κώδικας είναι ένα νομοθέτημα με στέρεα αρχιτεκτονική της ύλης του, που εισήγαγε σημαντικές καινοτομίες:

- Εγκαταλείφθηκε η τάση περιπτώσιολογίας και τα όρια των προβλεπόμενων ποινών έγιναν πιο ελαστικά, ώστε να υπάρχει περιθώριο εξατομίκευσης τους από το δικαστή.

Το Γενικό μέρος του Ποινικού Κώδικα υιοθέτησε προοδευτικές για την τότε εποχή ρυθμίσεις, όπως για τη νομική πλάνη

- Εγκαταλείφθηκαν επίσης οι σκληρές ποινές-κατάλοιπα του παρελθόντος και υιοθετήθηκε ένα δυαδικό σύστημα ποινών και μέτρων ασφαλείας.

- Ο αριθμός των διατάξεων μειώθηκε και προσέχθηκε η συστηματική κατάταξή τους σε κεφάλαια. Τα εγκλήματα ταξινομήθηκαν κυρίως με βάση το προσβαλλόμενο αγαθό.

- Ο Κώδικας εισήγαγε ένα γενικό ορισμό του εγκλήματος (άρθρο 14) και κριτήρια επιμέτρησης της ποινής (άρθρο 79, δυστυχώς όμως η νομολογική εφαρμογή της συγκεκριμένης διάταξης συνήδως είναι μηχανική).

- Το Γενικό του μέρος υιοθέτησε ορισμένες από τις πιο προοδευτικές για την εποχή ρυθμίσεις (π.χ. για τη νομική πλάνη, άρθρο 31).

- Αντίθετα, το Ειδικό του μέρος σε αρκετές περιπτώσεις διατήρησε ρυθμίσεις εμπνευσμένες από μία συντηρητική κοινωνική ηθική που κυριαρχούσε στις αρχές του αιώνα.

Οι διατάξεις του Γενικού μέρους του Π.Κ. που αναφέρονται στο έγκλημα (άδικο, καταλογισμός) και στις ειδικές εμφανίσεις του (απόπειρα, συμμετοχή) δεν έχουν υποστεί μέχρι σήμερα ριζικές τροποποιήσεις. Αντίθετα, οι διατάξεις που αναφέρονται στην ποινή (παραγραφή, μετατροπή, αναστολή εκτέλεσης, απόλυση υπό όρο, ποινική μεταχείριση ανηλίκων) έχουν μεταρρυθμιστεί πολλές φορές.

Σημαντικές επίσης τροποποιήσεις έχουν επέλθει

και σε διατάξεις του Ειδικού μέρους του Ποινικού Κώδικα, το οποίο περιλαμβάνει τα επί μέρους εγκλήματα.

Η αποποινικοποίηση, για παράδειγμα, της μοικείας κατά το 1982 αποτελεί μια στροφή σε μία ιστορική διαδρομή χιλιετών: ήδη από την εποχή των μύθων και του προκλασικού ελληνικού δικαίου, η πράξη αυτή επέσυρε ποινή (και μάλιστα, τότε, θάνατο). Κατά το έτος 1984, εξάλλου, ριζικά άλλαξε φυσιογνωμία το 19ο κεφάλαιο του Ποινικού Κώδικα που περιλαμβάνει τα σχετικά με τη σεξουαλική ζωή εγκλήματα.⁵ Άλλαξε και ο τίτλος του κεφαλαίου, από «Εγκλήματα κατά των Ηθών» σε «Εγκλήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας και εγκλήματα οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής» και τα περιλαμβανόμενα άρθρα εναρμονίστηκαν με τις νέες αντιλήψεις για την προστατευόμενη αξία. Ήδη το ίδιο κεφάλαιο τροποποιήθηκε εκ νέου πρόσφατα, ώστε να γίνει πιο δραστική η ποινική καταστολή πράξεων γενετήσιας εκμετάλλευσης και καταιπίεσης, όπως η σωματεμπορία και η μαστροπεία.

Με τα φιλελεύθερα ρεύματα και τον ανθρωπισμό συνδέονται, επίσης, η αποποινικοποίηση του εγκλήματος της περιύβρισης αρχής, καθώς και η κατάργηση της θανατικής ποινής κατά το έτος 1993.⁶

Όπως γίνεται φανερό από τον παραπάνω κατά-

λογο μεταρρυθμίσεων του Ποινικού Κώδικα, μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '90 η εξέλιξη του ποινικού δικαίου οδηγούσε σε επιλογές πιο ήπιες και φιλελεύθερες. Εκτοτε όμως η Ελλάδα αρχίζει να επηρεάζεται από τα διεθνή ρεύματα που επιζητούν ένταση της αστυνόμευσης και της καταστολής, για χάρη της καταπολέμησης σοβαρών εγκλημάτων και της οργανωμένης εγκληματικής δραστηριότητας. Η σύνδεση της χώρας μας με τις άλλες ευρωπαϊκές, αλλά και με τον υπόλοιπο κόσμο μέσω του ΟΗΕ, μέσω συμβάσεων που ιδρύουν δεσμεύσεις για ποινική συνεργασία, οδηγεί σε ευθυγραμμίσεις με τη νέα κατεύθυνση: ουσιαστικές διατάξεις (σχετικές με το οργανωμένο έγκλημα, την τρομοκρατία, την εμπορία προσώπων) εισάγουν αυστηρές ποινές, ενώ και οι διαδικασίες αξιοποιούν τα νέα τεχνολογικά μέσα και γίνονται δραστικότερες. Θεσμοί όπως η έκδοση εγκληματιών και η αμοιβαία ποινική συνδρομή σε ποινικές υποθέσεις μεταξύ συμβαλλόμενων χωρών πυκνώνουν τη διεθνή αστυνομική και ποινική συνεργασία.

Το Ειδικό μέρος του Ποινικού Κώδικα διατήρησε μία συντηρητική κοινωνική ηθική που κυριαρχούσε στις αρχές του αιώνα

4. Η δίκη για το σκάνδαλο Κοσκωτά είχε σοβαρό αντίκτυπο στα πολιτικά πράγματα της χώρας

5. Η δίκη της «17 Νοέμβρη», η οποία διεξάγεται μετά την εφαρμογή του νόμου 2928/2001, μένει να κριθεί και ως προς την εφαρμογή των δικονομικών εγγυήσεων

Κυριότερος, μέχρι τώρα, απόηχος στη χώρα μας του παγκόσμιου ρεύματος για ένταση της καταστολής είναι ο νόμος 2928/2001 για την καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος, που εισήγαγε στον Ποινικό Κώδικα νέες αυστηρές ποινές για τη συγκρότηση εγκληματικής οργάνωσης και τις σχετικές με έκρηξη πράξεις, ενώ επίσης θέσπισε νέα ανακριτικά-ερευνητικά μέσα, όπως η ανάλυση DNA, η αστυνομική διείσδυση σε εγκληματικές οργανώσεις για χάρη της εξάρθρωσής τους, οι ελεγχόμενες μεταφορές πραγμάτων, η ηλεκτρονική παρακολούθηση, η άρση του απορρήτου σε διάφορες περιπτώσεις, η αποδοχή μαρτυριών από μάρτυρες με συγκαλυμμένη ταυτότητα για χάρη της προστασίας τους κ.λπ. Οι ρυθμίσεις αυτές δοκιμά-

στηκαν πρόσφατα κατά την ανάκριση πράξεων της «17 Νοέμβρη». Εγιναν ευμενώς αποδεκτές ιδίως από το μεγαλύτερο μέρος του τηλεοπτικού Τύπου, αλλά έχουν δεχθεί την κριτική αρκετών θεωρητικών του ποινικού δικαίου που έχουν εκφραστεί.⁷

Χρειάζεται να προστεθεί, ότι μεγάλος αριθμός ποινικών κανόνων είναι διάσπαρτος σε ειδικά ποινικά νομοθετήματα, καθώς και σε μεμονωμένες διατάξεις, περιλαμβανόμενες σε νόμους με ευρύτερο περιεχόμενο. Κατά καιρούς η ελληνική ποινική επιστήμη ασκεί έντονη κριτική για την πολυνομία αυτή, χωρίς όμως επιτυχία.

Ανάμεσα στα ειδικά ποινικά νομοθετήματα σημαντικό είναι το τρίπτυχο που σχηματίζεται από το Στρατιωτικό Ποινικό Κώδικα, τον Κώδικα Δικαστικού Σώματος Ενόπλων Δυνάμεων και τον Κανονισμό Στρατιωτικών Φυλακών. Συχνή είναι, επίσης, η εφαρμογή της ποινικής νομοθεσίας για την καταπολέμηση της διάδοσης των ναρκωτικών, αν σταδιακά εκσυγχρονίζεται με αλληπάλληλες τροποποιήσεις.

Ο ισχύων Κώδικας Ποινικής Δικονομίας είναι ε-

Ορισμένες μεταρρυθμίσεις του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας αθλοιώνουν κλασικά δομικά στοιχεία που συνδέονται με το κράτος δικαίου

πίσης προϊόν επίπονων και μακρόχρονων νομοπαρασκευαστικών εργασιών. Ψηφίστηκε το 1950 και τέθηκε σε ισχύ από 1.1.1951, ταυτόχρονα με τον Ποινικό Κώδικα. Το νομοθέτημα αυτό έχει υποστεί αλλεπάλληλες μεταρρυθμίσεις. Ορισμένες από αυτές οδήγησαν σε εκσυγχρονισμό και φιλελευθεροποίηση θεσμών, όπως της προσωρινής κράτησης, ενώ άλλες αλλοιώνουν ορισμένα από τα κλασικά δομικά στοιχεία που συνδέονται με το κράτος δικαίου και τη λαϊκή κυριαρχία: εδώ εντάσσεται μία συμπίεση του τεκμηρίου αθωότητας με νέα επαχθή ανακριτικά μέσα και η συρρίκνωση της δικαιοδοσίας των ορκωτών δικαστηρίων. Οι κυριότερες μεταρρυθμίσεις, όπως προαναφέραμε, έχουν εισαχθεί με το Ν. 2928/2001 για την καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος. Αυτή τη στιγμή εκκρεμεί νομοσχέδιο το οποίο μεταρρυθμίζει σε μεγάλη έκταση την ποινική διαδικασία, στοχεύοντας κυρίως στην επιτάχυνσή της.

Η σχετική με την εκτέλεση των ποινών νομοθεσία περιλαμβάνεται στον ισχύοντα νέο Σωφρονιστικό Κώδικα (Ν. 2776/1999). Ο Κώδικας αυτός αντικατέστησε τον προϊσχύσαντα «Κώδικα Βασικών Κανόνων για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων». Πρέπει να σημειωθεί ότι το κύριο πρόβλημα που αντιμετωπίζει το ελληνικό σωφρονιστικό σύστημα δεν είναι οι ελλείψεις του θεσμικού πλαισίου, αλλά οι ελλείψεις υποδομής (προσωπικού, εγκαταστάσεων, εξοπλισμού). Πολλοί θεσμοί και ρυθμίσεις της ισχύουσας νομοθεσίας μένουν ανεφάρμοστα εξαιτίας των ελλείψεων αυτών.

Κανένας αυτοματισμός δεν διακρίνεται αυτή τη στιγμή που θα μπορούσε να οδηγήσει το ελληνικό ποινικό δίκαιο στην πρόοδο, στην κατεύθυνση της δίκαιας καταστολής, αλλά και του σεβασμού του κράτους δικαίου. Οι στόχοι αυτοί μπορούν να προαχθούν μόνο με τους διαρκείς αγώνες στον κοινωνικό και στον πολιτικό στίβο, στις αίδουσες απονομής της δικαιοσύνης και στα αμφιθέατρα της παιδείας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Σημαντική ήταν η απήκηση του κλασικού έργου του C.B. di Beccaria, *Dei delitti e delle pene* (1764, πρώτη έκδοση στα ελληνικά το 1802 από τον Αδ. Κοραή).
2. Βλ. σχετικά Τ. Φιλιππίδη, *Η ποινική νομοθεσία κατά την Εθνεγερσίαν* (1974).
3. Για τα νομοθετικά έργα της περιόδου εκείνης, βλ. G.L. v. Maurer, *Das Griechische Volk in öffentlicher und privatrechtlicher Beziehung vor und nach dem Freiheitskämpfe bis zum 31.7.1934* (Heidelberg 1835), G. Geib, *Darstellung des Rechtszustandes in Griechenland* (Heidelberg 1835) και ελλην. μτφρ. Ι. Αυδή-Καλκάνη, με πρόλογο Ν. Πανταζόπουλου, Δ. Μιράσγεζν, *Η ελληνική ποινική νομοθεσία κατά τα έτη 1822-1834* (Αθήνα 1934), Δ. Σερεμέτη. *Η ποινική δικαιοσύνη επί Καποδιστρια*

6. «Ο δικηγόρος».
Γελοιογραφικό
σκίτσο του
Ονορέ Ντομιέ

(Θεσσαλονίκη 1959), Μ. Τουρτζόγλου, *Περί της ποινικής δικαιοσύνης επί Τουρκοκρατίας και μετ' αυτήν μέχρι και του Καποδιστρια* (Αθήνα 1972).

4. Στην «αφόρπη περιπτώσιολογία» του προϊσχύσαντος Ποινικού Νόμου αναφέρεται η Εισηγητική Έκθεση του υπουργού Δικαιοσύνης (Θ. Τσάτσου) επί του Σχεδίου Νόμου για την κύρωση του ισχύοντος Ποινικού Κώδικα (16.5.1950).

5. Το πνεύμα της συγκεκριμένης μεταρρύθμισης διακρινόταν ήδη στο άρθρο Ι. Μανωλεδάκη, «Τροποποιήσεις, μεταρρύθμιση και ιδεολογικός αποχρωματισμός του Ειδικού μέρους του Ποινικού Κώδικα», στο *Δίκαιο και Πολιτική*, 1.1982, 22 κε.

6. Η Εισηγητική Έκθεση του Ν. 2172/1993 (υπουργός Δικαιοσύνης Γ. Κουβελάκης) σημείωνε (άρθρο 34 παρ. 3): «Η πείρα από την εφαρμογή της διάταξης (για την περιύβριση αρχής) έδειξε ότι η χρήση της σε περιπτώσεις προσβολής των πολιτικών αρχών ήταν μάλλον σπάνια, ενώ αντίθετα συχνότερες ήταν οι καταδίκες για περιύβριση των δικαστικών αρχών». Και στη συνέχεια: «Η παραπάνω εξέλιξη δείχνει ότι ο μόνος αποτελεσματικός τρόπος για την πραγματική διασφάλιση της ελεύθερης κριτικής των αρχών από τον πολίτη (και της οξείας ή δυσμενούς) είναι η πλήρης κατάργηση της διάταξης του άρθρου 181 Π.Κ.».

7. Βλ. π.χ. το βιβλίο του Ι. Μανωλεδάκη, *Ασφάλεια και Ελευθερία*, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη (2002). ■

πίσης προϊόν επίπονων και μακρόχρονων νομοπαρασκευαστικών εργασιών. Ψηφίστηκε το 1950 και τέθηκε σε ισχύ από 1.1.1951, ταυτόχρονα με τον Ποινικό Κώδικα. Το νομοθέτημα αυτό έχει υποστεί αλλεπάλληλες μεταρρυθμίσεις. Ορισμένες από αυτές οδήγησαν σε εκσυγχρονισμό και φιλελευθεροποίηση θεσμών, όπως της προσωρινής κράτησης, ενώ άλλες αλλοιώνουν ορισμένα από τα κλασικά δομικά στοιχεία που συνδέονται με το κράτος δικαίου και τη λαϊκή κυριαρχία: εδώ εντάσσεται μία συμπίεση του τεκμηρίου αθωότητας με νέα επαχθή ανακριτικά μέσα και η συρρίκνωση της δικαιοδοσίας των ορκωτών δικαστηρίων. Οι κυριότερες μεταρρυθμίσεις, όπως προαναφέραμε, έχουν εισαχθεί με το Ν. 2928/2001 για την καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος. Αυτή τη στιγμή εκκρεμεί νομοσχέδιο το οποίο μεταρρυθμίζει σε μεγάλη έκταση την ποινική διαδικασία, στοχεύοντας κυρίως στην επιτάχυνσή της.

Η σχετική με την εκτέλεση των ποινών νομοθεσία περιλαμβάνεται στον ισχύοντα νέο Σωφρονιστικό Κώδικα (Ν. 2776/1999). Ο Κώδικας αυτός αντικατέστησε τον προϊσχύσαντα «Κώδικα Βασικών Κανόνων για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων». Πρέπει να σημειωθεί ότι το κύριο πρόβλημα που αντιμετωπίζει το ελληνικό σωφρονιστικό σύστημα δεν είναι οι ελλείψεις του θεσμικού πλαισίου, αλλά οι ελλείψεις υποδομής (προσωπικού, εγκαταστάσεων, εξοπλισμού). Πολλοί θεσμοί και ρυθμίσεις της ισχύουσας νομοθεσίας μένουν ανεφάρμοστα εξαιτίας των ελλείψεων αυτών.

Κανένα αυτοματισμός δεν διακρίνεται αυτή τη στιγμή που θα μπορούσε να οδηγήσει το ελληνικό ποινικό δίκαιο στην πρόοδο, στην κατεύθυνση της δικαίας καταστολής, αλλά και του σεβασμού του κράτους δικαίου. Οι στόχοι αυτοί μπορούν να προαχθούν μόνο με τους διαρκείς αγώνες στον κοινωνικό και στον πολιτικό στίβο, στις αίδουσες απονομής της δικαιοσύνης και στα αμφιθέατρα της παιδείας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Σημαντική ήταν η απήχηση του κλασικού έργου του C.B. di Beccaria, *Dei delitti e delle pene* (1764, πρώτη έκδοση στα ελληνικά το 1802 από τον Αδ. Κοραή).
2. Βλ. σχετικά Τ. Φιλιππίδη, *Η ποινική νομοθεσία κατά την Εθνεγερσίαν* (1974).
3. Για τα νομοθετικά έργα της περιόδου εκείνης, βλ. G.L. v. Maurer, *Das Griechische Volk in öffentlicher und privatrechtlicher Beziehung vor und nach dem Freiheitskämpfe bis zum 31.7.1934* (Heidelberg 1835), G. Geib, *Darstellung des Rechtszustandes in Griechenland* (Heidelberg 1835) και ελλην. μτφρ. Ι. Αυδή-Καλκάνη, με πρόλογο Ν. Πανταζόπουλου, Δ. Μιράσγεζν, *Η ελληνική ποινική νομοθεσία κατά τα έτη 1822-1834* (Αθήναι 1934), Δ. Σερεμέτη, *Η ποινική δικαιοσύνη επί Καποδιστρία*

6. «Ο δικηγόρος».
Γελοιογραφικό
σκίτσο του
Ονορέ Ντομιέ

(Θεσσαλονίκη 1959), Μ. Τουριόγλου, *Περί της ποινικής δικαιοσύνης επί Τουρκοκρατίας και μετ' αυτήν μέχρι και του Καποδιστρίου* (Αθήναι 1972).

4. Στην «αφόρμη περιπτώσιολογία» του προϊσχύσαντος Ποινικού Νόμου αναφέρεται η Εισηγητική Έκθεση του υπουργού Δικαιοσύνης (Θ. Τσάτσου) επί του Σχεδίου Νόμου για την κύρωση του ισχύοντος Ποινικού Κώδικα (16.5.1950).
5. Το πνεύμα της συγκεκριμένης μεταρρύθμισης διακρινόταν ήδη στο άρθρο Ι. Μανωλεδάκη, «Τροποποιήσεις, μεταρρύθμιση και ιδεολογικός αποκρωματισμός του Ειδικού μέρους του Ποινικού Κώδικα», στο *Δίκαιο και Πολιτική*, 1.1982, 22 κε.
6. Η Εισηγητική Έκθεση του Ν. 2172/1993 (υπουργός Δικαιοσύνης Γ. Κουβελάκης) σημειώνει (άρθρο 34 παρ. 3): «Η πείρα από την εφαρμογή της διάταξης (για την περιύβριση αρχής) έδειξε ότι η χρήση της σε περιπτώσεις προσβολής των πολιτικών αρχών ήταν μάλλον σπάνια, ενώ αντίθετα συχνότερες ήταν οι καταδίκες για περιύβριση των δικαστικών αρχών». Και στη συνέχεια: «Η παραπάνω εξέλιξη δείχνει ότι ο μόνος αποτελεσματικός τρόπος για την πραγματική διασφάλιση της ελεύθερης κριτικής των αρχών από τον πολίτη (και της οξείας ή δυσμενούς) είναι η πλήρης κατάργηση της διάταξης του άρθρου 181 Π.Κ.».
7. Βλ. π.χ. το βιβλίο του Ι. Μανωλεδάκη, *Ασφάλεια και Ελευθερία*, Εκδ. Σάκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη (2002). ■

**Σαρλ Λουί ντε
Σεκοντά, Μοντεσκιέ**
(1689-1755)

Βαρόνος της La Brede και του Μοντεσκιέ, Γάλλος φιλόσοφος και πολιτικός, ένας από τους βασικούς εκπροσώπους του γαλλικού Διαφωτισμού, γεννημένος στο Μπορντό. Γόνος οικογένειας δικαστικών, σπούδασε σε μοναστικό τάγμα και νομικά στο Μπορντό. Στη συνέχεια έζησε στο Παρίσι και αργότερα επέστρεψε στο Μπορντό. Με τα *Περσικά γράμματα* (1721), ένα έργο βασισμένο πάνω στην κριτική της κοινωνίας της Αντιβασιλείας, ο Μοντεσκιέ εγκαινίασε τη μελέτη των νόμων που ρυθμίζουν την κοινωνική ζωή και με το έργο του σφραγίζει την πολιτική και το δίκαιο των νεότερων χρόνων. Αυτή η μελέτη θα βρει οριστική διαπραγμάτευση στο καλύτερο έργο του: *Το πνεύμα των νόμων* (1748), στο οποίο ο Μοντεσκιέ υποστηρίζει την αντιστοιχία μεταξύ μορφών κυβερνήσεως και νομοθετικών μορφών και, ακολουθώντας το μοντέλο του αγγλικού Συντάγματος, βεβαιώνει την ανάγκη μιας αυστηρής διάκρισης μεταξύ των εξουσιών (νομοθετική, εκτελεστική, δικαστική) έτσι ώστε να διασφαλιστεί η ελευθερία του πολίτη. Ο Μοντεσκιέ καθιερώθηκε ως ένας από τους σημαντικότερους θεωρητικούς του φιλελευθερισμού του 17ου αιώνα, ασκώντας κριτική στο δεσποτισμό και στην περιστολή των πολιτικών ελευθεριών. Ασχολήθηκε τέλος και με τη λογοτεχνία, ενώ σημαντικό είναι και το ταξιδιωτικό του έργο από την περιήγησή του σε Αυστρία, Ιταλία, Γερμανία, Ολλανδία και Αγγλία (1728-1731). Πέθανε στο Παρίσι σε ηλικία 66 ετών.

**Φρίντριχ Καρλ
φον Σαβινί**
(1779-1861)

Γερμανός νομικός, ιδρυτής της ιστορικής σχολής της νομικής επιστήμης, γεννημένος στη Φρανκφούρτη. Καταγόταν από οικογένεια γαιοκτημόνων της Λορένης. Σπούδασε στα πανεπιστήμια του Γκέτινγκεν και του Μάρμπουργκ. Το 1808 έγινε καθηγητής του Ρωμαϊκού Δικαίου στο Λάντχουτ και από το 1810 μέχρι το τέλος της ζωής του δίδασκε στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου. Η επιδραση του Σαβινί και της ιστορικής σχολής του δικαίου υπήρξε τεράστια, τόσο στο χώρο της φιλοσοφίας του δικαίου όσο και εν γένει στις ανθρωπιστικές επιστήμες, και κυρίως στην ιστορία. Η ιστορική σχολή θεμελιώνει το δίκαιο στην ιδιαιτερότητα του κάθε λαού, αναγνωρίζοντας τη σημασία του εθιμικού δικαίου και της παράδοσης. Επομένως, το δίκαιο δεν είναι έργο του νομοθέτη, αλλά του «πνεύματος του λαού». Το ρωμαϊκό δίκαιο είναι το σημείο αναφοράς, αλλά προσαρμοσμένο στην κάθε ξεχωριστή εθνική ιδιαιτερότητα. Ο Σαβινί κωδικοποίησε τη γερμανική νομοθεσία, γεγονός που άνοιξε το δρόμο για τη σύγχρονη νομική επιστήμη και συνδέσε τη νομική σφαίρα με την ιστορία. Σημαντικότερα έργα του *Το δίκαιο της ιδιοκτησίας* (1803), *Περί των αντιλήψεων της εποχής μας για τη νομοθεσία* (1814), *Ιστορία του Ρωμαϊκού Δικαίου κατά τον Μεσαίωνα* (1831).

**Γεώργιος Λουδοβίκος
Μάουρερ**
(1790-1872)

Γερμανός νομικός, μέλος της Αντιβασιλείας του Οθώνα, γεννημένος στο Ερπολτσχάιμ της Βαυαρίας. Σπούδασε στη Χάϊδελβέργη και το Παρίσι ιστορία του Δικαίου. Το 1826 έγινε καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου, ενώ αργότερα έγινε σύμβουλος Επικρατείας. Το Φεβρουάριο του 1833 ήλθε στην Ελλάδα ως μέλος της Αντιβασιλείας. Εμεινε στη θέση αυτή μέχρι τον Ιούλιο του 1834, οπότε και διαφωνώντας με τον Αρμανσπεργκ επέστρεψε στη Γερμανία. Η παρουσία του Μάουρερ στην Ελλάδα ήταν καθοριστική, καθώς έθεσε με το έργο του τα θεμέλια του νέου ελληνικού κράτους. Το 1833 δημοσίευσε τον Ποινικό Νόμο, το 1834 τον Οργανισμό Δικαστηρίων και Συμβολαιογράφων, που εισήγαγε το θεσμό των Ειρηνοδικείων, Πρωτοδικείων, Εφετείων και Αρείου Πάγου. Τον ίδιο χρόνο δημοσιεύθηκε η Πολιτική Δικονομία, ενώ οργάνωσε τη δημοτική εκπαίδευση και την ίδρυση σχολείων σε όλη τη χώρα, τη Μέση Εκπαίδευση, την ίδρυση του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1837 και τέλος την απόσπαση της ελληνικής Εκκλησίας από το Πατριαρχείο το 1833. Ο Μάουρερ υπήρξε σημαντική επιστημονική προσωπικότητα του 19ου αι. και θιασώτης της ιστορικής σχολής. Παρά την προσήλωσή του στη νομική παράδοση που οδήγησε στην εφαρμογή του βυζαντινού κώδικα του Αρμενόπουλου στην Ελλάδα, εν τούτοις επικράτησαν εν τέλει οι απόψεις των Ελλήνων ρωμαϊστών και η πλήρης εφαρμογή του γερμανορωμαϊκού δικαίου.

**Παύλος
Καλλιγιάς**
(1814-1896)

Ελληνας πολιτικός, καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών, δικαστικός, διοικητής της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος. Γεννήθηκε στη Σμύρνη. Σπούδασε νομικά στα Πανεπιστήμια της Γενεύης, του Μονάχου, του Βερολίνου και της Χαϊδελβέργης και το 1837 εκλέχθηκε υφηγητής του Ρωμαϊκού Δικαίου στο νεοσύστατο τότε Πανεπιστήμιο Αθηνών, θέση που διατήρησε ως την απόλυσή του το 1845. Το 1851 διορίστηκε αντιεσαγγελέας του Αρείου Πάγου και παρέμεινε στο δικαστικό σώμα ως το 1863, οπότε και εγκαίνιασε τη διπλωματική του σταδιοδρομία, αναλαμβάνοντας καθήκοντα υπουργού Εξωτερικών και στη συνέχεια υπουργού Δικαιοσύνης. Κυρίως, όμως, ο Παύλος Καλλιγιάς δραστηριοποιήθηκε πολιτικά κατά την περίοδο 1879-1896. Τάχθηκε με το μέρος του Χαρίλαου Τρικούπη και συμμετείχε το 1882 ως υπουργός Οικονομικών στην κυβέρνηση του. Από το 1885 ως το 1890 χρημάτισε υποδιοικητής της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος και από το 1890 ως το θάνατό του διοικητής της. Στον τομέα της νομικής επιστήμης, ο Παύλος Καλλιγιάς συνέγραψε το *Σύστημα Ρωμαϊκού Δικαίου* και συμμετείχε στην πολychρονη διαδικασία σύνταξης του Αστικού Κώδικα. Ταυτόχρονα, με το έργο του *Θάνος Βλέκας* εγκαίνιασε το ηθικογραφικό μυθιστόρημα στην Ελλάδα, καθώς μέσα από τις σελίδες του αντιμετωπίζει με κυνικό τρόπο τον κοινωνικό διαχωρισμό ανάμεσα στους «πετυχημένους» και τους απροσάρμοστους στα αστικά πρότυπα ανθρώπους.

**Μάρκος
Ρενιέρης**
(1815-1897)

Νομικός, διπλωμάτης και ιστορικός, γιος του Ιωάννου Ρενιέρη, προξένου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στην Κέρκυρα και ανιψιός του αγωνιστή και Φιλικού Νικολάου Ρενιέρη. Γεννήθηκε στην Τερζέστη. Σπούδασε στο Πανεπιστήμιο της Πάντοβας και στη Βενετία και διετέλεσε δικαστικός (1837-1861), πρεσβευτής στην Κωνσταντινούπολη (1861-1864), καθηγητής Γαλλικού και Συγκριτικού Δικαίου στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας και διευθυντής της Εθνικής Τράπεζας (1864-1890). Μαζί με τον Κ. Παπαρρηγόπουλο και τον Α. Ραγκαβή εξέδιδαν το γαλλόγλωσσο περιοδικό *Spectateur d' Orient*, το οποίο υπερασπιζόταν τα εθνικά δίκαια κατά τον κρίσιμο 19ο αιώνα. Ο Ρενιέρης συνέβαλε με το έργο και τη δράση του στην υλοποίηση του νομοθετικού προγράμματος, το οποίο υιοθετήθηκε αρχικά στην περίοδο της Αντιβασιλείας και με την εφαρμογή του γερμανο-ρωμαϊκού νομικού συστήματος καθόρισε τη νομική πραγματικότητα στο νέο ελληνικό κράτος. Από το 1837 εισήλθε στο δικαστικό κλάδο και έφτασε μέχρι το βαθμό του αρεοπαγίτη. Σημαντικότερα έργα του είναι: *Εγχειρίδιον του ρωμαϊκού δικαίου* (1838), *Δοκίμιον Φιλοσοφίας της Ιστορίας* (1841), *Ομήρου τύχαι* (1871). Η βιβλιοθήκη του δωρίστηκε στην Εθνική Βιβλιοθήκη. Πέθανε στην Αθήνα σε ηλικία 82 ετών.

**Νικόλαος
Πανταζόπουλος**
(1912-2002)

Νομικός, γεννημένος στο Κάιρο, καταγόμενος από το Πήλιο, από τους σημαντικότερους μελετητές της ιστορίας του ελληνικού δικαίου. Σπούδασε νομικά στην Αθήνα και ακολούθως φιλοσοφία, ιστορία και κοινωνιολογία του δικαίου στο Βερολίνο. Διετέλεσε καθηγητής της Ιστορίας του Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και της Ιστορίας του Ελληνικού και του Ρωμαϊκού Δικαίου στο Αριστοτέλειο. Από το 1935 άσκησε τη δικηγορία, ενώ διετέλεσε πρόεδρος του Κέντρου Βυζαντινών Ερευνών του ΑΠΘ και μέλος του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου (1975-77). Ο Ν. Πανταζόπουλος αναδείχθηκε σε κορυφαίο ερευνητή της ιστορίας του ελληνικού δικαίου από τους μεσαιωνικούς χρόνους μέχρι τις μέρες μας. Διακρίνει το δίκαιο σε λόγιο και λαϊκό και το βασικό του επιστημονικό συμπέρασμα είναι πως οι εξωθεν επεμβάσεις του νομοθέτη επέβαλαν στο νέο ελληνικό κράτος ένα σώμα δικαίου ξένο προς την εθιμική παράδοση του ελληνικού λαού, σύμφωνα με την οποία πορεύθηκε ο Ελληνισμός επί αιώνες. Ο Πανταζόπουλος μελέτησε ειδικά την ελληνική κοινοτική παράδοση και το έργο του αποτελεί οπουδαία συμβολή στη μελέτη του μεσαιωνικού και νεότερου Ελληνισμού. Σημαντικότερα έργα του: *Από της λογίας παραδόσεως εις τον Αστικό Κώδικα* (1965), *Ελλήνων συσσωματώσεις κατά την τουρκοκρατίαν* (1958) και *Εκκλῆσια και νόμος στα Βαλκάνια* (1967). Το 1968 το ΑΠΘ εξέδωσε σε 4 τόμους το μεγαλύτερο μέρος του έργου του.

ΤΟΥ ΘΑΝΑΣΗ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ
ε. επίτη-λογιστή

Δίκαιο είναι το σύνολο των υποχρεωτικών κανόνων που ρυθμίζουν τις σχέσεις μεταξύ των ατόμων που ζουν σε μια Πολιτεία.

Στο Δημόσιο Δίκαιο, οπωσδήποτε το ένα από τα πρόσωπα που μετέχουν στην έννομη σχέση είναι φορέας δημόσιας εξουσίας. Η εξουσία αυτή ασκείται από την Πολιτεία, το Δήμο, την Κοινότητα.

Το Ιδιωτικό Δίκαιο αποτελείται από το Αστικό και το Εμπορικό Δίκαιο. Το Εργατικό είναι μικτό: μετέχει και στο Δημόσιο και στο Ιδιωτικό.

Δημόσιο Δίκαιο διαπραγματευόμαστε στο κείμενό μας αυτό, αλλά λαϊκής καταγωγής. Λαϊκό κι από την άποψη της συνταξής του και από την άποψη της θέσης του. Εδώ πρόκειται για τους κανόνες που εφαρμόστηκαν με θέληση και με δύναμη επιβολής επαναστατικού δικαίου από διάφορες αντιστασιακές πολιτικές και στρατιωτικές οργανώσεις από το 1941 έως το 1945 στις απελευθερωμένες από τις εθνικές λαϊκές ένοπλες δυνάμεις περιοχές της χώρας μας. Είσι, εξετάζονται οι θεσμοί δικαίου που επέβαλαν ο ΕΛΑΣ, το ΕΑΜ, η ΠΕΕΑ, η ΕΚΑ και ο ΕΛΕΣ. Βρίσκεται δε μακριά από τις προθέσεις μας κάθε αντιμετώπιση του θέματός μας με κριτήρια πολιτικής θεοσιολογίας και κομματικής κριτικής. Ο Δ.Ι. Ζέπος στο βιβλίο του *Λαϊκή δικαιοσύνη εις τις ελευθέρως περιοχές της υπό κατοχήν Ελλάδος* θα παρατηρήσει εύστοχα: «Η λειτουργήσασα “Λαϊκή Δικαιοσύνη” αποτελεί πραγματικότητα, την οποίαν, όχι μόνον δεν ημπορούμεν ν’ αγνοήσωμεν, αλλά τουναντίον εἰμεθα υποχρεωμένοι ν’ αντιμετωπίσωμεν, και μάλιστα από περισσοτέρων της μιας απόψεων».

Κώδικας «Ποσειδῶνας»

Κατά το νομικό Α.Β. Καστρινό, πληροφοριοδότη και του ανωτέρω νομικού Δ. Ζέπου, «η αναδιοργάνωση Ρούμελη είναι η κοιτίδα και της αυτοδιοικήσεως και της λαϊκής δικαιοσύνης». Ο θεσμός δημιουργήθηκε στα χωριά της περιοχής Φουρνά Ευρυτανίας. Οι «δημογεροντίες» (σ.σ. όπως κατά την οθωμανική περίοδο) των χωριών Φουρνά, Κλεισιό, Βράχα, Μολόχα, Σαραντάπορο, το χειμώνα του 1942 αποφάσισαν να δικάζουν τις υποθέσεις των κατοίκων τους με κοινό όργανο απονομής δικαιοσύνης τη «Δικαστική Επιτροπή». Εκεί συντάχθηκε και ο πρώτος κώδικας που έφερε το όνομα του αρχαίου ▶

ΤΟ ΛΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ

1. Λαϊκό
δικαστήριο στις
απελευθερωμένες
περιοχές
της Ελλάδας

ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ

2. Η ΠΕΕΑ που συγκροτήθηκε το Μάρτιο του 1944 στη Βίνιανη εξέδιδε «Δελτίο Πράξεων και Αποφάσεων»

θεού Ποσειδώνα, επειδή τα νέα λαϊκά θέσμια θα ανατάραζαν τα από αιώνες παγιωμένα στην απονομή του δικαίου, όπως ο Ποσειδώνας ανατάραζε με την τριαινά του την ήσυχη θάλασσα. Ο θεσμός αυτός αποτελεί σίγουρα παραβλάσταρο του ξεραμένου πα δέντρου της κοινοτικής αυτοδιοίκησης των ραγιάδων στα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Οι λαϊκές παραδόσεις του εθιμικού κοινοτικού δικαίου έπεσαν σε μαρασμό, γιατί το ελεύθερο κράτος όχι μόνο δεν τις εγκολπώθηκε, αλλά βιάστηκε κιόλας να τις καταστρέψει.

Αντάρτικο Δίκαιο

Τον Ιούλιο του 1941 ιδρύεται η Εθνική και Κοινωνική Απελευθέρωση (ΕΚΚΑ) από το συνταγματάρχη **Δημ. Ψαρό**. Διαλύθηκε από τον ΕΛΑΣ στις 19-4-1944. Στις 9-9-1941 ιδρύεται ο Ελληνικός Δημοκρατικός Εθνικός Σύνδεσμος (ΕΔΕΣ) από το συνταγματάρχη **Ναπολέοντα Ζέρβα**. Εδρασε στην Ηπειρο από τον Ιούλιο του 1942, όπου και ίδρυσε το κράτος της «Ελευθέρας Ορεινής Ελλάδος». Στις 27-9-1941 ιδρύεται το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ). Στα αντάρτικα σώματα όλων των πολιτικών αποκλίσεων κυρίαρχο δικαστικό και διοικητικό όργανο ήταν η Συνέλευση των ανταρτών που διάλεγε τον καπετάνιο της και δίκασε ως συλλογικό όργανο τα παραπτώματα των μελών της. Αυτή ήταν η πρώτη μορφή οργάνωσης και διοίκησης των αρματωμένων.

Αυτά κυρίως συνέβαιναν στα σώματα της Ρούμελης. Αρχές Αυγούστου του 1943 στη Λακωνία εφαρμόζεται «Κώδικας Λαϊκής Δικαιοσύνης» από

Κατά το νομικό Α.Β. Καστρινό, «η ανταρτομάνα Ρούμελη είναι η κοιτίδα και της αυτοδιοικήσεως και της λαϊκής δικαιοσύνης»

15 άρθρα με περιεχόμενο δικονομικό και ουσιαστικό. Ο Κώδικας αυτός δεν προέβλεπε εκδίκαση διαζυγίων και διαφορών κυριότητας επί πραγμάτων, αλλά προέβλεπε όμως την εκδίκαση των ιδίων υποθέσεων σε δεύτερο βαθμό.

Από τα μέσα του 1943 άρχισαν σύντομες προσπάθειες να οργανωθούν καλύτερα οι θεσμοί της Αυτοδιοίκησης και της Λαϊκής Δικαιοσύνης μέσω της δημιουργίας γραπτών κωδικών που αντιμετώπιζαν ζητήματα τόσο δικονομικών τύπων όσο και ουσιαστικού δικαίου.

Η απόφαση 6 της 10ης-8-1943 του Κοινού Γενικού Στρατηγείου Ζέρβα-Βελουχιώτη ενέκρινε και έθεσε σε εφαρμογή Κώδικα 15 άρθρων. Συνυπογράφουν ο αντισυνταγματάρχης **Κρις** εκ μέρους της αγγλικής αποστολής, ο συνταγματάρχης **Ρα-**

φτόπουλος εκ μέρους του ΕΔΕΣ και ο υποστράτηγος **Σ.Γ. Σαράφης** ως αντιπρόσωπος του ΕΛΑΣ. Η απόφαση αυτή προέβλεπε: α) τη Λαϊκή Διοικητική Επιτροπή, β) την Οικονομική Υποεπιτροπή, γ) τη Σχολικοεκκλησιαστική Υποεπιτροπή, δ) την Υποεπιτροπή Αγροτικής Ασφάλειας. Αυτή δίκασε τις Κυριακές τα αγροτικά αδικήματα (αγροζημιές) όταν προηγουμένως δεν είχε επιτύχει συμβιβαστική λύση. Οι ποινές που επέβαλλε αποσκοπούσαν στην εις είδος άμεση αποζημίωση των παθόντων, ε) τη Δικαστική Υποεπιτροπή, που αποτελούνταν από τέσσερα αιρετά μέλη και έναν αντιπρόεδρο της Λαϊκής Δικαιοσύνης, στ) την Υποεπιτροπή Ασφαλείας και Τάξεως. Αυτή μπορούσε να χρησιμοποιήσει άντρες από 18-40 ετών για να συγκροτήσουν την τοπική πολιτοφυλακή.

Το σχέδιο διατάξεων των ΕΑΜικών νομικών Αθηνών

Τον Ιούνιο του 1943 εκπονήθηκε στην Αθήνα από δικηγόρους και δικαστές ένα σχέδιο νομικών διατάξεων που αφορούσαν τη λειτουργία του θεσμού της Λαϊκής Δικαιοσύνης στις ελεύθερες περιοχές της χώρας. Αυτό περιείχε 26 άρθρα. Από αυτά, τα 19 αφορούσαν ζητήματα οργάνωσης των δι-

Πάντως αυτά ήταν και τα πιο εμπεριστατωμένα νομοθετικά κείμενα που φάνηκαν σ' όλη την περίοδο της Εθνικής Αντίστασης. Επέλυαν κατά τον πιο συμφέροντα στην ορθή απονομή της δικαιοσύνης τρόπο πάμπολλα ουσιαστικά ζητήματα τόσο της αστικής όσο και της ποινικής δικαιοσύνης. Αλλά και το μέρος που αναφερόταν στα δικονομικά ζητήματα ήταν επιμελώς καταστρωμένο.

Η συγκρότηση της ΠΕΕΑ

Στις 10 Μαρτίου 1944 συγκροτείται η Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ) στο ευρωπαϊκό χωριό Βίνιανη. Πρώτα στελέχη της οι **Μπακιριτζής, Μάντακας, Σιάντος, Τσιριμώκος**. Στις 18 Απριλίου ανασχηματίζεται με πρόεδρο το συνταγματολόγο **Αλέξανδρο Σβώλο**. Από τις πρώτες ενέργειές της ήταν η έκδοση ενός «Δελτίου Πράξεων και Αποφάσεων» που αντιστοιχούσε με την Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Με την πράξη έξι (6) η ΠΕΕΑ ορίζει τον τρόπο εκλογής των μελών του Εθνικού Συμβουλίου. Μέσα σε δύο διαδοχικές Κυριακές διεξάγονται οι εκλογές στις ελεύθερες περιοχές. Τότε ψήφισαν για πρώτη φορά στην Ελλάδα και οι γυναίκες. Μετρήθηκαν 1.025.000 ψήφοι, όμως οι ψηφοφόροι είχαν υπερβεί τα 2.000.000.

Στις υπόδουλες περιοχές οι λαϊκές επιτροπές είχαν μοιράσει κρυφά τα ψηφοδέλτια και τους φακέλους στους ψηφοφόρους. Επειτα περνούσαν με προφύλαξη, έπαιρναν τα κλεισμένα στο φάκελο ψηφοδέλτια και τα παρέδιδαν σε άλλες αρμόδιες επιτροπές. Επί 206 εκλεγμένων εθνοσυμβούλων,

Η Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης, με πρόεδρο το συνταγματολόγο Αλ. Σβώλο, προκήρυξε εκλογές στις ελεύθερες περιοχές

στο Εθνοσυμβούλιο των Κορυσκάδων έλαβαν μέρος 176 εθνοσύμβουλοι. Στο «Δελτίο Πράξεων και Αποφάσεων» βλέπουμε με κάθε λεπτομέρεια τη νομική δραστηριότητα και ιδιαίτερα τη νομοθετική παραγωγή της Κυβέρνησης αυτής του Βουνού.

Η μικρή τούτη εργασία, «από καθαράς επιστημονικής διαθέσεως επιχειρηθείσα», ακροθιγώς μόλις πλησιάζει τη λαϊκή νομική πραγματικότητα της περιόδου 1941-1945. Πρόκειται για μια περίοδο από τις τραγικότερες της πατρίδας μας. Χρέος μας, να την απαλλάξουμε από τις δηλητηριασμένες αναθυμιάσεις των πολιτικών αντιδικιών και των ερφύλων ερίδων και να προσπαθήσουμε να βρούμε σ' αυτή ό,τι μονιμότερο και υγιέστερο παρουσίασε, που θα χρoσίμευε σαν παρακαταθήκη και στήριγμα για το εθνικό μας μέλλον. ■

καστηρίων και δικονομικά θέματα, τα 5 τον αστικό νόμο και τα 2 τελευταία τον ποινικό νόμο. Επρόκειτο για πολύ βιαστική δουλειά. Το σχέδιο αυτό προέβλεπε δικαστήρια δύο βαθμών: 1) τοπικά λαϊκά και 2) αναθεωρητικά (εφετεία). Σε κάθε κοινότητα έπρεπε να εδρεύει λαϊκό δικαστήριο και στην πρωτεύουσα της επαρχίας αναθεωρητικό. Οι δικαστές εκλέγονταν από το λαό. Το λαϊκό δικαστήριο ήταν τριμελές και το αναθεωρητικό πενταμελές. Το λειτούργημα των δικαστών είναι τιμητικό και άμισθο. Οι λαϊκοί επίτροποι ακούγονται χωρίς να έχουν ψήφο. Οι αποφάσεις «πρέπει να είναι δικαιολογημένες με βάση τα πραγματικά περιστατικά που έχουν προκύψει από τη διαδικασία».

Τρία πληρέστερα νομοθετικά κείμενα

Μέσα στο 1943 καταργίστηκαν τρία πιο επιμελημένα νομοθετικά κείμενα. Αυτά είναι: 1) ο κώδικας αυτοδιοίκησης και λαϊκής δικαιοσύνης για τη Στερεά Ελλάδα, 2) Α1 από 2-10-1943 προσωρινά διατάξεις διά την λειτουργίαν των στρατοδικείων του Γενικού Στρατηγείου του ΕΛΑΣ και 3) οι διατάξεις για την αυτοδιοίκηση και λαϊκή δικαιοσύνη.

Η ανάλυση και ο νομικός σχολιασμός των νομοθετικών αυτών κειμένων θα μας πήγαινε μακριά.

ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

Τ

Του ΚΩΣΤΑ Ε. ΜΠΕΗ
καθηγητή Πανεπιστημίου Αθηνών

α δικαστήρια της εποχής μας για ιδιωτικές διαφορές

Αποστολή κάθε φρόνιμης έννομης τάξης είναι η διαφύλαξη της κοινωνικής ειρήνης και της ασφάλειας των συναλλαγών. Όμως και οι δυο τούτοι στόχοι συνεχώς διαταράσσονται κάτω από τις πιέσεις των παθών των αντιμαχόμενων αντιθέτων συμφερόντων. Αυτή η πραγματικότητα επιβάλλει να ισχύουν δεσμευτικοί κανόνες, οι οποίοι να δίδουν λύσεις εξισορροπητικές των αντιθέτων τούτων συμφερόντων. Παράλληλα, οι προαναφερόμενοι δυο κεντρικοί στόχοι επιβάλλουν, όταν παράνομα προσβάλλονται τα δικαιώματα κάποιου προσώπου, εκείνο να μπορεί να δικαιώνεται από τα δικαστήρια, στο πλαίσιο διαδικασίας απαλλαγμένης από παγίδες και ζαβολιές (αρχή της δίκαιης δίκης) και οπωσδήποτε μέσα σ' εύλογο χρόνο. Μια καλή απόφαση είναι μια κακή απόφαση, αν καθίσταται αμετάκλητη πέντε μ' εφτά χρόνια μετά τα γεγονότα που την προκάλεσαν. Πολύ περισσότερο, αν χρειάζονται άλλα τόσα χρόνια για να λάβει τελικώς ο δικαιούχος, με την αναγκαστική εκτέλεση, όσα ο οφειλέτης του εξακολουθεί να μην του αποδίδει, μολοντί έχει καταδικαστεί να τα δώσει.

**1. Το μέγαρο
στο οποίο
στεγαζόταν
μέχρι πρόσφατα
ο Άρειος Πάγος**

Το ερώτημα λοιπόν, αν τα δικαστήρια της εποχής μας πλεονεκτούν ή μειονεκτούν σε σχέση με τα δικαστήρια της αρχαιότητας, είναι ένα πολύ ενδιαφέρον ερώτημα, όμως λογικώς έπεται του ερωτήμα-

2. Το μέγαρο του Αρσακείου, που χρησιμοποιήθηκε από το 1934 ως το 1972 για τη στέγαση του Ειρηνοδικείου Αθηνών

τος, αν τα δικαστήρια της εποχής μας ανταποκρίνονται στις ανάγκες της δικής μας εποχής. Σ' αυτό το ερώτημα η απάντηση είναι οδυνηρή: στην Αθήνα της δικής μας εποχής η παροχή δικαστικής προστασίας έρχεται με τόσο φριχτή καθυστέρηση, ώστε η ανάγκη να προσφύγει κάποιος στα δικαστήρια να είναι πραγματική δυστυχία. Μικρό δείγμα: ο τεχνίτης που πήρε τα λεφτά, αλλ' άφησε την πόρτα του σπιτιού με σοβαρά ελαττώματα ημιτελή, ενάγεται ενώπιον του ειρηνοδικείου Αθηνών το Νοέμβριο του 2002. Και ορίζεται δικάσιμος για τον Οκτώβριο του 2003. Ακόμη χειρότερη είναι η καθυστέρηση για δικάσιμο ενώπιον του πολυμελούς πρωτοδικείου. Και φυσικά, ανάλογες είναι οι περαιτέρω καθυστερήσεις, όταν ο εναγόμενος οφειλέτης πετυχαίνει αναβολή.

Μ' επίγνωση λοιπόν αυτού του παράγοντα της απελπιστικής καθυστέρησης στην παροχή δραστικής δικαστικής προστασίας, κατά τα λοιπά μπορούμε να καυχήσουμε ότι η εποχή μας διαθέτει ένα άρτια οργανωμένο δικαστικό σύστημα, στελεχωμένο με δι-

Το δικαστικό σύστημα είναι άρτια οργανωμένο, με μειονέκτημα την απελπιστική καθυστέρηση στην παροχή δραστικής δικαστικής προστασίας

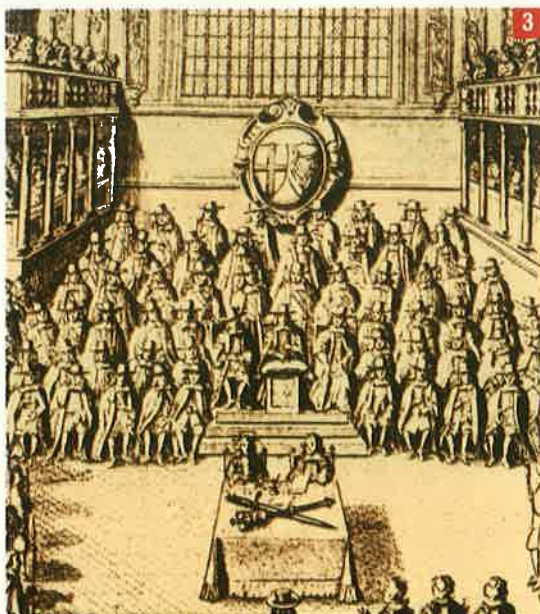

καστές που έχουν αποφοιτήσει από τις Νομικές Σχολές της χώρας, ήδη δε και από την Εθνική Σχολή Δικαστών, ενώ εξάλλου περιοδικώς μετέχουν και στα σεμινάρια της επιμόρφωσης των δικαστικών λειτουργών. Επιπροσθέτως, οι επαγγελματίες δικαστές της εποχής μας έχουν τις καλύτερες αποδοχές που πληρώνονται σε δημόσιους υπαλλήλους και λειτουργούς, έχοντας έτσι την άνεση να παρακολου-

θούν τις νέες εκδόσεις και τα περιοδικά της επιστήμης τους, ήδη δε έχοντας επιπροσθέτως και δυνατότητα άμεσης πρόσβασης στις τράπεζες νομικής πληροφορικής του διεθνούς διαδικτύου.

Καμιά εποχή του παρελθόντος δεν μπορεί να καυχήθει ότι διέθετε δικαστές με τόσο επάρκεια νομικής κατάρτισης.

3. Η δίκη του Καρόλου Α' της Αγγλίας (1649) σε λιθογραφία της εποχής

Με δικαστές αυτών των υψηλών προδιαγραφών προσόντων συγκροτούνται στην εποχή μας τα δικαστήρια. Αυτά, κατ' αρχήν, είναι κρατικά. Ιδρύονται από το κράτος και λειτουργούν με τη δική του μέριμνα. Η προσφυγή σ' αυτά είναι δικαίωμα καθενός μας που πιστεύει ότι αδικείται, όμως είναι παραλλήλως και μονόδρομος προσφυγής. Μόνον όταν η επίδικη ιδιωτική διαφορά δεν αφορά το δημόσιο συμφέρον, και συνακόλουθα μόνον εφ' όσον οι διάδικοι έχουν εξουσία να διαθέτουν τα επίδικα δικαιώματά τους κατ' αρέσκεια, η έννομη τάξη τούς επιτρέπει να παρακάμψουν τα κρατικά δικαστήρια και να προσφύγουν σε ιδιωτικούς δικαστές, στους διαιτητές.

Στατιστικώς μπορούμε να πούμε ότι οι διαφορές, με αντικείμενα πολύ μεγάλης χρηματικής αξίας,

2

Μια άλλη κατάκτηση του σύγχρονου δικαιοκτικού πολιτισμού είναι η κατοχύρωση ορισμένων θεμελιακών δικαιωμάτων με υπερνομοθετικούς κανόνες (το Σύνταγμα και διεθνείς συμβάσεις, κυρίως την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου). Οποιος πιστεύει ότι έχει προσβληθεί σ' αυτά τα θεμελιακά δικαιώματά του, και ισχυρίζεται ότι δεν τον δικαίωσαν τα δικαστήρια της χώρας του, έχει δικαίωμα να προσφύγει στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου στο Στρασβούργο. Η διαδικασία προσφυγής είναι απλή και σχετικώς φθηνή. Το εισαγωγικό δικόγραφο μπορεί να γραφεί στην ελληνική γλώσσα και να σταλεί στη γραμματεία του δικαστηρίου με φαξ.

Αυτή η κατάκτηση, ότι δηλαδή υπάρχουν και λειτουργούν δικαστές και στο Στρασβούργο, ανέβασε το ποιοτικό επίπεδο των σκέψεων και του διατακτικού των αποφάσεων των ελληνικών δικαστηρίων σε ύψη, για τα οποία μπορούμε να είμαστε περήφανοι. Η δυνατότητα κατάσχεσης της ιδιωτικής περιουσίας των χειρότερων κακοπληρωτών της ελ-

Οι διαφορές πολύ μεγάλης χρηματικής αξίας κατά κανόνα δεν φθάνουν στις αίδουσες, αλλά ρυθμίζονται στο χώρο της διαιτησίας

κατά κανόνα δεν φθάνουν στις δικαστικές αίδουσες, αλλά βρίσκουν καταφύγιο έξω από τη δημοσιότητα, στο χώρο της διαιτησίας. Ο μεγάλος όγκος όμως των δικαζόμενων διαφορών παραμένει στα κρατικά (τα λεγόμενα τακτικά) δικαστήρια.

Ο διάδικος που δεν έμεινε ευχαριστημένος με την έκβαση της δίκης, έχει συνήθως δικαίωμα να προσβάλει τη δυσμενή γι' αυτόν απόφαση με έφεση, που θα δικαστεί από ανώτερο δικαστήριο. Αν η απόφαση όντως είναι λαθεμένη, θα εξαφανιστεί και η διαφορά θα ξαναδικαστεί. Για νομικά σφάλματα (και μόνο γι' αυτά) υπάρχει ακόμη μια δυνατότητα προσφυγής σε ανώτερο δικαστήριο, στον Αρειο Πάγο. Αν η αναρριτική αίτηση απορριφθεί, η απόφαση καθίσταται πια αμετάκλητη. Αν αντιθέτως γίνει δεκτή η αναρριτική αίτηση, και εξαφανιστεί η απόφαση, τότε η διαφορά ξαναδικάζεται, με βάση τη λύση που έδωσε ο Αρειος Πάγος στο νομικό ζήτημα που είχε στηρίξει τον αναρριτικό έλεγχο.

Το δικαστικό μας σύστημα λοιπόν είναι άρτια οργανωμένο. Και θα έπρεπε να νιώθουμε ευτυχείς, έχοντας στη διάθεσή μας ένα τόσο σοφά καταστρωμένο δικαστικό σύστημα, αν αυτό το σύστημα δεν θα ήταν απελπιστικά βραδυκίνητο.

λνικής αγοράς, δηλαδή του ελληνικού κράτους και των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, η δυνατότητα της κατάσχεσης των τραπεζικών καταθέσεων, ο φραγμός στον κακομαθημένο Έλληνα νομοθέτη να νομοθετεί ειδικώς για εκκρεμείς δίκες, το ανίσχυρο των διαδικαστικών προνομίων, με τα οποία το ελληνικό κράτος έχει αυτοθωρακιστεί ως διάδικος, καθώς και η κατοχύρωση του δικαιώμα-

4

4. Το γαλλικό Ακρωτικό Δικαστήριο αναγνωρίζει την αθωότητα του Ντρέιφους το 1906

5. Δίκη ενός δικαστή από τη Βουλή των Αντιπροσώπων στις ΗΠΑ το 1805

τος σε προσωρινή δικαστική προστασία, όσο χρονιζει η παροχή της οριστικής, είναι κατακτήσεις που τις οφείλουμε στην αποτελεσματική λειτουργία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου στο Στρασβούργο.

Είναι όντως αδιάβλητη η παροχή δικαστικής προστασίας στην εποχή μας;

Κατά κανόνα το δικαστικό μας σύστημα λειτουργεί με ανυπόφορη μεν καθυστέρηση, αλλά δίκαια. Δίκως ζαβολιές κάτω από το τραπέζι (fair, κατά το πρωτότυπο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου). Οι εξαιρέσεις είναι λίγες και επιβεβαιώνουν το λαμπρό κανόνα.

Ασφαλώς και οι δικαστές είναι άνθρωποι, με ανάγκες και αδυναμίες. Όμως δεν έχουμε ορατά κρούσματα διαφθοράς. Αν υπάρχουν, δεν αποδεικνύονται, παρά μόνο κατ' ακραία εξαίρεση, οπότε και πατάσσονται.

Από διηγήσεις φίλων δικαστών γνωρίζω ότι δεν είναι καθόλου σπάνιο το φαινόμενο συναδέλφων τους, που δεν αρνούνται να μεταφέρουν σ' εκείνους που εκάστοτε δικάζουν, κάποιο ανιδιοτελές ή και ιδιοτελές ενδιαφέρον για την έκβαση εκδικαζόμενης διαφοράς. Όμως δεν έχουμε ψιθύρους για δικαστές που να υπέκυψαν (ή έστω που να επηρεάστηκαν σε ανησυχητικό βαθμό) κάτω από τέτοια συναδελφικά ή φιλικά διαβήματα. Αντιθέτως, οι παροικούντες την Ιερουσαλήμ ξέρουμε επώνυμες περιπτώσεις δικαστών με χαμηλούς τόνους και αληθινά αδιάφορο ήθος.

Σημαίνουν αυτά ότι δεν υπάρχει περιθώριο ανησυχίας;

Κάθε άλλο. Υπάρχουν ελάχιστες, αλλά χαρακτηριστικές περιπτώσεις, όπου ο πολιτικός κόσμος (κι όχι μόνον η εκάστοτε κυβέρνηση) έχει έντονο

**Υπάρχουν περιπτώσεις όπου πολιτικοί
ενδιαφέρονται ν' αποφύγουν μια δυσμενή
έκβαση δίκης με πολιτικές προεκτάσεις**

ενδιαφέρον ν' αποφύγει την περιπέτεια μιας δυσμενούς έκβασης δίκης με πολιτικές προεκτάσεις.

Επιβεβαιωτικό αυτής της κατάστασης είναι το ακόλουθο χαρακτηριστικό περιστατικό που ξέρω από πρώτο χέρι. Πριν από πολλά χρόνια ανώτατος δικαστής ρώτησε κορυφαίο μέλος της κυβέρνησης, με το οποίο είχε στενό φιλικό δεσμό, αν ήταν ικανοποιημένος με την επιλογή που είχε κάνει το υπουργικό συμβούλιο, πριν από λίγες μέρες, στη

θέση του προέδρου ενός από τα ανώτατα δικαστήρια της χώρας, παρά τη δυσφορία του νομικού κόσμου, που αμέσως είχε εκδηλωθεί έντονα, με το συνακόλουθο πολιτικό κόστος για την κυβέρνηση. Η απάντηση που έλαβε ο συνομιλητής μου (και δεν διατηρώ καμιά αμφιβολία για την αξιοπιστία του) ήταν πως καμιά κυβέρνηση δεν κάθε-ται ν' ασχολείται με τις δίκες του κοσμάκη. Όμως, ελάχιστες φορές, ίσως μόνο μία μέσα στην τετρα-

στο πλαίσιο συνεδρίου στο Ναύπλιο για την ελληνική εμπειρία από τη λειτουργία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου στο Στρασβούργο, την εκ βαθέων εξομολόγηση Έλληνα πρώην δικαστή αυτού του δικαστηρίου, που βουρκωμένος είχε πει από το βήμα του συνεδρίου ότι, αρκετές φορές, είχε βασανιστεί με τη συνειδήσή του κι είχε νιώσει την ανάγκη να παραιτηθεί, κάτω από τις αφόρητες πιέσεις που δεχόταν για να ψηφίσει ως δικαστής του Στρασβούργου έτσι ή αλλιώς. Η σχετική εξομολόγηση του έχει (σε πιο προσεγγισμένη γραπτή διατύπωση) δημοσιευθεί, και είναι προσιτή στις νομικές βιβλιοθήκες [N.B., Δώδεκα χρόνια στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: εντυπώσεις ενός Έλληνα δικαστή, περιοδικό «Το Σύνταγμα», 28 (2002) σελ. 5 επ.].

Ασφαλώς υπάρχουν ακέραιοι δικαστικοί λειτουργοί, που δεν κάμπτονται, ακόμη κι αν οφείλουν ευγνωμοσύνη σε ορισμένους πολιτικούς προστάτες τους. Έχω άμεση προσωπική γνώση ενός τέτοιου όρθιου δικαστικού λειτουργού, που όντως είχε ευεργετηθεί από συγγενικό του πολιτικό πρόσωπο. Ωσπου ήρθε η ώρα της ανταπόδοσης. Και τότε του έγραψε: *«δεν έπρεπε τότε να με είχες βοηθήσει. Γιατί ήξερες το χαρακτήρα μου. Και όφειλες να μην έχεις καμιά αμφιβολία, ότι από τα λίγα ιδιωτικά αγαθά μου, η ευγνωμοσύνη μου θα ήταν σταθερή και αφειδώλευτη προς εσένα και τους ανθρώπους σου. Ποτέ όμως σε βάρος των υπηρεσιακών μου καθηκόντων, για τα οποία δεν έχω εξουσία ελεύθερης διάθεσης»*.

Είναι όλοι έτσι άκαμπτοι;

Το πρώτο ιστορικό ρήγμα κάμψης του δικαστικού ήδους, κάτω από τις πιέσεις της Εξουσίας, πληροφορούμαστε από τον **Ηρόδοτο**, που διηγείται (Θάλεια, 31) ότι ο πανίσχυρος βασιλιάς της Περσίας **Καμβύσης** ερωτεύθηκε μία από τις μικρότε-

Δεν έχουμε ορατά κρούσματα διαφθοράς. Αν υπάρχουν, δεν αποδεικνύονται, παρά μόνο κατ' ακραία εξαίρεση, οπότε και πατάσσονται

ετία, είναι μεγάλη ανακούφιση για την κυβέρνηση να έχει τον άνθρωπο του χεριού της, που από την κορυφή θα μεθοδεύσει την επιθυμητή απόφαση, η οποία θ' απαλλάξει την κυβέρνηση από πολιτικές περιπέτειες, και ιδίως από διπλωματικές εμπλοκές.

Συμβαίνουν αυτές οι ζαβολιές μόνο σε μια χώρα της ευρωπαϊκής περιφέρειας;

Κάθε άλλο! Θυμάμαι, πριν από μερικά χρόνια,

ρες αδελφές του, και θέλησε να τη νυμφευθεί. Επειδή όμως αυτό δεν επιτρεπόταν από τα ισχύοντα θέσμια, κάλεσε τους βασιλικούς δικαστές και τους ρώτησε, αν υπήρχε κάποιος νόμος που –εξαιρετικώς– να επέτρεπε στον αδελφό να πάρει γυναίκα του την αδελφή του. Ο Ηρόδοτος λοιπόν τονίζει ότι οι βασιλικοί δικαστές των Περσών ήταν πολύ σεβαστά πρόσωπα και ασκούσαν τα καθήκοντά τους ισοβίως. Μολοντούτο σκέφθηκαν πως το ►

6. Ο Αρείος Πάγος

την εποχή
του Αποστόλου
Παύλου
(φανταστική
λιθογραφία του
18ου αιώνα)

κεφάλι τους δεν θα έστεκε καλά στους ώμους τους, αν δεν θα ικανοποιούσαν την αθέμιτη βασιλική επιθυμία. Κάτω από το φόβο λοιπόν του Καμβύση αποφάνθηκαν ότι δεν υπήρχε κανένας νόμος που να επιτρέπει στον αδελφό να νυμφευθεί την αδελφή του, όμως υπήρχε νόμος που επέτρεπε στο Βασιλιά της Περσίας να κάνει ό,τι θέλει!

Σε δημοκρατικές χώρες, και μάλιστα της εποχής μας, με την πλατιά δημοσιότητα, δεν υπάρχει πια ο φόβος του Καμβύση. Μολοντούτο η Εξουσία έχει τρόπους να παραπείθει πως διαφορετικά διακυβεύεται το εθνικό συμφέρον, κατά το πρότυπο του άνομου συνεδρίου των Ιουδαίων, που είχαν αποφανθεί για τον Ιησού «*ότι συμφέρει ένα άνθρωπον απολέσθαι υπέρ του λαού*» (κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο, ιη' 14). Παράλληλως δεν είναι σπάνια και η περίπτωση του να δηλητηριάζεται η περιρρέουσα ατμόσφαιρα από φήμες για δελεασμούς, με το όραμα της προαγωγής στις κορυφαίες θέσεις της δικαστικής ιεραρχίας.

Σύγκριση των σύγχρονων δικαστηρίων με τα αρχαία πρότυπα

Ο σεβασμός του αρχαίου κόσμου στο θεσμό της δικαιοσύνης έχει υμνηθεί με υποβλητικότητα από τον **Αισχύλο** στην τραγωδία του «*Ευμενίδες*», όπου περιγράφεται η ίδρυση του δικαστηρίου ως θεσμού που θα λειτουργεί όσο θα υπάρχουν άνθρωποι και θα λειτουργεί με την ελεύθερη διαλεκτική αντιπα-

Κανένα δικαστήριο από την εποχή της Αρχαίας Αθήνας δεν είχε τόσο πρόδηλη και αξιόπιστη δημοκρατική νομιμοποίηση

ράθεση λόγου και αντίλογου. Ο **Ομηρος** εξάλλου και ο **Ησίοδος** προικοδότησαν τον πολιτισμό μας με μοναδικούς στίχους εναντίον εκείνων που δικάζουν αυθαίρετα και μεροληπτικά.

Με την περιγραφή της δεύτερης ασπίδας του **Αχιλλέα** ο Ομηρος εξιστορεί μια μοναδική σε σύλληψη λειτουργία μικτού δικαστηρίου, από σοφούς γέροντες, που καθένας προτείνει στη λαϊκή συνέλευση, στην αγορά, ένα σχέδιο απόφασης, κι ο λαός αποφασίζει διά βοής ποια από τις προτάσεις πρέπει να καυσιχύσει.

Οπωσδήποτε η λαϊκή συμμετοχή στην παροχή δικαστικής προστασίας, ως μιας από τις πρωταρχικές λειτουργίες των αληθινών δημοκρατιών, κορυφώνεται στο θεσμό της Ηλιαίας, ενός δικαστηρίου που το συγκροτούσαν κατά κανόνα πεντακόσιοι

κληρούμενοι πολίτες, υπό τη διεύθυνση του αρμόδιου για την υπόθεση άρχοντα, που εκλεγόταν με ετήσια θητεία.

Η δίκη ενώπιον της Ηλιαίας της Αθηναϊκής Δημοκρατίας διέφερε από το σύγχρονο δικαστικό σύστημα κυρίως στα ακόλουθα σημεία:

- * οι δικαστές δεν ήταν επαγγελματίες δικαστές, δεν είχαν λοιπόν ειδική νομική παιδεία, ενώ εξάλλου:

- * μετά το πέρας της ακροαματικής διαδικασίας, δεν συνήρχοντο σε διάσκεψη·

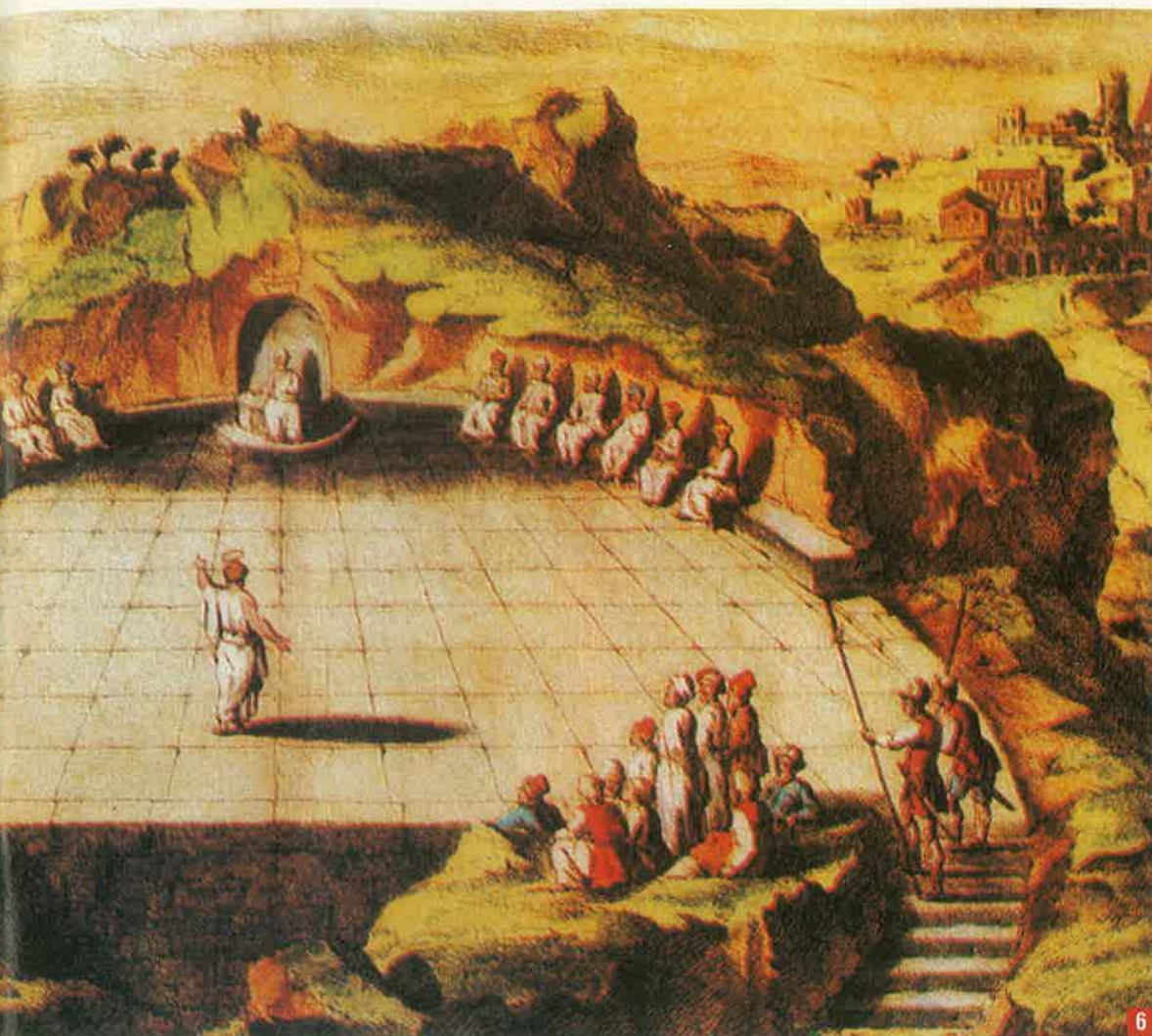
- * περιορίζονταν στο να ρίχνουν μυστικά θετική ή αρνητική ψήφο, σχετικά με κάθε πρόταση των διαδίκων·

- * δεν κατέγραφαν αιτιολογικό της απόφασής τους· και

- * η ενδεχομένως λαθεμένη κρίση τους δεν υπέκειτο σε προσβολή με οποιοδήποτε ένδικο μέσο ενώπιον ανώτερου δικαστηρίου.

Μ' αυτά τα δεδομένα υπερτερούσε εκείνο το δικονομικό σύστημα των αντιστοιχών της δικής μας εποχής, κατά το ότι:

- οι δικαστές ήταν πάρα πολλοί (501), έτσι που να συγκροτούν όντως ένα μεγάλο και αξιόπιστο

δείγμα της λαϊκής θέλησης, ως θεμελίου του πολιτεύματος·

- κληρώνονταν την τελευταία στιγμή πριν από τη δίκη από κατάλογο με υπερδεκαπλάσιο αριθμό ονομάτων, και καθώς ένας ένας κληρώνονταν, εισέρχονταν αμέσως στον περίβολο του δικαστηρίου, κατά τρόπο που απέκλειε οποιαδήποτε δυνατότητα να τους πλησιάσει και να τους μιλήσει ιδιαίτερος άνθρωπος της μιας ή της άλλης διάδικης πλευράς·

- περιορίζονταν μόνο στο να ψηφίσουν, και μάλιστα στο πλαίσιο μυστικής ψηφοφορίας, έτσι που ήταν αδύνατο να μείνουν εκτεθειμένοι σε αντεγκλήσεις, αφού ήταν αδύνατο να βρεθεί τι είχε ψηφίσει καθένας τους·

- με το να μην αιτιολογούν τη μυστική ψήφο τους είχαν ευρύτατα περιθώρια να κρίνουν με μέτρο τις αρχές της επείκειας, στις οποίες ασφαλώς τους παρακινούσαν οι συναισθηματικές φορτίσεις που τους προκαλούσαν οι εκάστοτε κατηγορούμενοι, καθώς προσέρχονταν συνοδευόμενοι από τις γυναίκες και τα παιδιά τους· μ' άλλα λόγια, οι δικαστές της Ηλιαίας ήταν κατά κανόνα αθωωτικοί, όμοια όπως κατά κανόνα είναι αθωωτικοί στην εποχή μας και οι ένορκοι· και

- οι διάδικοι είχαν απεριόριστη ελευθερία λόγου, μέσα στον ίσο χρόνο που τους παρέχονταν (περίπου τρεις ώρες για κάθε διάδικη πλευρά), με μέτρο την κλεψύδρα. Μπορούσαν να χλευάζουν ή και να καθυβρίζουν τους δικαστές, δίχως εκείνοι να έχουν εξουσία να τους διακόψουν. Μπορούσαν να υποβάλλουν ερωτήσεις στον αντίδικο, τους συνηγόρους του ή τους μάρτυρες, δίχως το δικαστήριο να έχει εξουσία ν' απαγορεύσει κάποια ενοχλητική ερώτηση ως άσχετη. Εξ άλλου, ενώ οι διάδικοι είχαν δικαίωμα ν' απευθύνουν ερωτήσεις μεταξύ τους, αντιθέτως οι δικαστές δεν είχαν εξουσία να υποβάλλουν ερωτήσεις. Περιορίζονταν στο ν' ακούν και να ψηφίζουν, δίχως προηγούμενη διάσκεψη, όπως έκαναν και στην Εκκλησία του Δήμου, όμοια όπως κι εμείς –στη δική μας εποχή– ψηφίζουμε στις βουλευτικές και στις δημοτικές εκλογές, δίχως να λογοδοτούμε για την εκάστοτε ψήφο μας, ελεύθερα και μυστικά.

Ασφαλώς καθένας μας σήμερα μπορεί να εκτιμά διαφορετικά τα προτερήματα και τα μειονεκτήματα του δικονομικού συστήματος της αθηναϊκής πολιτείας. Βέβαιο όμως είναι ότι κανένα δικαστήριο εκτοτε δεν μπόρεσε να έχει τόσο πρόδηλη και αξιόπιστη δημοκρατική νομιμοποίηση. ■

1. Το Διεθνές
Στρατιωτικό
Δικαστήριο της
Νιρεμβέργης
(1945) δίκασε
την ηγεσία
της ναζιστικής
Γερμανίας.
Στο εδώλιο ο
Χέρμαν Γκέρινγκ

Του ΣΤΕΛΙΟΥ ΠΕΡΡΑΚΗ
καθηγητή Διεθνών και Ευρωπαϊκών Θεσμών Παντείου
Πανεπιστημίου, προέδρου Ελληνικής Εταιρείας
Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων

ΤΑ ΔΙΕΘΝ

ο γύρισμα του 20ού αιώνα βρήκε τη διεθνή κοινότητα σε μια, διαρκώς αυξανόμενη, θεσμοποίηση της. Σ' αυτήν την εξελικτική διαδρομή περαιτέρω εμπλοκής των διεθνών σχέσεων, σε οικουμενικό και περιφερειακό επίπεδο, με νέους διεθνείς θεσμούς και διαδικασίες –παράλληλα με την ενίσχυση και

διεύρυνση των κανόνων του διεθνούς δικαίου– ξεχωρίζει ως ιδιαίτερη λειτουργία της διεθνούς δικαιοσύνης το πεδίο της διεθνούς δικαιοσύνης. Σ' αυτό το επίπεδο, βρισκόμαστε σε μια σημαντική περιοχή εφαρμογής του διεθνούς δικαίου, όπου αξιολογείται η συμμόρφωση των κρατών προς τις

2. Το νεοπαγές Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο, που θα δικάζει εγκλήματα πολέμου, έχει την αποδοχή 89 χωρών. Η τελετή εγκατάστασης των δικαστών στις 11 Μαρτίου 2003 στη Χάγη

Η ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ

διεθνείς υποχρεώσεις τους, όπως και η αποτελεσματικότητα της εκτέλεσής των διεθνών αποφάσεων. Σημαντικές διαστάσεις αυτού του θεσμικού χώρου αναπτύσσονται γύρω από το άτομο ως *φορέα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων*, ιδιαίτερα στο πεδίο της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου,

όπου μπορεί να κινητοποιήσει αυτοτελώς διεθνείς διαδικασίες, αλλά και της ατομικής ποινικής ευθύνης για τέλεση διεθνών εγκλημάτων (π.χ. πόλεμου, κατά της ανθρωπότητας, γενοκτονία).

Εδώ την προσοχή της κοινής γνώμης τραβούν τα τελευταία χρόνια, συχνά, το Ευρωπαϊκό Δικαστή- ►

3. Η Κύπρια πρόσφυγας Τίτινα Λοϊζίδου που δικαιώθηκε από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕυρΔΔΑ) στο Στρασβούργο ή το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία (ΔΠΔΓ) και διάφορες υποθέσεις (π.χ. *Λοϊζίδου, Κύπρος/Τουρκία, Μιλόσεβιτς* κ.λπ.), βαρόμετρο διαθέσεων κριτικής και επιφυλάξεων –εν πολλοίς αβάσιμων– έναντι διεθνών θεσμών προχωρημένων νομικών αντιλήψεων κι επιτευγμάτων, που χρειάζονται υποστήριξη, αφού η συμβολή τους στη διεθνή δικαιοσύνη είναι καθοριστική.

Πρέπει να επισημανθεί όμως, εξ αρχής, ότι η όλη ανάπτυξη και βέβαια αποτελεσματική λειτουργία των διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων, που σταδιακά αναδύθηκαν στο διεθνές προσκήνιο, βασίζεται στα κράτη και τη δέσμευση που θέλουν να αναλάβουν, αναγνωρίζοντας ή όχι, κατά περίπτωση, τη δικαιοδοσία του εκάστοτε δικαστηρίου. Πράγματι, το εντυπωσιακό, ιδίως μετά το 1945, διεθνές θεσμικό δικαιοδοτικό τοπίο μπορεί να λειτουργεί αποδοτικά και με αποτελέσματα μόνο εκεί όπου η δικαιοδοσία τού παρεμβαίνοντος οργάνου είναι υποχρεωτική, ή όταν τα κράτη εκφράζουν προς τούτο τη συναίνεσή τους. Μ' άλλα λόγια, η συναίνεση των διαδίκων αποτελεί προϋπόθεση για την εκδίκαση μιας υπόθεσης. Χωρίς αυτήν το δικαιοδοτικό όργανο δεν είναι αρμόδιο να επιληφθεί (π.χ. βλ.

Η αποτελεσματική λειτουργία των διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων βασίζεται στην αποδοχή των αποφάσεών τους από τα κράτη

στάση Τουρκίας ως προς το Διεθνές Δικαστήριο), σε αντίθεση με άλλα δικαστήρια που η δικαιοδοσία τους είναι υποχρεωτική για όλα τα μέρη (π.χ. ΕυρΔΔΑ, ΔΕΚ).

Βασικές οροθετήσεις

Η διεθνής δικαιοσύνη ως όρος, πέρα από την αφηρημένη αντίληψη για την –υποτιθέμενη– κατάσταση που πρέπει να επικρατεί στη διεθνή κοινότητα ή την αξία της ευθυδικίας και ισότητας στις διεθνείς σχέσεις, υποδηλώνει κυρίως δύο πράγματα. Από τη μία πλευρά, τη λειτουργία της νομικής υποχρέωσης των κρατών για ειρηνική επίλυση των διεθνών διαφορών τους από δικαιοδοτικά όργανα, μ' άλλα λόγια τις νομικές μεθόδους ειρηνικού διακανονισμού των διεθνών διαφορών. Από την άλλη, εκφράζει το σύνολο των διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων, δηλαδή τις θεσμικές εκφράσεις του διεθνούς δικαιοδοτικού συστήματος.

Μια σύντομη επισκόπηση των κύριων χαρακτηριστικών της διεθνούς δικαιοσύνης οδηγεί στις εξής βασικές διαπιστώσεις:

α) Ο χαρακτηρισμός ενός δικαστηρίου/δικαιοδοτικού οργάνου ως *διεθνούς* υπόκειται σε ορισμένα κριτήρια: 1) η ίδρυση και λειτουργία του να διέπεται από διεθνή πράξη συμβατικού ή μη χαρακτήρα, 2) να μην υπόκειται ιεραρχικά σε εθνική δικαιοδοσία και να μην αποτελεί τμήμα της, 3) να εκδικάζει διαφορές/αξιώσεις που πηγάζουν από τις διεθνείς έννομες σχέσεις και εκφεύγουν της αρμοδιότητας των εθνικών δικαστηρίων, 4) η χωρική αρμοδιότητά του να μην περιορίζεται στα όρια ενός και μόνου κράτους. Ωστόσο, τα στοιχεία αυτά δεν είναι απόλυτα και αμάχητα και ο τελικός χαρακτηρισμός προκύπτει από το εκάστοτε οργανωτικό σχήμα και δικονομικό σύστημα του κάθε οργάνου.

β) Υφίσταται μια θεμελιώδης διάκριση μεταξύ *διαιτησίας* και *δικαστικού διακανονισμού* (άρθρο 33 §1 Χάρτη Η.Ε.). Στην πρώτη περίπτωση, το διεθνές διαιτητικό όργανο συγκροτείται και λειτουργεί σύμφωνα με τα οριζόμενα από τα διάδικα μέρη. Αντίθετα, στο δικαστικό διακανονισμό τα μέρη βρίσκονται ενώπιον προϋπάρχουσας οργανωτικής και δικονομικής δομής, την οποία ελάχιστα μπορούν

**4. Ο Σέρβος
πρώην ηγέτης
Σλόμπονταν
Μιλόσεβιτς στο
εδώλιο του
Διεθνούς
Ποινικού
Δικαστηρίου για
την πρώην
 Γιουγκοσλαβία**

όρια της συστατικής πράξης τους. Δεν μπορεί να κατανέμεται σε διεθνές επίπεδο με βάση διεθνή κανόνα. Κάθε όργανο είναι αρμόδιο να αποφανθεί για την αρμοδιότητά του.

Θεσμική και λειτουργική ταξινόμηση

Στην ιστορική της διαδρομή από το 17ο αιώνα μέχρι τις μέρες μας, η διεθνής δικαιοσύνη γνώρισε σημαντική εξέλιξη. Από τη Συνθήκη Jay (1794) και τις διαιτησίες της στην υπόθεση *Alabama* (1872) (ΗΠΑ/Μ. Βρετανία), στο *Διαρκές Διαιτητικό Δικαστήριο* (1899) και στο *Κεντροαμερικανικό Δικαστήριο* (1908-1918). Στο Μεσοπόλεμο λειτούργησαν με ξεχωριστή επιτυχία το *Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης*, *Μικτά Διαιτητικά Δικαστήρια*, το *Διαιτητικό Δικαστήριο της Ανω Σιλεσίας* (1928) κ.λπ. Μετά το 1945, εμφανίστηκαν νέα όργανα, όπως το *Διεθνές Στρατιωτικό Δικαστήριο της Νιρεμβέργης* (1945) και του *Τόκιο* (1946), *Επιτροπές Συνδιαλλαγής με την Ιταλία*, *Διαιτητικά Δικαστήρια με τη Γερμανία*, τα *Δικαστήρια των Η.Ε. για τη Λιβύη και την Ερυθραία*, καθώς και πολλά διεθνή δικαστήρια περιφερειακού χαρακτήρα (π.χ. *Δικαστήριο Benelux*, *Δικαστήριο των Ανδεων* κ.λπ.).

Στο σύγχρονο διεθνές δικαιοδοτικό τοπίο διακρίνονται κυρίως τα εξής δικαστικά όργανα: το *Διεθνές Δικαστήριο* (Δ.Δ.), τα *ad hoc Διεθνή Ποινικά Δικαστήρια για την πρώην Γιουγκοσλαβία*

Η διεθνής δικαιοσύνη είναι δικαιοδοτικό σύστημα, χωρίς αντιστοιχίες με τη δικαστική λειτουργία της εσωτερικής έννομης τάξης

να επηρεάσουν. Πάντως, η διεθνής πρακτική δείχνει ότι σε ορισμένες περιπτώσεις σχήματα διαιτησίας παρουσιάζουν χαρακτηριστικά διεθνών δικαστηρίων.

γ) Η διεθνής δικαιοσύνη ως θεσμός της διεθνούς δικαιοταξίας είναι ένα αποκεντρωμένο δικαιοδοτικό σύστημα, χωρίς αντιστοιχίες με τη δικαστική λειτουργία της εσωτερικής έννομης τάξης. Πολλά στοιχεία όμως της δικονομίας των διεθνών δικαστηρίων έχουν εθνική προέλευση (π.χ. παρέμβαση, ένδικα μέσα, προσωρινή προστασία κ.λπ.). Αποτέλεσμα της αποκεντρωμένης λειτουργίας είναι:

- Τα διεθνή δικαστήρια δεν έχουν οποιαδήποτε ιεραρχική διάρθρωση, οργανωτική ή λειτουργική σχέση. Συνακόλουθα, δεν υπάρχει ενιαίο δικονομικό σύστημα.

- Η αυτοτέλεια της δικαστικής κρίσης στα όρια του δεδικασμένου κάθε απόφασης.

- Κάθε δικαστικό όργανο αποφαινεται, κατά κανόνα, σε πρώτο και τελευταίο βαθμό.

- Δεν νοείται ύπαρξη υπηκής εκκρεμοδικίας μεταξύ δύο διεθνών δικαστηρίων.

- Η δικαιοδοσία των διεθνών δικαστηρίων είναι *δοτή και περιορισμένη*, κατά περίπτωση και στα

(ΔΠΑΓ) και τη *Ρουάντα* (ΔΠΑΡ), το *Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο* (ΔΠΔ), το *Διεθνές Δικαστήριο Δικαίου Θαλάσσης* (ΔΔΔΙΚΘ), το *Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου* (ΕυρΔΔΑ), το *Διαμερικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου* (ΔΑΔΔΑ), το *Αφρικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου* (ΑΦΔΔΑ), το *Δικαστήριο και το Πρωτοδικείο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων* (ΔΕΚ/ΠΕΚ), το *Δικαστήριο της ΕΖΕΣ*, τα *Διοικητικά Δικαστήρια του συστήματος των Ηνωμένων Εθνών*, το *Δικαστήριο Διαιτησίας και Συνδιαλλαγής του ΟΑΣΕ* κ.ά.

Με βάση διάφορα κριτήρια, τα διεθνή δικαιοδοτικά όργανα διακρίνονται σε *θεσμικά* (π.χ. Δ.Δ., ΕυρΔΔΑ, ΔΔΔΙΚΘ, ΔΕΚ κ.λπ.), *ad hoc* (π.χ. ΔΠΑΓ, ΔΠΑΡ, διαιτητικά όργανα), *προσωρινά* (Δικαστήριο Η.Ε. για τη Λιβύη), *οικουμενικά* (π.χ. Δ.Δ., ΔΠΔ, ΔΔΔΙΚΘ), *περιφερειακά* (π.χ.

5. Ο πρώην αρχηγός του στρατού της Ρουάντας Αγκουστίνι Μπιζιμούνγκου στο εδώλιο του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για τη Ρουάντα

ΔΑΔΔΑ, ΕυρΔΔΑ), γενικής αρμοδιότητας (Δ.Δ.), ειδικής αρμοδιότητας (π.χ. ΔΕΚ/ΠΕΚ, ΔΠΑΓ, ΔΠΑΡ, ΔΔΔικΘ).

Τυπολογία των αποφάσεων και η εκτέλεσή τους

Ενδιαφέρον παρουσιάζει εδώ η διαφορετική δι-
κονομική αφετηρία για την κινητοποίηση ενός διε-
θνούς δικαιοδοτικού οργάνου, αναλόγως της αρμο-
διότητάς του. Ετσι, εκδικάζονται υποθέσεις ύστερα
από *μονομερείς διακρατικές προσφυγές* (π.χ.
Δ.Δ., ΕυρΔΔΑ), την υποβολή *συνυποσχετικού* με-
ταξύ κρατών (στο Δ.Δ.), *προσφυγές ιδιωτών κατά*
κρατών (ΕυρΔΔΑ) ή *διεθνών οργάνων* (Διοικητι-
κά Δικαστήρια Η.Ε., ΔΕΚ), *αίτηση γνωμοδοτήσε-*
ων (Δ.Δ., ΕυρΔΔΑ, ΔΑΔΔΑ, ΔΕΚ) ή ακόμη και
αυτεπάγγελια (ΔΠΑΓ, ΔΠΑΡ, ΔΠΑ).

Η προσφυγή στα διεθνή δικαστήρια έχει διαφο-
ρετική στόχευση κατά περίπτωση. Αλλού επιδιώ-
κεται η επίλυση διεθνούς διαφοράς (Δ.Δ.,

ΔΔΔικΘ), η διαπίστωση αντιδιεθνούς συμπεριφο-
ράς, η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου ή
η αναγνώριση ατομικής ποινικής ευθύνης για πα-
ραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου.

Τα εν λόγω διεθνή όργανα εκδίδουν μια
πληθώρα πράξεων/αποφάσεων διαφορετι-
κής φύσης, ισχύος κι εφαρμογής. Ετσι, υ-
πάρχουν *αποφάσεις επί της ουσίας* (Δ.Δ.,
ΔΕΚ/ΠΕΚ, ΕυρΔΔΑ, ΔΠΑΓ κ.λπ.), *απο-*
φάσεις για την αρμοδιότητα/παραδεκτό ύστερα α-
πό την έγερση προδικαστικών ενστάσεων (π.χ.
Δ.Δ., ΕυρΔΔΑ), *αποφάσεις επιδίκασης αποζη-*
μίωσης (Δ.Δ., ΕυρΔΔΑ), *αποφάσεις επιβολής κυ-*
ρώσεων (ΔΕΚ), *πρωτοβάθμιες και δευτεροβάθ-*
μιες αποφάσεις (ΠΕΚ/ΔΕΚ, ΕυρΔΔΑ, ΔΠΑΓ,
ΔΠΑΡ), *διατάξεις για προσωρινά μέτρα, γνωμο-*
δοτήσεις (Δ.Δ., ΕυρΔΔΑ, ΔΑΔΔΑ) κ.ά.

Κρίσιμο στοιχείο στην όλη λειτουργία των διε-
θνών δικαστηρίων αποτελεί το ζήτημα της εφαρμο-
γής/εκτέλεσης των αποφάσεών τους. Βέβαια, η
διεθνής δικαιοταξία διέπεται από τον κανόνα της
υποχρεωτικής συμμόρφωσης των διαδικών προς τις
εκδιδόμενες αποφάσεις, έστω κι αν ο έλεγχος της
συμμόρφωσης είναι εξ ορισμού ατελής και αποκε-

**Η διικονομική αφετηρία για την κινητοποίηση
ενός διεθνούς δικαιοδοτικού οργάνου
διαφέρει ανάλογα με την αρμοδιότητά του**

European Court of Human Rights

Council of Europe

ντρωμένος, αφού απουσιάζουν τα διεθνή όργανα επιβολής, αφήνοντας στα ενδιαφερόμενα κράτη την αυτόβουλη εκτέλεση των αποφάσεων που τους δεσμεύουν. Πάντως, αντίθετα με την εικόνα που (φαίνεται να) έχει η κοινή γνώμη, η διεθνής πρακτική καταγράφει, τελικά, λιγότερα προβλήματα από αυτά που νομίζουμε. Ετσι π.χ. στο Δ.Δ., που από το 1946 μέχρι το 2002 εκδίκασε 93 υποθέσεις διακρατικών διαφορών και 21 υποθέσεις με αίτημα γνωμοδότησης, η ανταπόκριση των διαδικών υπήρξε γενικά θετική. Δυστροπία και καθυστέρηση στην εκτέλεση σημειώθηκαν στις υποθέσεις *Στενά της Κέρκυρας* (Ην. Βασίλειο/Αλβανία), *Στρατιωτικές και παραστρατιωτικές δραστηριότητες στην και σε βάρος της Νικαράγουας* (Νικαράγουα/ΗΠΑ), *Δικαιοδοσία Αλιείας* (Ην. Βασίλειο/Ισλανδία, Γερμανία/Ισλανδία), ενώ πρόσφατα οι ΗΠΑ δεν συμμορφώθηκαν στην υπόθεση *La Grand* (Γερμανία/ΗΠΑ).

Χωρίς προβλήματα λειπούργησαν τα Διοικητικά Δικαστήρια των Η.Ε., τα *ad hoc* Διεθνή Ποινικά Δικαστήρια για την πρώην Γιουγκοσλαβία και τη Ρουάντα, καθώς και οι διαδικασίες του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου.

Εσχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζει η εκτέλεση

αποφάσεων στο πεδίο των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Το ΕυρΔΔΑ π.χ., που επιλαμβάνεται σήμερα ατομικών προσφυγών από 44 χώρες-μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης, εκδίδει αποφάσεις δεσμευτικές που συνεπάγονται για τις εγκαλούμενες κυβερνήσεις τη λήψη ειδικών και γενικών μέτρων συμμόρφωσης, προκειμένου να αρθεί η διαπισωθείσα παραβίαση. Στο πλαίσιο αυτό, υφίσταται η δυνατότητα «δίκαιης ικανοποίησης» του προσφεύγοντος, ενώ την επίβλεψη της συμμόρφωσης αναλαμβάνει η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Είναι αξιοσημείωτο ότι την περίοδο 1955-2002 το Δικαστήριο του Στρασβούργου έχει εκδώσει σε ένα σύνολο 259.851 προσφυγών, από τις οποίες παραδεκτές κηρύχθηκαν 8.056, 3.442 αποφάσεις από τις οποίες 113 αφορούν την Ελλάδα. Σε όλες τις περιπτώσεις υπήρξε γενικά συμμόρφωση προς το περιεχόμενο των αποφάσεων του Δικαστηρίου. ►

6. Ο πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στο Στρασβούργο κατά την προ διετίας εκδίκαση υπόθεσης παραβιάσεων της Τουρκίας εις βάρος της Κύπρου

Το Διεθνές Δικαστήριο από το 1946 εκδίκασε 93 υποθέσεις διακρατικών διαφορών και 21 υποθέσεις με αίτημα γνωμοδότησης

7. Το κτίριο
του Διεθνούς
Ποινικού
Δικαστηρίου
στη Χάγη

ρίου, σε ορισμένες περιπτώσεις με καθυστέρηση (π.χ. *Brogan, Stran-Ανδρεάδης*). Εξαιρέση αποτελεί η στάση της Τουρκίας έναντι των αποφάσεων του ΕυρΔΔΑ στην υπόθεση *Λοϊζίδου*, κάτι που θέτει με έμφαση το ζήτημα της επιβολής κυρώσεων σε περιπτώσεις μη συμμόρφωσης.

Εξάλλου, σε ευρωπαϊκό επίπεδο είναι αξιομνημόνευτο ότι η εκτέλεση των αποφάσεων του ΔΕΚ είναι σχεδόν υπόθεση «ρουτίνας». Η χώρα μας, πάντως, για την οποία εκδόθηκαν 113 αποφάσεις από το Δικαστήριο του Λουξεμβούργου, υπήρξε η πρώτη που υπέστη τις προβλεπόμενες από τη ΣυνθΕΚ κυρώσεις για μη συμμόρφωση σε απόφαση του ΔΕΚ (βλ. υπόθεση *Κουρουμπτός*).

Ελλάδα και διεθνή δικαστήρια

Πρέπει να σημειωθεί ότι η σχέση της Ελλάδας με τα διεθνή δικαστήρια, διαχρονικά, υπήρξε ιδιότυπη. Στο παρελθόν επέδειξε μια κυμαινόμενη

διάθεση για την αναγνώριση της αρμοδιότητάς τους, ή την προσφυγή σε αυτά για επίλυση διεθνούς διαφοράς της, αν και στο Μεσοπόλεμο αρκετά σημαντικά ζητήματα εθνικού ενδιαφέροντος εκδικάστηκαν στο ΔΔΔΑ (υποθέσεις *Μειονοϊκά σχολεία στην Αλβανία*, *Συνθήκη του Neilly*, *Ανταλλαγή ελληνικού και τουρκικού πληθυσμού*, *ελληνοβουλγαρικές κοινότητες*, *Φάροι* κ.λπ.).

Σε αυτή τη δεύτερη περίπτωση, χαρακτηριστική είναι η διστακτικότητα να φέρει –με πρωτοβουλία της– ενώπιον διεθνών δικαστηρίων ζητήματα ιδιαίτερου νομικού ενδιαφέροντος και στήριξης από το διεθνές δίκαιο. Μια στάση υπαγορευόμενη από δυσεξηγήτες πολιτικές επιλογές, που έφτασε μέχρι π.χ. τη μη προσφυγή κατά της Τουρκίας για τους αγνοούμενους (και Ελλαδίτες) στην Κύπρο. Εξαιρέση σε αυτή τη στάση αποτέλεσε η προσφυγή κατά της Αγγλίας στα όργανα της ΕυρΣΔΑ για την κατάσταση στην Κύπρο το 1956-57, η προσφυγή στο Δ.Δ. κατά της Τουρκίας για την *υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου* (1976) και κατά της Αγγλίας στην υπόθεση *Αμπατιέλλος* (1951), ή ορισμένες στο ΔΕΚ κατά οργάνων της Ε.Κ. για παραβίαση της κοινοτικής νομιμότητας αναφορικά με χρηματοδοτήσεις της Τουρκίας (1986, 1988). Δεν είναι εξάλλου τυχαίο, ότι ενώ το Δ.Δ. αποτελεί για την ελληνική εξωτερική πολιτική, από το 1974, προτεραιότητα ως προς την επίλυση ζητημάτων του Αιγαίου, η Ελλάδα δεν αναγνώρισε τη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου της Χάγης, παρά μόνο το 1994.

Καταληκτική παρατήρηση

Με καθοριστική συμβολή στη λειτουργία της διεθνούς δικαιοταξίας, προς την οποία προσβλέπει η κοινή γνώμη, αναζητώντας δικαίωση γι' αυτό που θεωρεί άδικο ή παράνομο, τα διεθνή δικαστήρια –παρά τα σημαντικά επιτεύγματά τους (επίλυση σοβαρών διεθνών ζητημάτων, ανάπτυξη διεθνούς δικαίου)– δεν έχουν την απαραίτητη υποστήριξη από τα κράτη, που και σε αυτό το πεδίο παραμένουν κυρίαρχοι του παιχνιδιού. Ο κανόνας της προηγούμενης συναίνεσης του κράτους διέπει τις διεθνείς δικαστικές διαδικασίες, με ό,τι αυτό συνεπάγεται. Ετσι, π.χ., η δικαιοδοσία του Δ.Δ. –με γενική αρμοδιότητα επί διεθνών διαφορών και κρίσιμη για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια– δεν αναγνωρίζεται, σήμερα, παρά μόνο από 64 κράτη, από τα 191 μέλη του ΟΗΕ. Από την άλλη μεριά, το νεοπαγές Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο το αποδέχονται σήμερα 89 χώρες. Εξάλλου, οι δικρατικές προσφυγές σε περιφερειακά δικαστήρια (ΔΕΚ, ΕυρΔΔΑ) είναι σπάνιες. Κι όμως, τα διεθνή δικαστήρια δημιουργήθηκαν για τον ειρηνικό

Τη δικαιοδοσία του Διεθνούς Δικαστηρίου
αναγνωρίζουν, σήμερα, μόνο
64 κράτη, από τα 191 μέλη του ΟΗΕ

διακανονισμό των διαφορών, με σεβασμό του διεθνούς δικαίου και όχι τη θέληση του πιο ισχυρού. Λειτουργούν με οικουμενικές αρχές για μια διεθνή οργάνωση και όχι τη διεθνή αναρχία ή για μια κρατική κυριαρχία που διατείνεται ότι είναι υπεράνω των νόμων –για να παραφράσω το λόγο του πρώην προέδρου του Δ.Δ., **Σβέμπελ** (Schwebel). Το σημερινό σημαντικό κεκτημένο της διεθνούς δικαιοσύνης μπορεί και πρέπει μελλοντικά να διευρυνθεί. Γι' αυτή την πρόκληση απαιτείται, πέρα από την πολιτική βούληση των κρατών, και κινητοποίηση της κοινωνίας των πολιτών, όπως έδειξε η πρόσφατη δημιουργία του ΔΠΔ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- G. Guillaume, *Contentieux international. Les formations restreintes des juridictions internationales*, Pedone, 1991/92.
 Κ. Ιωάννου, Σ. Περράκη, *Εισαγωγή στη διεθνή δικαιοσύνη*, τ. Ι, *Γενική θεωρία και θεσμικές εφαρμογές*, τ. ΙΙ, *Διεθνή νομολογία και πρακτική*, Εκδ. Α.Ν. Σάκκουλα, 1984
 Κ. Ιωάννου-Α. Σιρατή, *Δίκαιο της θάλασσας*, Β' έκδ., Εκδ. Α.Ν. Σάκκουλα, 2000.
 M. Janin (ed.), *International courts for the 21st century*, M. Nijhoff, 1992.
 Μ. Ντ. Μαρούδα, *Το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την*

πρώην Γιουγκοσλαβία και η εξέλιξη του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου ιδίως όσον αφορά τα εγκλήματα πολέμου και τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, Εκδ. Α.Ν. Σάκκουλα, 2001.

Σ. Περράκη, *Το Διεθνές Δικαστήριο των Ηνωμένων Εθνών. Ανιχνεύσεις μιας δικαιοδοτικής διαδρομής στην ειρηνική επίλυση διεθνών διαφορών*, Εκδ. Α.Ν. Σάκκουλα, 2001

Σ. Περράκη, *Ζητήματα εφαρμογής αποφάσεων διεθνών δικαιοδοτικών και πολιτικών οργάνων. Μια γενική προσέγγιση θεωρίας και πρακτικής*, Επετηρίδα 2001-2002, ΙΔΙΣ, Εκδ. Α.Ν. Σάκκουλα, 2003.

Σ. Περράκη, *Η διεθνής προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Περιφερειακά θεσμικά συστήματα*, Εκδ. Α.Ν. Σάκκουλα, 1984.

Σ. Περράκη, *Διαστάσεις της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου*, Εκδ. Α.Ν. Σάκκουλα, 1998.

S. Perrakis (ed.), *International Criminal Court. A new dimension in international justice. Questions and prospects for a new humanitarian order*, A. N. Sakkoulas Publishers, 2002.

N. Politn, *La justice internationale*, 1924

P. Sands - R. Mackenzie - Y. Shen, *Manual on international Courts and Tribunals*, 1999.

Société Française de Droit International, *La juridiction internationale permanente*, Pedone, 1987.

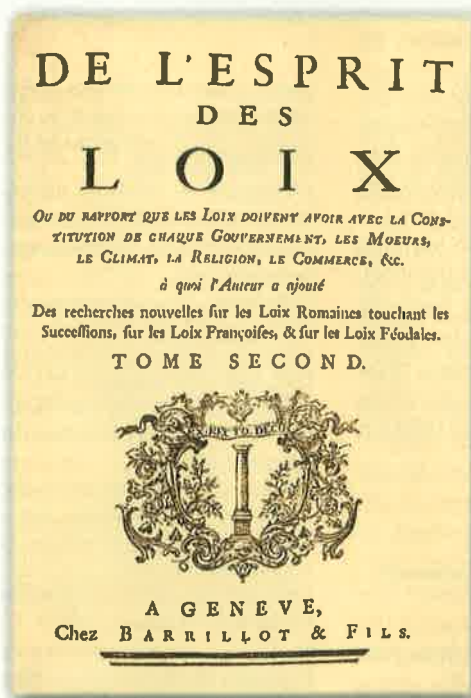
Χ. Ταγαρά, «Το δικαιοδοτικό σύστημα (της Ε.Κ. /Ε.Ε.)», στο *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές*, τ. Α', Εκδ. Ι. Σιδέρης, 2001.

8. Εξωτερική άποψη του κτιρίου του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για την πρώην Γιουγκοσλαβία στη Χάγη

ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ Δ.,
Ανάγλυφα μιας τέχνης νομικής. Βυζαντινό δίκαιο και μεταβυζαντινή «νομοθεσία», ΚΝΕ/ΕΙΕ, Αθήνα 1999,
Η εμφάνιση της Σχολής του Φυσικού Δικαίου στην τουρκοκρατούμενη ελληνική κοινωνία, τ. 2, Αθήνα 1980, 1983
ΓΚΙΝΗΣ Δ.,
Περίγραμμα ιστορίας του μεταβυζαντινού δικαίου, «Γραφείο Δημοσιευμάτων Ακ. Αθηνών», Αθήνα 1966
ΓΕΙΒ G.,
Παρουσίαση της κατάστασης του δικαίου στην Ελλάδα, στη διάρκεια της τουρκοκρατίας και ως τον ερχομό του βασιλιά Οθωνα του Α΄, «Γκοβόστης», Αθήνα x.x.
ΚΑΛΛΙΓΑΣ Π.,
Μελέται και Λόγοι, Αθήναι 1899
ΜΟΣΧΟΒΑΚΗΣ Ν.,
Το εν Ελλάδι δημόσιον δίκαιον επί Τουρκοκρατίας, Αθήναι 1882
ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ Ν.,
Georg Ludvig von Maurer, H προς ευρωπαϊκά πρότυπα ολοκληρωτική στροφή της νεοελληνικής νομοθεσίας, Θεσσαλονίκη 1968,
Το διά της Επανάστασεως του 1821 θεσπισθέν δίκαιον και οι Έλληνες νομικοί, Θεσσαλονίκη 1971,
Η δικαιοδοτική πολιτική κατά την επανάσταση και την καποδιστριακή περίοδο (1821-1832), Θεσσαλονίκη 1978
ΠΑΣΟΥΚΑΝΙΣ Ε.,
Μαρξισμός και Δίκαιο, «Οδυσσεύς», Αθήνα 1977
ΠΙΤΣΑΚΗΣ Κ. (εμπ.),
Κωνσταντίνος Αρμενόπουλος, Πρόχειρον Νόμων ή Εξάβιβλος, «Δωδώνη», Αθήνα 1971
ΣΤΑΜΑΤΗΣ Κ.,
Ο ελληνικός νομικός ιδεαλισμός

στο μεσοπόλεμο. Παρουσίαση και κριτική των θεωριών του, «Σάκκουλας», Θεσσαλονίκη 1984
ΣΤΡΑΟΥΣ Λ.,
Φυσικό Δίκαιο και Ιστορία, «Γνώση», Αθήνα 1988
ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ Μ.,
Περί της ποινικής δικαιοσύνης επί τουρκοκρατίας και μετ' αυτήν μέχρι και του Καποδιστρίου,
«Επετηρίς Κέντρου Αρχαίων Ερευνών Ιστορίας Ελληνικού Δικαίου Ακαδημίας Αθηνών», 15 (1968)
ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ Κ.,
Η Εξάβιβλος του Αρμενοπούλου και η νομική σκέψις εν Θεσσαλονίκη κατά τον 18' αιώνα, Θεσσαλονίκη 1960
ΤΡΩΙΑΝΟΣ ΣΠ.,
Οι πηγές του βυζαντινού δικαίου, Αθήνα-Κομοτηνή 1986,
Η θέση του νομικού/δικαστή στη βυζαντινή κοινωνία, «Ιδρυμα Γουλανδρή-Χορν», Αθήνα 1993

BARKER E. (εμπ.),
Social Contract. Locke, Hume, Rousseau, Οξφόρδη 1960
DAVID M.,
La Souveraineté et les limites juridiques du pouvoir monarchique, Παρίσι 1954
HAAKONSEN K.,
Natural Law and Moral Philosophy. From Crotius to the Scottish Enlightenment, Κέμπριτζ 1996
HART H.,
The concept of Law, Λονδίνο 1967
GIERKE O.,
Natural Law and the Theory of Society 1500 to 1800, Βοστώνη 1957
KELSEN H.,
Hauptprobleme der Staatsrechtslehre, Τιμπιγκεν 1960,
Théorie pure du droit, Παρίσι 1962
KUTTNER S.,
Harmony from Dissonance: An Interpretation of Medieval Canon Law, Λονδίνο 1960
MIAILLE M.,
Une introduction critique au droit, Παρίσι 1980
MORTREUIL J.A.B.,
Histoire du droit byzantin, τ. 3, Παρίσι 1843-6
POST G.,
Studies in Medieval Legal Thought, Public Law and the State, 1100-1322, Πρίνστον 1964
ROUBIER P.,
Théorie générale du droit, Παρίσι 1951

Το «Πνεύμα των Νόμων» του Μοντεσκιέ

Επιλογή εικονογραφικού υλικού-τεκμηρίωση:
ΑΡΤ. ΨΑΡΟΜΗΛΙΓΚΟΣ